

ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗ ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΗ ΠΡΟΤΕΥΟΥΣΑ ΤΗΣ ΕΥΡΩΠΗΣ 1997

τάμαριξ

ΤΕΥΧΟΣ 4 * ΑΠΡΙΛΙΟΣ 1997

Η ΜΟΥΣΙΚΗ
ΣΤΗΝ ΚΑΤΟΧΗ

Τάμαριξ

ΤΑΜΑΡΙΞ (ή *Tamarix*). Γένος φυτών της οικογενείας των ταμαρικοειδών, περιλαμβάνον 65 είδη της Ευρώπης, της Ασίας και των παραμεσογείων χωρών. — (Βοτ.) Τα φυτά του γένους τούτου είναι θάμνοι και δένδρα μετρίου μεγέθους, πολλά κοσμητικά και άλλως χρήσιμα, ευδοκιμούντα εις ελώδεις και υφαλμούς γαίας και εις τας υπό των κυμάτων της θαλάσσης βρεχομένας ακτάς. Η ελληνική κλωρίς περιλαμβάνει εξ είδη κοινώς ονομαζόμενα *αρμυρίκια*, *αρμυρίκια*, *μυρίγκες*. Τα κοινότερα είναι: τ. η *αμπεανή*, τ. η *μικρανθής*, και τ. η *παλλάσειος*. Εις τα είδη ταύτα, τα οποία απαντώσι και αλλακού, αναφέρεται η *μυρίκη* των αρχαίων. Εκ των εξωπικών ειδών άξια ιδιαίτερας μνείας είναι τ. η *μαννοφόρος*, ιθαγενής της Αιγύπτου και του Αφγανιστάν, ήτις παράγει, συνεπεία κεντημάτων ενός εντόμου κοκκοειδούς (*Coccus manniparus*), το μάννα των Βεδουίνων, ουσίαν λευκήν, ήτις πίπτει εκ των κλάδων του δένδρου. — *Τάμαριξ* η *γαλλική*, μέγα δενδρύλλιον ύψους 5-6 μ., ιθαγενές των παραμεσογείων ακτών της Γαλλίας, της Αλγερίας, της Τύνιδος και της Κορσικής, κοσμητικώτατον, κατάλληλον δια την στερέωσιν των κινουμένων αμμωδών εκτάσεων, και τ. η *αφρικανική*, δενδρύλλιον ιθαγενές της Β. και κεντρικής Αφρικής, της Περσίας, της Αραβίας και των Ινδιών με κοσμητικά άνθη και φύλλα. Τα φύλλα, οι καρποί και αι κηκίδες του χρησιμοποιούνται εις την βυρσοδεψίαν των μαροκινών δερμάτων και ως αντιδυσεντερικόν φάρμακον.

ΚΑΤΟΧΗ ΜΕΤΑ ΜΟΥΣΙΚΗΣ

Του Γιώργου Σκαμπαρδώνη

Η λαίλαπα της γερμανικής Κατοχής στη Θεσσαλονίκη (1941-1944) δεν εξαφάνισε κάθε ίχνος μουσικής ζωής και δημιουργίας στην πόλη. Παρά την πείνα, την τρομοκρατία και την ερήμωση, η μουσική συνέχισε να ζει και οι μουσικοί να παίζουν και να δημιουργούν κατά το δυνατόν, τόσο στον σοβαρό χώρο με ορχήστρες, χορωδίες και μπάντες, όσο και στον ελαφρότερο: συμφωνική τζαζ, ουβερτούρες, οπερέτες και καρωπά τραγούδια επιθεωρήσεων είναι στην καθημερινή διάταξη παράλληλα με τις salon - orchestres, το ρεμπέτικο και τον Βασίλη Τσιτσάνη που κατά την περίοδο της Κατοχής ζει στη Θεσσαλονίκη και γράφει τα καλύτερα τραγούδια του.

Οι επαγγελματίες μουσικοί και οι καθηγητές ωδείων επιστρατεύονται από τους κατακτητές ή συγκροτούν μόνοι τους ορχήστρες και μουσικά σχήματα και προσπαθούν να επιβιώσουν, δουλεύοντας ακόμα και σε μπαρ - εκμεταλλευόμενοι, σε κάθε περίπτωση, την αδυναμία των Γερμανών στην τέχνη της μουσικής - και τα καταφέρνουν εξασφαλίζοντας κάποιο συσσίτιο ή ένα κομμάτι ψωμί για τις οικογένειές τους.

Το Κρατικό και τα άλλα ωδεία της Θεσσαλονίκης συνεχίζουν να λειτουργούν και αρκετοί συνεργάτες τους, όπως και μερικά παιδιά του Παπαφειού, γλιτώνουν από τη λιμοκτονία παισιώνοντας ορχήστρες που παίζουν κλασικό ρεπερτόριο σε διάφορες θεατρικές αίθουσες, σε στρατόπεδα, ή στον Ραδιοφωνικό Σταθμό Μακεδονίας προς παρηγοριάν, υποτίθεται, των κακόμοιρων Ελλήνων, αλλά κυρίως για την ψυχαγωγία των φιλόμουσων στρατευμάτων Κατοχής που ακούνε με απόλαυση την «Ωδή στη χαρά» του Μπετόβεν στο διάλειμμα μεταξύ δύο αποστολών Θεσσαλονικέων Εβραίων στους φούρνους του Άουσβιτς.

Τα μουσικοφιλολογικά μνημόσυνα στον Αιμίλιο Ριάδη, τα αφιερώματα στον Στράους, ακόμα και οι παθητικές καντάδες δεν λείπουν μέσα στην Κατοχή, ενώ, στα 1942, ο Ιωάννης Μητσόπουλος θέτει τον θεμέλιο λίθο του Ωδείου Βορείου Ελλάδος και την ίδια χρονιά ο οραματικός Ζήσος Χαρατσάρης ιδρύει Σχολή Θεάτρου και Μουσικής.

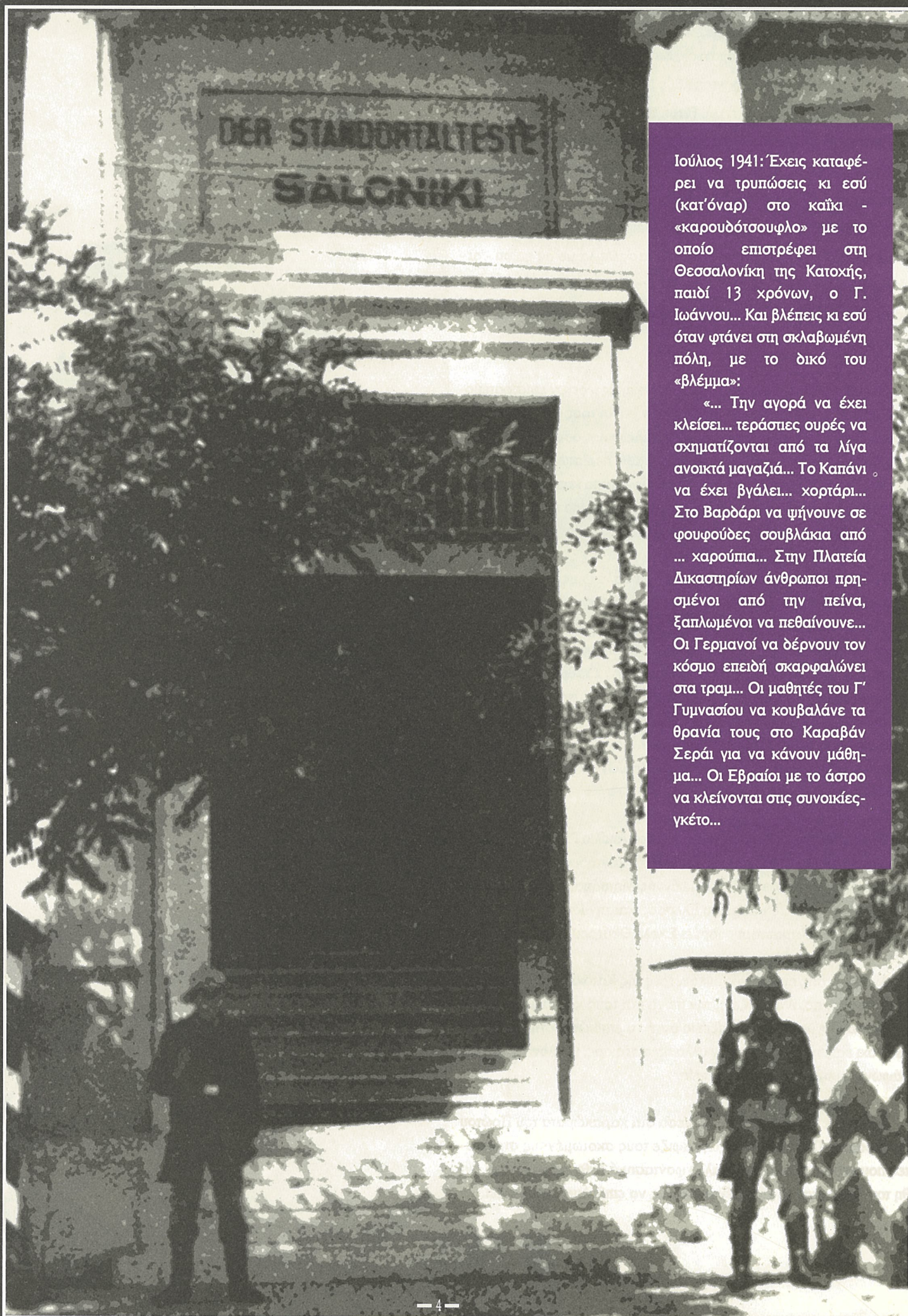
Ανάμεσα στις δυσσίωνες μυλόπετρες της Κατοχής, με μπακράου-νι τον φόβο, τις ανατινάξεις, την πείνα και τους κροταλισμούς των εκτελέσεων η μουσική πασχίζει κι αυτή να επιβιώσει στη Θεσσαλονίκη, όχι ερήμην των συνθηκών αλλά παιανίζοντας, μάλλον, σε μια παράφωνη, δυσβάστακτη παραλληλία.

Γράφτηκε ότι ο Ματίς, όντας μέσα στα χαρακώματα του Πρώτου Παγκοσμίου Πολέμου, δεν ζωγράφιζε τους σκοτωμένους στρατιώτες που κείτονταν δίπλα του, αλλά φανταστικά άνθη, τα καλύτερα άνθη του. Ίσως ήταν κι αυτός ένας τρόπος να επιβιώσει, να αντέξει.

ΤΟ ΗΧΟΧΡΩΜΑ ΤΗΣ ΠΟΛΗΣ ΣΤΑ ΧΡΟΝΙΑ ΤΗΣ ΚΑΤΟΧΗΣ

του Γιώργου Αναστασιάδη

Ιούλιος 1941: Έχεις καταφέρει να τρυπώσεις κι εσύ (κατόναρ) στο καΐκι - «καρουδότσουφλο» με το οποίο επιστρέφει στη Θεσσαλονίκη της Κατοχής, παιδί 13 χρόνων, ο Γ. Ιωάννου... Και βλέπεις κι εσύ όταν φτάνει στη σκλαβωμένη πόλη, με το δικό του «βλέμμα»:

«... Την αγορά να έχει κλείσει... τεράστιες ουρές να σχηματίζονται από τα λίγα ανοικτά μαγαζιά... Το Καπάνι να έχει βγάλει... χορτάρι... Στο Βαρδάρι να ψήνουνε σε φουφούδες σουβλάκια από ... χαρούπια... Στην Πλατεία Δικαστηρίων άνθρωποι πρησμένοι από την πείνα, ξαπλωμένοι να πεθαίνουνε... Οι Γερμανοί να δέρνουν τον κόσμο επειδή σκαρφαλώνει στα τραμ... Οι μαθητές του Γ' Γυμνασίου να κουβαλάνε τα θρανία τους στο Καραβάν Σερράι για να κάνουν μάθημα... Οι Εβραίοι με το άστρο να κλείνονται στις συνοικίες-γκέτο...

ΕΠΙΤΑΓΜΕΝΗ ΜΟΥΣΙΚΗ

Όλη αυτή η περιδιάβαση στην κατοχική Θεσσαλονίκη, που μετά το 1943 είναι πλέον μια ευρωπαϊκή πόλη εν πολέμω, έχει συγκεκριμένο ήχο: ένα αμάλγαμα μουσικής, τραγουδιών, φωνών και θορύβων που σηματοδοτεί στιγμές και σκηνές από το ιστορικό χρώμα της πόλης στα χρόνια 1941-1944.

Τότε που μπορούσες ν'ακούσεις από τα δυνάτα μεγάφωνα των αυτοκινήτων που σταθμεύαν σε κεντρικά σημεία της πόλης (Αριστοτέλους, Τσιμισκή, Εγνατία, Αγ. Σοφίας κ.λπ.) όχι μόνο «ειδήσεις» και ενίοτε τους λόγους του Χίτλερ, αλλά και «τεμάχια ελληνικής μουσικής» (δηλαδή τραγουδάκια του σερμού: «Έλα μια νύχτα ν'αλητέψουμε», «Σαν το κρασί δεν είσαι εσύ» κ.λπ.) και μεταξύ αυτών των «τεμαχίων» να παρεμβάλλεται η «ανακοίνωση» που πάγωνε το αίμα:

«... Αύριον θα εκτελεσθούν 200 κομμουνιστάι δια τον φόνον ενός Γερμανού στρατιώτου...»

Από τα ίδια αποκρουστικά μεγάφωνα οι Γερμανοί μεταδίδουν τις συναυλίες της συμφωνικής ορχήστρας του επιταγμένου Ραδιοφωνικού Σταθμού Θεσσαλονίκης. Άκουγες λοιπόν... δωρεάν, περπατώντας πεινασμένος στους δρόμους της ζοφερής Θεσσαλονίκης της Κατοχής, Μπετόβεν και Μότσαρτ (όχι όμως και Μέντελσον, Βιβάλνι κ.ά. γιατί ήταν Εβραίοι...) και ελαφρά μουσική τζαζ από την ορχήστρα του Α. Σπάθη...

ΜΑΥΡΗ ΕΙΝ' Η ΝΥΧΤΑ

Μπορούσες βέβαια να παρακολουθήσεις αυτές τις συναυλίες στη Ροτόντα (και να δεις έτσι από κοντά τον Στρατάρχη Φον Λιστ) στο Στρατιωτικό Θέατρο, στα Διονύσια, στο Παλλάς, στα Ηλύσια, στο Τιτάνια, στο Θέατρο του Λευκού Πύργου κ.λπ. και, αν εργαζόσουν σε μεγάλο εργοστάσιο, να «απολαύσεις» μουσικές ημερίδες την ώρα της μεσημβρινής ανάπαυσης...

Κι αν ήσουν «τυχερός», θα άκουγες στις 7 Ιουλίου 1942 στο Παλλάς (εκεί όπου λίγους μήνες πιο πριν είχε εμφανιστεί η περίφημη σουηδέζα βεντέτα Ζάρα Λεάντερ, προσκεκλημένη των αρχών της Κατοχής με αποστολή την ψυχαγωγία των γερμανών φαντάρων και τραυματιών...), μια φωνή που θα άφηνε μετά εποχή, τη φωνή της **Μαρίας Καλογεροπούλου (Κάλας)**...

Το 1943 - σημειώνει ο Κ.Τομανάς - οι Γερμανοί ανοίγουν στη Θεσσαλονίκη καζίνο και κέντρα διασκεδάσεως και πυκνώνουν τις καλλιτεχνικές εκδηλώσεις: «Ακόμα δεν μπορούμε να καταλάβουμε πως οι άνθρωποι που παρακολουθούσαν τις συναυλίες με τις παρτιτούρες στο χέρι, ήταν οι ίδιοι μ'εκείνους που πυρπολούσαν χωριά, βίαζαν γυναίκες και σκότωναν εν ψυχρώ γέροντες και γυναικόπαιδα...».

Δεν άκουγες όμως μόνο συναυλίες συμφω-

νικής ή ελαφράς μουσικής («υπέρ των θυμάτων του πολέμου, των άπορων και ορφανών παιδιών» τη στιγμή που οι χιτλερικοί δολοφονούσαν εκατομμύρια παιδιά σ'όλη την Ευρώπη)!...).

Στην πλατεία του Λευκού Πύργου μπορούσες ν'ακούσεις το απόγευμα κάθε Κυριακής τη **Φιλαρμονική του Δήμου**.

Όπως γράφει ο Κ. Τομανάς:

«... Ο κόσμος χειροκροτούσε με ενθουσιασμό, οι δε φοιτητές που παρακολουθούσαν τις εκδηλώσεις, για να μπορούν να μοιράζονται προκηρύξεις χωρίς να δίνουν στόχο, πρωτοστατούσαν (...) όποτε η ορχήστρα έπαιζε το παλιό...γερμανικό εμβατήριο το γνωστό μας σε στίχους Α. Ραγκαβή:

«Μαύρη είναι η νύχτα στα βουνά στους κάμπους πέφτει χιόνι

.....

ο Έλλην ξεσπαθώνει, ξεσπαθώνει...»

ΣΤΑ ΠΕΡΙΞ

Απέναντι από τον Λευκό Πύργο, στο καφενείο «Νέον» ο Βασίλης Τσιτσάνης εμπνέεται ένα χειμωνιάτικο βράδυ του 1942 τους στίχους και τη μουσική για το τραγούδι του «Όταν συμβεί στα πέριξ»... Μπορούσες ν'ακούσεις τον Β.Τσιτσάνη να παίζει και να τραγουδά, τα απομεσήμερα και τα δειλινά (το βράδυ μετά τις 10, ενίοτε και από πιο νωρίς η κυκλοφορία ήταν απαγορευμένη...) όχι μόνο στο «Ουζερί Τσιτσάνης» στην Π.Μελά, αλλά και στον «Μπαρμπαλιά» στο Καραμπουρνάκι («έναντι πλαζ Ντωβιλ») στα «Κούτσουρα του Δαλαμάγκα», στον «Αετό», στη «Φωλιά» κ.ά. Όπως επισημαίνει ο Ντ. Χριστιανόπουλος:

«... Η κατοχική περίοδος μαζί με τα δύο πρώτα μεταπολεμικά χρόνια (1941-46) αποτελεί μια έντονα δημιουργική εποχή στη ζωή του Τσιτσάνη, όπου η επίδραση της Κατοχής αλλά και της Θεσσαλονίκης φαίνεται πως έδωσε στα τραγούδια του μια έκφραση πιο δραματική, ενώ οι μελωδίες του γίνονται τώρα πιο περίτεχνες και πιο συναρπαστικές. Το λέει και ο ίδιος ο Τσιτσάνης:

«Δεν μπορείς να φανταστείς πόσο αγαπώ τη Θεσσαλονίκη. Σ'αυτή την πόλη ετοιμάσα στην Κατοχή ολόκληρο έργο. Ένα έργο που είχε μέσα του τον καλύτερο μουσικό μου κόσμο...»

Θεσσαλονίκη 1942: Στα «Ηλύσια» ακούς τους παλούς φαντάρους ξεθαρρεμένους από τις δυσμενείς για τους Γερμανούς εξελίξεις να τραγουδούν ένα τραγουδάκι που έλεγαν οι γονείς τους κατά τον Α' Παγκόσμιο Πόλεμο:

«Η προέλαση είναι αυτό που γίνεται κουνώντας τα πόδια...

Τι ωραία που είναι πίσω από ένα βράχο να βλέπεις τους άλλους να προελαύνουν...»

(Κ. Τομανάς)

Λίγη φιλολογία; πολύ πιστεύομεν ότι θα στεφθή υπό επιτυχίας.

ΣΧΟΛΗ
ΤΡΑΓΟΥΔΙΟΥ & ΘΕΑΤΡΟΥ
ΚΥΡΙΑΖΗ ΧΑΡΑΤΣΑΡΗ
Τσιμισκή 92 - 3ον πάτωμα
τηλέφ. 30-24

Γίνονται καθημερινώς δεκτοί προς έγγραφη νεί και νέες για την προετοιμασία στελεχών Λυρικού και Δραματικού Θεάτρου.

Πληροφορία: 10-1 π. μ. και 5-7 μ. μ. εις τὸ Σπουδαστήριο τῆς Σχολῆς.

Α. ΠΥΡΓΟΣ
ΟΠΕΡΕΤΤΑ
ΟΙΚΟΝΟΜΟΥ
ΣΗΜΕΡΟΝ
ΠΡΩΤΗ
τῆς θρυλικῆς ὀπερέττας τοῦ
Θ. ΣΑΚΕΛΛΑΡΙΔΗ
ΠΙΚ-ΝΙΚ
ΖΙΖΗ ΚΟΦΜΑΝ
τὸ θέατρον δερμαίνεται

ΤΟΥΛΑ ΔΡΑΚΟΥ
Μία από τας πρωταγωνίστριας τοῦ Α. Πύργου
ὡς τιμητικὴ τοῦ παλαιμάχου καλλιτέχνου κ. Μωραίτη.
Εἰς τὴν παράστασιν θὰ ἐμφανισθῇ ἐπὶ σκηνῆς καὶ τὸ χαρμαεζικό συγκρότημα τοῦ κ. Γιοβάνοβιτς.
Τὴν ἡμέραν τοῦ Α. Πύργου οἱ νέοι καλλιτέχνη ἐδῆμις Εὐτέρπη Βαφειάδου καὶ ὁ κ. Γρίβας θὰ δώσουν μίαν παράστασιν μετὰ τὸ ἱστορικὸν ἔργον ὁ «Ἅγιος Δημήτριος καὶ ἡ Θεσσαλονίκη».

ΤΟΥΛΑΣ ΔΡΑΚΟΥ - ΤΑΚΗΚΑΣΣΗ
ΕΣΠΕΡΟΣ

ΠΑΡΑΣΚΕΥΗ 4 Ἰουλίου ὥρα 8 μ. μ.
Ἡ σαιζὸν ἀρχίζει μετὰ τὴν ρεβῦ ὀπερέττα τοῦ
Γ. ΟΛΥΜΠΙΟΥ

ΝΥΧΤΑ ΧΩΡΙΣ ΞΗΜΕΡΩΜΑ

Μουσικὴ Κ. ΖΑΧΑΡΟΠΟΥΛΟΥ
Πρωταγωνιστοῦν
Τούλα Δράκου Τάκης Κάσσης
Νίνα Γιούντινερ Ἀντώνης Τζινιόλης
Πίπια Ἀλεξάνδρου Θανάσης Πέννας
Ἀνθὴ Μπαστάλε Γιάννης Ολύμπιος
Ζὴν Καθαδία Γιάννης Κουκουλιάτης
Εἰρήνη Πέννα Στέφανος Πολίτης
Αἰλιαν Λοκοβοπούλου Νίκος Σαραντινῆς
Καίτη Πέννα Στέφανος Μοραδιάνης
Θόδωρος Σαρωντόπουλος
Χορογραφίαι: Γ. ΚΟΥΜΑΡΙΩΤΗ - Σκηνογραφίαι: Θ. ΜΟΥΣΑΛΑ, Γ. ΔΟΥΚΑ - Α' Μηνιακός: Α. ΜΠΑΣΤΑΛΕΣ
Διευθ. ὀρχήστρας ΣΤΑΥΡΟΣ ΠΑΣΙΑΣ
Α'. θισιά: ΛΑΚΗΣ ΚΑΖΑΝΙΤΣΗΣ
Ε.Η.Μ. - Τὸ θέατρον ἀνεκαινίσθη ριζικῶς.

Μερικοί απ' αυτούς τους Ιταλούς, το 1943, όταν έχουν ήδη διώξει τον Μουσολίνι, θα τραγουδούν, διασχίζοντας το Βαρδάρη, το «πανιέρα ρόσα» και θα ανεμίζουν κόκκινα μαντήλια...

Οι επιθεωρήσεις στην κατοική Θεσσαλονίκη δεν έχουν μόνο ήχο μουσικής και τραγουδιών. Μεταδίδουν ορισμένες φορές, με αιχμές και υπονοούμενα, μηνύματα αντίστασης.

ΚΑΙ ΒΓΑΙΝΕΙ ΜΙΑ ΧΟΝΤΡΗ

Οι κυρίαρχοι ήχοι είναι βέβαια οι σειρήνες, οι βόμβες, οι ερπύστριες των ταγκς, τα γερμανοελληνικά εμβλήματα των Ταγματασφαλιτών...

Ακούγεται όμως παράλληλα - όπως και σ' όλο τον κόσμο- η «Λιλή Μαρλέν»...

Ακούγεται το σκωπικό τραγούδι που επινόησαν τα παιδιά, όταν αργούσαν να έρθουν τα βαπόρια του Ερυθρού Σταυρού και τα συσσίτια σταματούσαν:

«... Πατάς ένα κουμπί και βγαίνει μια χοντρή και λέει στα παιδάκια νιξ φαγί.

Θα πάω να το πω στον Ερυθρό Σταυρό πως είμαστε συνέταιροι και οι δυο (ή: που πήρες παπουτσάκια με φελό...)

Ακούγεται το τραγούδι «παρωδία» - στον ρυθμό του σμυρνέικου τραγουδιού «Αιντε Μανταλιώ και Μανταλένα»:

«(Αιντε) θα σαλτάρω, θα σαλτάρω (Αιντε) τη ρεζέρβα θα σου πάρω (Αιντε) κι αν με πιάσει η Κομαντατούρα ξύλο που θα πέσει στην καμπούρα»

Ακούγεται η μουσική οπερέτας από τα γερμανικά κινηματογραφικά έργα και ο ήχος από τα γερμανικά επίκαιρα (σουίκας και κανόνια που ρημάζουν τον κόσμο...). Ακούγεται ο τηλεβόας ή τα πρόχειρα «κωνιά»:

«Εδώ η φωνή του ΕΑΜ...»

Ακούγεται το «Βάστα Ρόμελ» που φωνάζουν στην αγορά οι κερδοσκόποι μαυραγορίτες.

Ακούγεται το γαύγισμα των θεόρατων σκυλιών και ο ήχος από τα μαστίγια των SS που έχουν μαζέψει τους Εβραίους της πόλης στην Πλατεία Ελευθερίας τον Ιούλιο του 1942. Και από τον Μάρτιο του 1943 ακούγεται ο ήχος από τα τρένα του ολέθρου που οδηγούν χιλιάδες Εβραίους της Θεσσαλονίκης στα στρατόπεδα εξοντώσεως....

Ακούγεται - και εισχωρεί στα φυλλοκάρδια της ψυχής - ο ιστορικός ήχος που σηματοδοτεί τη «διαδρομή» της «ανυπότακτης πόλης»:

«... Στις 25 Μαρτίου 1943 συγκεντρωθήκαμε έξω από το Σχολείο του Μάνιου στην Άνω Πόλη. Όταν αρχίσαμε να κατηφορίζουμε την Αγ. Σοφίας, έβγαιναν από τις παρόδους και άλλα παιδιά και σμίγανε μαζί μας.

Στην πλατεία Αγ. Σοφίας ήταν συγκεντρωμένοι οι φοιτητές και μας περιμέναν. Μπήκαμε στη σειρά και ξεκινήσαμε τραγουδώντας «Τα ρόδα τα τριαντάφυλλα» (...) Διασχίζαμε τους δρόμους μέσα από τα χειροκροτήματα, τα δάκρυα, τον ενθουσιασμό του ξαφνιασμένου κόσμου, τραγουδώντας το «Ο Έλληνα ξεσπαθώνει». Όταν φτάσαμε στο άγαλμα του Βότση σταθήκαμε ολόγυρά του, ψάλλαμε τον εθνικό ύμνο και ο φοιτητής Άνθιμος Χατζηανθίμου το στεφάνωσε. Ακριβώς αυτήν τη στιγμή έφθασαν και οι χωροφύλακες να μας διαλύσουν. Ακούγοντας όμως τον Εθνικό Ύμνο στάθηκαν σε στάση προσοχής».

(Ελ. Δροσάκη)

Αλλά ο πόθος για την ελευθερία θα εκφραστεί από τους νέους της εποχής μέσα και από άλλα μουσικά σηματοδοτήματα: «... Κάναμε πάρτυ» - γράφει η Ελ. Δροσάκη - «για να στρατολογήσουμε νέα μέλη για την οργάνωση.

Μουσική έπαιζε πότε κάποιο ακορντεόν που ήταν τότε πολύ της μόδας και πότε κάποιο γραμμόφωνο που το κούρδιζε η αδελφή μου... Ιδιαίτερη προτίμηση υπήρχε στο σουίγκ. (...) Είχαμε καλλίφωνους που τραγουδούσαν άριες και καντσονέτες. Όταν το γλέντι άναβε, ανάμεσα στην Κομμαροίτα και το «Γέλα Παλιάτσο» ανέβαινε ο Λάκης σε μια καρέκλα, και αφού μιλούσε για τον γερμανικό ζυγό και τα βάσανα του κόσμου, τους έλεγε για το ΕΑΜ και την ΕΠΟΝ... Ύστερα τραγουδούσαμε χαμηλόφωνα πατριωτικά τραγούδια...».

Τα τραγούδια όμως που εμπύχωναν τους νέους αγωνιστές στις δύσκολες ώρες, ήταν τα αντάρτικα: «Είμαστε εμείς Ελλάδα τα παιδιά σου», «Ηρωες», «Σαν ασάλινο τείχος...» κ.ά.).

Ψηφίδες στο μωσαϊκό του ήχου στη Θεσσαλονίκη της Κατοχής προσθέτουν και οι εκδηλώσεις που διοργανώνει το 1943-44 ο Εκπολιτιστικός Όμιλος Πανεπιστημίου (Ε.Ο.Π.) με τη χορωδία, την ορχήστρα και την μαντολινάτα του (Γ. Καφτανζής).

Το χαρούμενο ηχοχρώμα όμως μιας χοροεπερίδας που διοργάνωσαν οι πρωτοετείς φοιτητές της Νομικής στην Φοιτητική Λέσχη το βράδυ της 1/4/44, θα διακόψει βάνουσα ο άγριος ήχος των πυροβολισμών από Γκεσταπίτες που εισβάλλουν και συλλαμβάνουν είκοσι φοιτητές...

Ενδιαφέροντα θραύσματα από το ηχοχρώμα της κατοική Θεσσαλονίκης διασώζει στο βιβλίο της η Μαίρη Σοΐδου, γράφοντας:

Για τη βραδιά που οργάνωσε στο γήπεδο της ΧΑΝΘ ο Στάθης Μεταλλινός, με μπάντες, ορχήστρες και χορευτικά συγκροτήματα ιδίως της Μακεδονίας και της Θράκης, με τους Γερμανούς να έχουν ενοχληθεί από την «ανθρωποθάλασσα» που ξέφρενα χειροκροτούσε...

... το «μελωδικό βουητό» στο κοσμικό κέντρο «Όλυμπος Νάουσα» όπου η Μ. Σοΐδου, συνοδεύεται από τη θαυμάσια ορχήστρα του κ. Ζαχαρόπουλου (πατέρα της Νινής Ζαχά) και του Γ. Κανελλίδη (πατέρα της Αλέκας Κανελλίδου) και τραγουδά Αττίκ, Χαϊρόπουλο, Σουγιούλ κ.λπ.

... την εμφάνισή της στο «Φάληρο» με την περίφημη ορχήστρα Σπάθη-Καρανίκα-Ποζέλι και στο θερινό θέατρο «Αστόρια» και τέλος το ρεσιτάλ τραγουδιού στο Παλλάς, στις 15-4-1944 με τιμή εισιτηρίου... 50.000.000 δρχ. ...

Χορωδία Αγ. Σοφίας

Το Διοικητήριο. Στην είσοδο η σβάστικα

ΑΧΙ ΨΑΡΟΠΟΥΛΑ

Καλοκαίρι του '42: η **Ελ. Δροσάκη** αφηγείται:

«... Με τη βάρκα μου στο Μπεχτινάρ παίρνω έναν Έλληνα κρατούμενο που είχε ξεφύγει από το στρατόπεδο που οι Γερμανοί είχαν στήσει στο τέρμα της «26ης Οκτωβρίου»...»

Ξάπλωσε στη βάρκα ρομαντικά (...) Εγώ τραβούσα κουπί και πηγαίναμε έτσι ακριβώς όπως τις άλλες μέρες βόλτα με τα παιδιά.... Είδαμε τότε έναν νεαρό γερμανό φρουρό να μας κοιτάζει περίεργα με το αυτόματο στο χέρι. Για να κάνω την αδιάφορη άρχισα να τραγουδώ δυνατά:

Αχ Ψαροπούλα μες σε θάλασσες και τ'ακρογιάλια ...

Ο Γερμανός, όταν είχαμε προσπεράσει, κάνοντας τη φωνή του

πιο φιλή και από γυναικεία, άρχισε να στριγγλίζει και να μιμείται τον τρόπο που τραγουδούσα... βάλαμε τα γέλια με ανακούφιση...».

Το τραγούδι λοιπόν που σώζει... Το «ελαφρό» τραγούδι του **Χαιρόπουλου** λειτουργεί όχι μόνο ως «μουσική υπόκρουση» του «έργου» αλλά ως αποτελεσματικό μέσο επιβίωσης στη Θεσσαλονίκη της Κατοχής όπου οι ήχοι της συμφωνικής μουσικής, των βομβαρδισμών και των σειρήνων, του **ρεμπέτικου** και της **τζαζ** σηματοδοτούν το δράμα και το καθημερινό έπος των χρόνων εκείνων μέχρι την ώρα που θα ακουστεί ο χαρμόσυνος ήχος από τις καμπάνες που θα «αναγγείλουν» την απελευθέρωση της πόλης...

185 ΘΕΑΤΡΟΝ "ΠΑΛΛΑΣ" 184

Κυριακή 15 Οκτωβρίου 1944

Ώρα 11 π.μ. ακριβώς

RECITAL ΤΡΑΓΟΥΔΙΟΥ ΜΑΙΡΗΣ ΣΟΪΔΟΥ

ΤΙΜΗ ΕΙΣΙΤΗΡΙΟΥ

Τμήμα εισόδ. 37.878.787.80
Φόρος Δημ. 7.575.757.60
Υπέρ Τρίτων 4.545.454.60

Σύνολον δρ 50.000.000.—

50.000.000

Τμήμα Εισόδ. 37.878.787.80
Φόρος Δημ. 7.575.757.60
Υπέρ Τρίτων 4.545.454.60

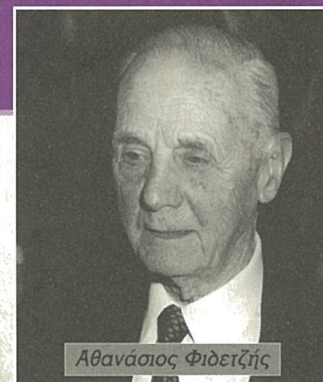
Σύνολον δρ. 50.000.000 —

ΜΟΥΣΙΚΑ ΣΥΓΚΡΟΤΗΜΑΤΑ ΚΑΙ ΣΥΝΑΥΛΙΕΣ ΣΤΗΝ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗ ΚΑΤΑ ΤΗΝ ΠΕΡΙΟΔΟ ΤΗΣ ΚΑΤΟΧΗΣ

του Αθανάσιου Φιδειτζή

Προσαρμογή κειμένου ΧΑΪΔΗ Θ. ΚΕΡΑΜΟΠΟΥΛΟΥ, Φιλολόγος - Ιστορικός

Αθανάσιος Φιδειτζής

Η Συμφωνική Ορχήστρα του
Γερμανικού Ραδιοφωνικού Σταθμού Θεσσαλονίκης
με μάεστρο τον Άλμπερτ Γιούγκ, 1943-1944

Την περίοδο της Κατοχής είχε σταματήσει, όπως ήταν αναμενόμενο, κάθε προηγούμενη καλλιτεχνική δραστηριότητα στη Θεσσαλονίκη, και οι επαγγελματίες μουσικοί που είχαν επιστρέψει σώοι μετά την κατάρρευση του μετώπου, δούλευαν οι περισσότεροι στα κέντρα διασκέδασης και στα μπαρ της πόλης, όπου σύχναζαν οι άντρες του γερμανικού στρατού Κατοχής. Βέβαια οι συνθήκες δουλειάς δεν ήταν καθόλου ευνοϊκές, καθώς οι μουσικοί αυτοί όχι μόνο αμείβονταν ελάχιστα, αλλά ήταν και υποχρεωμένοι, τις περισσότερες φορές, να αντιμετωπίζουν τις ιδιοτροπίες των «εν ευθυμία διατελούστων γερμανών πελατών», αφού οι αρχές Κατοχής απαγόρευαν το βράδυ την κυκλοφορία για τους Έλληνες. Ακόμα αντηκούν σ'αυτά όσων έζησαν την τραγική εκείνη περίοδο τα τραγούδια της εποχής «Λιλή Μαρλέν» και «Ακόμα ένα ποτηράκι».

Ωστόσο οι μουσικοί υπέμεναν αυτή την κατάσταση, γιατί υπήρχε θέμα επιβίωσης, και έτσι συνδέθηκαν επαγγελματικά κατά τη διάρκεια της Κατοχής με την ψυχαγωγία των γερμανών στρατιωτών. Όπως αποδείχτηκε μάλιστα στη συνέχεια, ο κατακτητής έδινε ιδιαίτερη σημασία στη διασκέδαση και στην τόνωση του ηθικού των αξιωματικών και των οπλιτών του, και έτσι φρόντισε από την αρχή να ιδρύσει, επιτάσσοντας τα μηχανήματα του ραδιοφωνικού σταθμού του

Τσιγγιρίδη, το γερμανικό στρατιωτικό ραδιοφωνικό σταθμό της Θεσσαλονίκης.

Ύστερα λοιπόν από μία δοκιμαστική συναυλία την οποία διηύθυνε ο γερμανός αρχιμουσικός Αρθούρ Χάρτμαν, ο γερμανικός ραδιοφωνικός σταθμός κατάρτισε, επιστρατεύοντας τους εκλεκτότερους και ικανότερους μουσικούς της πόλης, αρχικά μία ορχήστρα εγχόρδων από 40 όργανα, με 6 πνευστά (2 φλάουτα: Αντ. Τσαγκαράκος - Αθ. Φιδειτζής, 2 όμποε: Ευάγγ. Καραηλίας- Ιω. Φωτάκης και 2 κόρνα: Σπ. Χαλκιάς - Αριστ. Καζαντζής), η οποία έπαιζε κλασικά κομμάτια κατά κανόνα Γερμανών συνθετών, και στη συνέχεια μία πλήρη 90μελή συμφωνική ορχήστρα, μία δεύτερη ορχήστρα ποικίλης μουσικής (σαλόν ορχήστρα), μία τρίτη ορχήστρα ελαφράς μουσικής (συμφωνικής τζαζ) με μόνιμο μάεστρο τον Αλέκο Σπάθη, καθώς και μία 80μελή μικτή χορωδία με έλληνες τραγουδιστές και μάεστρο τον Επαμεινώνδα Φλώρο.

Τα μουσικά αυτά συγκροτήματα έδιναν σε όλη τη διάρκεια της Κατοχής ποικίλου περιεχομένου συναυλίες για την ψυχαγωγία των στρατευμάτων Κατοχής, οι οποίες όμως, υπό μορφή γενικών δοκιμών, παρουσιάζονταν και για το κοινό της Θεσσαλονίκης. Μάλιστα τη σχετική έγκριση είχε εξασφαλίσει για τους Θεσσαλονικείς ο Σύλλογος Μουσικών Θεσσαλονίκης, ύστερα από παράκληση που υπέβαλε στο γερμανό διοικητή της πόλης, Μέρτεν.

Σύμφωνα λοιπόν με το πρόγραμμα του γερμανικού ραδιοφωνικού σταθμού, η συμφωνική ορχήστρα, από τη σύστασή της έως την ημέρα αποχώρησής των Γερμανών, έδινε κάθε εβδομάδα μία συναυλία τη Δευτέρα το βράδυ για την ψυχαγωγία του στρατού Κατοχής, στη **Ροτόνα** ή στην αίθουσα του κινηματογράφου «**Παλλάς**», και μία υπό μορφή γενικής δοκιμής το πρωί της προηγούμενης Κυριακής, στις 11.00, στην αίθουσα του κινηματογράφου «**Τιάνια**», για το κοινό της Θεσσαλονίκης.

Τις συναυλίες αυτές διήθυναν διαδοχικά διάφοροι γερμανοί μαέστροι: αρχικά ο **Αρθούρ Χάρτμαν**, αργότερα, μετά τη μετάθεσή του, ο **Μλε Σιμθ** και στη συνέχεια ο **Άλμπερτ Γιούγκ**, ο οποίος έμεινε ως το τέλος και έφυγε με την αποχώρηση των Γερμανών από την Ελλάδα. Ενδιάμεσα, τη συμφωνική ορχήστρα διήθυναν εκτάκτως: ο διακεκριμένος γερμανός μαέστρος **Καρλ Ντάμερ**, που ήρθε στην πόλη προσκεκλημένος ειδικά για να διευθύνει συναυλίες στο **Φεσβάλ Μπετόβεν**, και ο μαέστρος **Φρίκε**, που κλήθηκε για να διευθύνει ορισμένες συναυλίες της ορχήστρας.

Επίσης, μία ακόμη ορχήστρα του γερμανικού ραδιοφωνικού σταθμού ήταν η ορχήστρα ποικίλης μουσικής (σαλόν ορχήστρα), η οποία έκανε εκπομπές με προγράμματα που περιλάμβαναν εισαγωγές (ουβερτούρες), αποσπάσματα από όπερες, οπερέτες κ.λπ., υπό τη διεύθυνση του Γερμανού **Βόλφραμ Τσέλερ** και με πρώτα βιολιά, τους **Σταύρο Παπαναστασίου** και **Κωνσταντίνο Σταύρου**.

Όσον αφορά την ορχήστρα ελαφράς μουσικής (συμφωνική τζαζ) του σταθμού, αυτή είχε μόνιμο διευθυντή τον αξέχαστο **Άλεκο Σπάθη**, εξάιρετο πιανίστα, μαέστρο και συνθέτη, και βασικούς συνεργάτες τους **Αιμ. Ποζέλι**, **Μ. Σπάθη**, **Γ. Σπυρίδη**, **Ηλ. Χατζηλία**, **Γ. Πέτρου**, **Δ. Μπράβου**, **Δ. Ανακίδη**, **Ι. Μήτσουρα**, **Μπρούνο Βικ.**, **Γ. Ανδρεάδη**, **Μ. Κυριακίδη**, **Μ. Παπαδημητρίου**, **Β. Τσιτρόπουλο**, **Κ. Βαλιάνο**, **Ν. Τσακίρη**, **Π. Χατζηγιαννάκη**, **Γ. Κούσμα**, **Απ. Ναλμπάντη**, **Ντομένικο Ντενόγια**, **Ι. Φωτάκη**, **Β. Δημητρίου**, **Α. Καλέα**, **Π. Αντωνιάδη** και **Ι. Σαρβάνη**, ενώ παράλληλα ενισχυόταν κατά περίπτωση και από άλλους έκτακτους μουσικούς. Στις δραστηριότητες της συμπεριλαμβάνονταν, εκτός από τις τακτικές εκπομπές στο ραδιόφωνο, συναυλίες ενώπιον του κοινού, με προγράμματα ξένων και ελλήνων συνθετών αλλά και με συνθέσεις του ίδιου του μαέστρου και τη συμμετοχή ελλήνων τραγουδιστών και τραγουδιστριών. Οι συναυλίες αυτές δίνονταν, ανάλογα με τις καιρικές συνθήκες, είτε σε κλειστό χώρο (πρώην **Εντεκτήριο του Στρατώτου**) είτε σε ανοικτό (προαύλιο του γερμανικού ραδιοφωνικού σταθμού).

Ακόμη, συναυλίες έδινε σε όλη τη διάρκεια της Κατοχής, είτε από το ραδιόφωνο είτε παρουσία του κοινού, η μικτή 80μελής χορωδία, που είχε καταρτιστεί, κατόπιν επιλογής, από έλληνες τραγουδιστές και τραγουδιστριες. Οι συναυλίες αυτές διευθύνονταν μόνιμα από το μαέστρο και διευθυντή του Μα-

κεδονικού **Οδείου** της πόλης, **Ε. Κ. Φλώρο**, και περιλάμβαναν έργα ξένων και ελλήνων συνθετών, ακόμα και ορατόρια, που εκτελούνταν με τη συμμετοχή της συμφωνικής ορχήστρας του ραδιοφωνικού σταθμού, υπό τη διεύθυνση των τότε γερμανών μαέστρων.

Τέλος, από τα μουσικά προγράμματα του γερμανικού ραδιοφωνικού σταθμού δεν έλειπαν και άλλα μικρότερα συγκροτήματα, όπως **κουαρτέτα εγχόρδων**, με συμμετοχή και πνευστών (φλάουτο, όμποε κ.λπ.), συγκροτήματα ελαφράς μουσικής και χορού, όπως του **Αλέκου Σπάθη**, του **Κώστα Παπαδημητρίου** κ.ά., ακόμα και ένα συγκρότημα **ελληνικής οπερέτας**, το οποίο εκτελούσε αποκλειστικά ελληνικές και ξένες οπερέτες, υπό την εποπτεία του **Α. Φιδετζή** και με πρώτο βιολί τον **Σωτ. Κασσάρα**.

Αξίζει να σημειωθεί ότι η διεύθυνση του σταθμού, προκειμένου να δώσει μεγαλύτερη δημοσιότητα στη δραστηριότητα όλων αυτών των καλλιτεχνικών συγκροτημάτων, είχε εγκαταστήσει κατά μήκος της παραλιακής λεωφόρου, από το ραδιοφωνικό σταθμό ως την **πλατεία Αριστοτέλους**, **μεγάφωνα**, τα οποία ήταν συνδεδεμένα με μικρόφωνα από το χώρο της ορχήστρας και αναμετέδιδαν ολόκληρο το μουσικό πρόγραμμα. Έτσι λοιπόν, μπορούσαν οι πολίτες να παρακολουθούν τις συναυλίες αυτές, καθισμένοι κάτω από τα μεγάφωνα, στα πεζοδρόμια ή στην πλατεία Αριστοτέλους.

Βέβαια, οι δυσκολίες που αντιμετώπιζαν οι μουσικοί των συγκροτημάτων καθώς και οι μεμονωμένοι καλλιτέχνες που έπαιζαν στο σταθμό δεν ήταν λίγες. Έτσι, ενώ στην αρχή αμείβονταν ικανοποιητικά, δεδομένου ότι η αμοιβή τους είχε καθοριστεί κατά εκπομπή και βάσει κλιμακίου μισθοδοσίας των συναδέλφων τους της γερμανικής πρωτεύουσας, στη συνέχεια οι πενιχρές αυξήσεις και η ιλιγγιώδης αύξηση των τιμών, τους οδήγησαν σε οικονομικό αδιέξοδο. Τα πληθωρικά μάρκα που έπαιρναν, δεν μπορούσαν να τους εξασφαλίσουν τα στοιχειώδη για την επιβίωσή τους, με αποτέλεσμα να μην μπορούν να ανταποκριθούν στο ωράριο εργασίας ούτε στις σκληρές συνθήκες δουλειάς που επέβαλλαν οι εργοδότες.

Για παράδειγμα, οι μουσικοί της συμφωνικής ορχήστρας αναγκάζονταν, στη μαύρη περίοδο της πείνας, να διανύουν κάθε πρωί με τα πόδια, ελλείψει συγκοινωνιακών μέσων, μεγάλες αποστάσεις από τα πλέον απομακρυσμένα σημεία της πόλης ως το παλιό Εντεκτήριο του Στρατώτου, δίπλα στο Γ΄Σώμα Στρατού, όπου ήταν η αίθουσα δοκιμών της ορχήστρας. Οι δοκιμές άρχιζαν κάθε πρωί στις 8.00, και στην οκτάωρη απασχόληση των μουσικών συμπεριλαμβάνονταν, εκτός από τις ώρες των συναυλιών, δίωρη ειδική προετοιμασία του προγράμματος κατά οικογένειες οργάνων και στη συνέχεια, από τις 10.00 ως τις 13.00, δοκιμή ολόκληρης της ορχήστρας υπό τη διεύθυνση του Γερμανού μαέστρου.

Το πρόβλημα ωστόσο του επισιτισμού για τις 300 και πλέον οικογένειες των μουσικών του σταθμού, λύθηκε τελικά κατά έναν απρο-

δόκητο τρόπο, χάρη σε μια παρακινδυνευμένη ενέργεια ενός από αυτούς, του **Αντώνιου Τσαγκαράκου**.

«Ένα πρωί», γράφει ο **Αθανάσιος Φιδετζής**, «λίγο πριν αρχίσει η πρόβα, και ενώ ο μαέστρος Αρθούρ Χάρτμαν είχε ανέβει στο πόντιο και είχε σηκώσει την μπακέτα του, ο Αντώνιος Τσαγκαράκος, πρώτο φλάουτο της συμφωνικής ορχήστρας και μέλος του Συλλόγου Μουσικών Θεσσαλονίκης, σήκωσε απότομα ψηλά το όργανό του και δήλωσε αποφασιστικά με δυνατή φωνή: *Δεν παίζω*. Ο μαέστρος, που δε γνώριζε βεβαίως τα ελληνικά, παρερμηνεύοντας προφανώς τη χειρονομία του συναδέλφου και νομίζοντας ότι είναι ασθενής, υπέδειξε εμένα ως δεύτερο φλάουτο να συνεχίσω.

Και τότε, εν μέσω νεκρικής σιγής της ορχήστρας, εγώ, που γνώριζα τα αίτια της απεγνωσμένης εκρήξεως του Τσαγκαράκου, στράφηκα στο συνάδελφο Ελευθέριο Παπασταύρου και εφιστώντας του την προσοχή στο κρίσιμο της κατάσταση, του ζήτησα να μεταφράσει επί λέξει στα γερμανικά την απάντησή μου: **Ο κ. Τσαγκαράκος όχι δεν παίζει, αλλά δεν μπορεί να παίξει, για τον ίδιο λόγο που δεν μπορώ να παίξω ούτε εγώ αλλά και όλα τα μέλη της ορχήστρας. Γιατί όλοι είμαστε εξουθενωμένοι από την πείνα και την κόπωση και' σεις αντιμετωπίζετε το ενδεχόμενο κατά τη διάρκεια της αυριανής συναυλίας να αρχίσουν οι μουσικοί να πέφτουν από τα καθίσματά τους λιπόθυμοι από την εξάντληση**.

Ο μαέστρος, αφηνδιασμένος από την απάντησή μου, έμεινε για λίγα λεπτά σκεπτικός και ξαφνικά άφησε την μπακέτα στο αναλόγιο και κάλεσε εμένα και τον Ευάγγελο Καραηλία ως επιτροπή της ορχήστρας μαζί με τον Ελευθέριο Παπασταύρου στο γραφείο του, για να του δώσουμε λεπτομερέστερες εξηγήσεις.

Εκεί μου δόθηκε η ευκαιρία να εξηγήσω στον Χάρτμαν την τραγική κατάσταση των μουσικών και να τον παρακαλέσω να παρέμβει στην Ελληνική Υπηρεσία Εφοδιασμού, η οποία στην περίοδο της Κατοχής εφοδίαζε με τα απαραίτητα τρόφιμα όλους τους Έλληνες που εργάζονταν για λογαριασμό των γερμανικών υπηρεσιών, πάντοτε βεβαίως υπό την εποπτεία των αρχών Κατοχής.

Πράγματι, την επομένη, συνοδευόμενοι από τον Χάρτμαν, επισκεφθήκαμε το διευθυντή της Ελληνικής Υπηρεσίας Εφοδιασμού, **Ν. Χερτούρα**, ο οποίος άκουσε τα αιτήματά μας με απόλυτη κατανόηση και, κατόπιν εγκρίσεως της προϊσταμένης γερμανικής αρχής, αποφάσισε να χορηγεί για κάθε μουσικό συγκεκριμένη ποσότητα τροφίμων (δέκα οκάδες σιτάρι, τρεις οκάδες λάδι, τρεις οκάδες σταφιδίνη, μία οκά ζάχαρη, καθώς και άλλα τρόφιμα), την οποία παραλαμβάναμε στην αρχή του μηνός με διατακτική και στη συνέχεια τη μοιράζαμε βάσει ονομαστικής καταστάσεως στους μουσικούς όλων των συγκροτημάτων του σταθμού...»

Οι μουσικοί όμως της Θεσσαλονίκης κατάφεραν τελικά να αποκτήσουν το δικό τους σусσίτιο, αλλά αυτό συνέβηκε στο τέλος

της Κατοχής, το Σεπτέμβριο του 1944. Η ίδρυση του οφειλόταν σε μια ευτυχή συγκυρία: Κοντά στον επιτραπημένο της Επιτροπής Διαχειρίσεως για τη βοήθεια στην Ελλάδα του Διεθνούς Ερυθρού Σταυρού στη Θεσσαλονίκη, τον **δρ. Rahm**, δούλευε ως γραμματέας ο **Βασίλειος Λιάτσος**, καθηγητής τότε στο Αμερικανικό Κολλέγιο και εξαιρετικά φιλόμουσος (ο ίδιος έπαιζε βιολοντσέλο και φλάουτο). Ύστερα από αίτηση του **Συλλόγου Μουσικών Θεσσαλονίκης** και χάρη στη θερμή εισήγηση του Β. Λιάτσου, ο οποίος σε κάθε ευκαιρία ασκούσε την επιρροή του για ευνοϊκότερη μεταχείριση των μουσικών, ο **δρ. Rahm** ενέκρινε την ίδρυση συσσιτίου αποκλειστικά για τους μουσικούς.

Το **συσσίτιο** στεγάστηκε τελικά στο παλιό Ωδείο και εγκαινιάστηκε στις 19.9.1944, παρουσία του **δρ. Rahm**, του Β. Λιάτσου, του Αλέξανδρου Καζαντζή, διευθυντή του Ωδείου, του Αθ. Φιδετζή, προέδρου του συλλόγου Μουσικών Θεσσαλονίκης, των μελών του ΔΣ του συλλόγου και πολλών μουσικών.

Οδύσεως Θωμαΐδης, καθηγητής βιολιού.
Εκτελέστηκε από τους Γερμανούς
δί' απαγχονισμού.

«Το συσσίτιο αυτό ήταν υποχρεωτικό από τον Κανονισμό του Ερυθρού Σταυρού να προσφέρεται μαγειρεμένο. Τα υλικά εκορηγόυντο βάσει ονομαστικής καταστάσεως των μελών του συλλόγου. Κάθε πρωί η Ειδική Επιτροπή τα παραλάμβανε με πρωτόκολλο παραδόσεως και παραλαβής, τα μετέφερε στο μαγειρείο και επιστατούσε στο μαγειρείο και στη διανομή. Η σύνθεση της Επιτροπής άλλαζε κάθε μέρα, το δε κτίριο του παλιού Ωδείου χρησίμευε για μαγειρείο. Κατά τη διανομή επηρείτο η εξής διαδικασία: οι μουσικοί, εφοδιασμένοι με ονομαστική καρτέλα, έμπαιναν από την είσοδο, παρελάμβαναν το συσσίτιο και έβγαιναν από την έξοδο με παραδειγματική τάξη. Μάλιστα κατά την πρώτη διανομή που έγινε στα εγκαίνια του συσσιτίου, ο **δρ. Rahm** όχι μόνο εξέφρασε τον ενθουσιασμό του από την υποδειγματική οργάνωση και την απόδοση του προσωπικού που πρόσφερε εθελοντικά τις υπηρεσίες του, αλλά ενέ-

κρινε την κα'εξάιρηση διανομή στους μουσικούς ειδών διατροφής, ρουχισμού και υποδήσεως. Έτσι, σώθηκαν από την πείνα όλες οι οικογένειες των μουσικών της Θεσσαλονίκης, μηδ'ε των καθηγητών των ωδείων εξαιρουμένων...»

Οι μουσικοί όμως του γερμανικού ραδιοφωνικού σταθμού δεν αντιμετώπιζαν μόνο το **φάσμα της πείνας και της εξαθλίωσης**. Το σπουδαιότερο πρόβλημα ήταν ότι η επαγγελματική συνεργασία τους με τους κατακτητές γινόταν κατά κανόνα κάτω από συνθήκες αφόρητης ψυχολογικής πίεσης.

Γι' αυτό δεν έλειψαν οι περιπτώσεις μουσικών, οι οποίοι έκαναν την προσωπική τους αντίσταση, όπως ήταν ο **Θεόδωρος Θωμαΐδης**, διπλωματούχος καθηγητής του βιολιού στο Κρατικό Ωδείο Θεσσαλονίκης, ο οποίος από τον πρώτο χρόνο της Κατοχής συμμετείχε στη συμφωνική ορχήστρα του γερμανικού σταθμού, παίζοντας βιόλα. Οι συνάδελφοί του θυμούνται με συγκίνηση τις επίμονες προσπάθειές του να τους «συσπειρώσει σε έναν κοινό αγώνα για την αποτίναξη του γερμανικού ζυγού» και στη συνέχεια την αποχώρησή του από την ορχήστρα και την εγκατάστασή του στη Φλώρινα, όπου εργάστηκε ως καθηγητής βιολιού στο Ωδείο της πόλης.

Όμως ο Θωμαΐδης δεν μπόρεσε να περιοριστεί μόνο στα καθήκοντα του δασκάλου της μουσικής. Ίδρυσε παράλληλα μία χορωδία από Φλωρινιώτες και άρχισε να διοργανώνει συναυλίες στη **Φλώρινα** αλλά και στη **Θεσσαλονίκη**, με πατριωτικά τραγούδια που ξεσήκωναν το λαό και τόνωναν το εθνικό του φρόνημα. Αυτήν ακριβώς την εθνική του δράση, ο Θωμαΐδης την πλήρωσε με τη ζωή του. Γρήγορα έπεσε στη δυσμένεια των αρχών Κατοχής, συνελήφθη και **εκτελέστηκε δι' απαγχονισμού** στη Φλώρινα. Το ψυχικό σθένος και ο αγνός πατριωτισμός του έμειναν ευλαβικά στη μνήμη των συνεργατών του.

Μία άλλη χαρακτηριστική περίπτωση ήταν αυτή που αφηγείται ο Αθανάσιος Φιδετζής, και αφορά τον ίδιο, που ως πρόεδρος του Συλλόγου Μουσικών Θεσσαλονίκης έφερε το κύριο βάρος της ευθύνης για τις εκδηλώσεις δυσαρέσκειας των μουσικών του σταθμού και λογοδοτούσε στις γερμανικές αρχές, με κίνδυνο ανά πάσα στιγμή να κατηγορηθεί για σαμποτάζ και να βρεθεί στο εκτελεστικό απόσπασμα.

«...Κάποιο πρωινό με κάλεσε στο γραφείο του, για, να μου κάνει σχετικές παρατηρήσεις και υποδείξεις ο εκτελών τότε χρέη αναπληρωτού διευθυντού του γερμανικού ραδιοφωνικού σταθμού, **Βόλφραμ Τσέλερ**, απλός στρατιώτης αλλά προσωπικός φίλος του Γκέμπελς, αρχηγού της προπαγάνδας του Γ'Ράικ. Αυτός ο **Βολφ Τσέλερ**, γνωστός για τη σκληρή συμπεριφορά του απέναντι στους μουσικούς, ήταν επίσης γνωστός ως εξάιρετος πανίστας και επαγγελματίας μουσικός. Στις επικρίσεις του Τσέλερ απάντησα με θάρρος, ισχυριζόμενος ότι η στάση και η συμπεριφορά μου υπαγορευόταν από την επαγγελματική μου ιδιότητα ως προέδρου του Συλλόγου Μουσικών Θεσσαλονίκης, των οποίων τα συμ-

φέροντα ήμουν υποχρεωμένος να υπερασπίζω. Κατά συνέπεια, όπως ο ίδιος ως επαγγελματίας μουσικός και μέλος του γερμανικού συνδικάτου των μουσικών όφειλε να εκτιμά τον πρόεδρό του, με την ίδια λογική είχε υποχρέωση να εκτιμά και μένα, που εκτελούσα τα καθήκοντά μου του προέδρου. Έπειτα από την ακριβή μετάφραση των ανωτέρω από την Αγγαία Γζάκου, γραμματέα και δακτυλογράφο, ο Τσέλερ, αφού έμεινε για λίγα λεπτά συλλογισμένος, σηκώθηκε και μου έσφιξε το χέρι...»

Όστόσο, η ψυχική ταλαιπωρία και η φθορά των μουσικών του σταθμού δεν οφείλονταν μόνο στην πίεση που ασκούσε ο κατακτητής. Κύρια αιτία τους ήταν ο φόβος, η αβεβαιότητα και η αγωνία, γιατί η ζωή των μουσικών κινδύνευε διαρκώς, καθώς ήταν υποχρεωμένοι να μεταφέρονται στις διάφορες μονάδες και τους στρατιωτικούς καταυλισμούς, και να παίζουν για την ψυχαγωγία των στρατιωτών με την ψυχή στο στόμα, προσπαθώντας ταυτόχρονα να εντοπίσουν προς ποια κατεύθυνση έπρεπε να στραφούν για να προστατευθούν σε περίπτωση βομβαρδισμού.

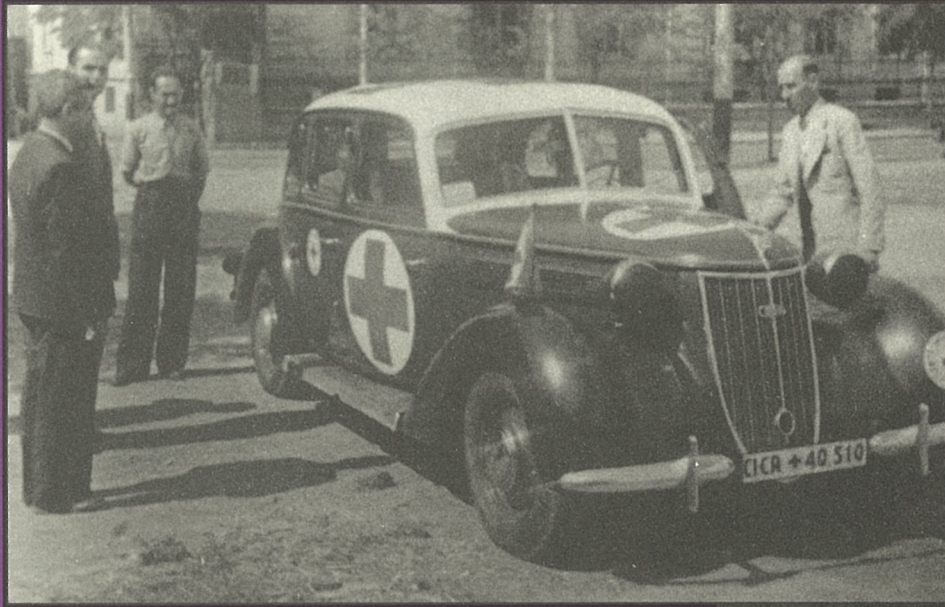
Σε μια τέτοια περίπτωση, καθώς ήταν συγκεντρωμένοι οι μουσικοί της συμφωνικής ορχήστρας μπροστά στο κτίριο του ραδιοφωνικού σταθμού και περίμεναν τα γερμανικά φορτηγά που θα τους μετέφεραν στο αεροδρόμιο του **Σέδες**, όπου επρόκειτο να παίζουν για την ψυχαγωγία των γερμανών αεροπόρων και του υπόλοιπου προσωπικού, μία καθυστέρηση λίγων λεπτών στην άφιξη των αυτοκινήτων αποδείχτηκε σωτήρια για τη ζωή τους. Λίγο πριν να επιβιβαστούν στα αυτοκίνητα, σήμανε συναγερμός και στη συνέχεια ακολούθησε τρομακτικός βομβαρδισμός από αγγλικούς αεροπορικούς σχηματισμούς, με θλιβερό απολογισμό πολλούς νεκρούς και δεκάδες τραυματίες. Έτσι, από μία εύνοια της τύχης, γλίτωσαν οι μουσικοί, και η συναυλία στο αεροδρόμιο του Σέδες ματαιώθηκε.

Εκτός όμως από το αεροδρόμιο, έκτακτες συναυλίες δίνονταν και στον καταυλισμό του τάγματος των γερμανών καρραγωγέων στα **Βασιλικά** αλλά και στο χώρο του Γενικού Στρατηγείου, που στεγαζόταν τότε στο επιταγμένο κτίριο του **Αμερικανικού Κολλεγίου**, στο **Πανόραμα**.

Στο προαύλιο μάλιστα του Κολλεγίου, δόθηκε στην Κατοχή μία ειδική συναυλία προς τιμήν του στρατιωτικού διοικητή των Βαλκανίων στρατηγού **Φον Λιστ** και του επιτελείου του, στην οποία συμμετείχαν όχι μόνο όλα τα μουσικά συγκροτήματα αλλά και η χορωδία του γερμανικού ραδιοφωνικού σταθμού. Οι Γερμανοί, θέλοντας να δώσουν ιδιαίτερη επισημότητα στην εκδήλωση, είχαν πάρει έκτακτα μέτρα ασφαλείας και είχαν κρατήσει όλο το πρωί σε επιφυλακή τους μουσικούς στο κτίριο των δοκιμών (πρώην Εντευκτήριο του Στρατιώτου), απ'όπου το απόγευμα τους μετέφεραν με φορτηγά στο χώρο της συναυλίας, με αυστηρότατες συστάσεις να μην απομακρύνονται ο ένας από τον άλλον. Εκεί, στο προαύλιο του Κολλεγίου, ήταν στημένη ειδική εξέδρα, όπου έπαιρναν διαδοχικά θέση

ΑΠΟ ΤΑ ΕΓΚΑΙΝΙΑ ΤΗΣ ΕΣΤΙΑΣ ΣΥΣΣΙΤΙΟΥ ΤΟΥ ΣΥΛΛΟΓΟΥ ΜΟΥΣΙΚΩΝ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ, ΤΗΝ 14Η ΣΕΠΤΕΜΒΡΙΟΥ 1944, ΣΤΟ ΠΑΛΙΟ ΚΤΙΡΙΟ ΤΟΥ ΩΔΕΙΟΥ ΠΟΥ ΙΔΡΥΘΗΚΕ ΚΑΙ ΛΕΙΤΟΥΡΓΗΣΕ ΜΕ ΤΗΝ ΦΡΟΝΤΙΔΑ ΚΑΙ ΕΝΙΣΧΥΣΗ ΤΟΥ ΔΙΕΘΝΟΥΣ ΕΡΥΘΡΟΥ ΣΤΑΥΡΟΥ.

Ο δόκιμω Ράμμ προσέρχεται στα εγκαίνια. Τον υποδέχονται: Αθανάσιος Φιδειτζής (πρόεδρος), Ιωάννης Μήτσουρας (σύμβουλος).

Ο δρ. Ράμμ, στο κέντρο, εισέρχεται στο οίκημα. Δεξιά του ο Ι. Μήτσουρας, αριστερά του ο Β. Λιάτσος και ο Αθανάσιος Φιδειτζής.

Γενική φωτογραφία έξω από το κτίριο: στο κέντρο ο δρ. Ράμμ, δεξιά του ο Ιωάννης Μήτσουρας και ο Αλεξ. Καζανιτζής, αριστερά του ο Στεφ. Βέζος, ο Β. Λιάτσος και ο Αθαν. Φιδειτζής.

Κατά την αποχώρηση, μετά τα εγκαίνια: στο κέντρο ο δρ. Ράμμ, δεξιά του ο Ι. Μήτσουρας, αριστερά του ο Β. Λιάτσος, πίσω του ο Αθ. Φιδειτζής και ο Αλεξ. Καζανιτζής.

τα μουσικά συγκροτήματα και εκτελούσαν το καλλιτεχνικό τους πρόγραμμα, μπροστά στον Φον Λιστ, το διοικητή Θεσσαλονίκης **Μέρτεν** και το επιτελείο τους, ενώ το υπόλοιπο ακροατήριο βρισκόταν πιο πίσω, σε απόσταση διακοσίων μέτρων.

«Θυμάμαι», γράφει ο **Αθ. Φιδετζής**, «ότι η συμφωνική ορχήστρα με μαέστρο τον Αρθούρ Χάρτμαν έπαιξε το «Μικρή Νυχτερινή Μουσική» του Μότσαρτ, η ορχήστρα ελαφράς μουσικής έπαιξε με μαέστρο τον **Αλέκο Σπάθη** και στο τραγούδι τη **Ζ. Κόφμαν**, και το πρόγραμμα έκλεισε με συμμετοχή της μικτής χορωδίας υπό τον **Επ. Φλώρο**. Καθ' όλη τη διάρκεια της συναυλίας, όπως ήταν επόμενο, ζήσαμε με την αγωνία ζωγραφισμένη στο πρόσωπο...»

Όσοσο, παρά τις σκληρές συνθήκες, η επαγγελματική ζωή των μουσικών του σταθμού είχε κάποτε και τα «τυχερά» της, όπως τότε που η συμφωνική ορχήστρα μεταφέρθηκε, για να παίξει στο τάγμα γερμανών καρραγωγέων που ήταν στρατωνισμένο στα Βασιλικά, ένα χωριό κοντά στη Θεσσαλονίκη. Ο μαέστρος Αρθούρ Χάρτμαν, γνωρίζοντας ήδη ότι οι μουσικοί ζούσαν εφιαλτικές στιγμές πείνας, είχε φροντίσει να τους εξασφαλίσει, σε συνεννόηση με διοικητή του τάγματος, «κάτι φαγώσιμο» πριν από τη συναυλία, ώστε να μπορέσουν να παίξουν.

Ο Αθανάσιος Φιδετζής, περιγράφοντας τη «μοναδική ευχάριστη ανάμνησή του, από όλη την περίοδο της Κατοχής», αναφέρει μεταξύ των άλλων: «Όταν φτάσαμε στον καταυλισμό στο χωριό Βασιλικά μας οδήγησαν σε μία μεγάλη αίθουσα της στρατιωτικής λέσχης, όπου μας περίμενε μία μεγάλη έκπληξη. Πάνω στα τραπέζια ήταν τοποθετημένα στη σειρά για κάθε μουσικό από ένα πιάτο βαθύ με άφθονη παρμεζάνα, ένα πιάτο με ντοματοσαλάτα και μερικά τυράκια, ακόμα και από δέκα μάρκες που αντιστοιχούσαν σε 10 φιάλες μπίρα. Έπειτα από το λουκούλλιο αυτό γεύμα, παίξαμε, όπως ήταν επόμενο, με καλή διάθεση πάνω σε μια πρόχειρη εξέδρα από μαδέρια και σανίδες, που ήταν στημένη στο χωράφι...»

Από όλους τους γερμανούς μαέστρους της συμφωνικής ορχήστρας, περισσότερο φιλέλληνας υπήρξε ο **Άλμπερτ Γιούγκ**, ο οποίος σε όλη τη διάρκεια της θητείας του κατέβαλλε κάθε δυνατή προσπάθεια για την ανακούφιση των μουσικών, «**ζητανεύοντας**» πολλές φορές από τους διοικητές των γερμανικών στρατιωτικών μονάδων τα περισσεύματά τους σε τρόφιμα και σε άλλα είδη, τα οποία συγκέντρωνε στο σπίτι του και στη συνέχεια τους τα μοίραζε.

«Αυτός λοιπόν ήταν ο μαέστρος Γιούγκ», γράφει ο Αθ. Φιδετζής, «που στις κατ' ιδίαν συναντήσεις για να πάρουμε ένα ουζάκι, τσουγκρίζοντας το ποτήρι μας ευχόταν με συγκίνηση: *Ζήτω Ελευθερη Ελλάδα... στα ελληνικά*».

«Θυμάμαι», συνεχίζει «που ο ίδιος ο μαέστρος μας κάλεσε στο γραφείο του το απόγευμα της 10ης Οκτωβρίου 1944, δηλαδή λίγες μέρες πριν από την αποχώρηση των Γερμανών, σε μια εμπιστευτική συνομιλία. Ήμασταν τρεις: Εγώ και ο Ευάγγελος Καραηλίας ως εκπρόσωποι του Συλλόγου Μουσικών Θεσσαλονίκης και της συμφωνικής ορχήστρας και ο Ελευθέριος Παπασταύρου (1ο Βιολοντσέλο) ως διερμηνέας. Τότε ο Άλμπερτ Γιούγκ μας ανακοίνωσε ότι σύμφωνα με εμπιστευτική διαταγή της ανώτατης γερμανικής στρατιωτικής ηγεσίας, που τους είχε μόλις κοινοποιηθεί, θα άρχιζε αμέσως η αποχώρηση των γερμανικών στρατευμάτων και φυσικά και αυτού του ίδιου. Κατά συνέπεια την ορχήστρα, κατά τη συναυλία της προσεχούς Κυριακής, δε θα τη διηύθυνε ο ίδιος αλλά ο Ελευθέριος Παπασταύρου... Στο σημείο αυτό πρέπει να ανοίξω μία παρένθεση και να πω ότι τελικά η συναυλία, που είχε προγραμματιστεί για την ψυχαγωγία του προσωπικού του Ερυθρού Σταυρού, ως ένδειξη ευγνωμοσύνης για τη συμπαράστασή τους προς τους μουσικούς, πραγματοποιήθηκε υπό τη διεύθυνση του **Ευρ. Κοτσανίδη** αντί του **Ελευθέριου Παπασταύρου**, τον οποίον με αυτόν τον τρόπο αποδοκίμασαν οι μουσικοί για την ψυχρή στάση που τήρησε απέναντί τους σε όλη τη διάρκεια της Κατοχής...»

Την επομένη το πρωί, στις 11 Οκτωβρίου 1944, εμείς οι μουσικοί της ορχήστρας πήγαμε ως συνήθως στο κτίριο του ραδιοφωνικού σταθμού, αλλά ο Γερμανός φρουρός μας απαγόρευσε την είσοδο. Και ενώ περιμέναμε μαζεμένοι έξω από το κτίριο, εμφανίστηκε ο Άλμπερτ Γιούγκ και κάλεσε ιδιαίτερος στο γραφείο του πάλι εμάς τους τρεις. Εκεί, συνιστώντας μας πλήρη εχεμύθεια, μας αποκάλυψε ότι ο γερμανικός ραδιοφωνικός σταθμός ετοιμαζόταν να διαλύσει τις

Υπηρεσίες του και να μετακινηθεί από τη Θεσσαλονίκη. Για το σκοπό αυτό επρόκειτο να εκπονηθούν όλα τα έπιπλα και σκεύη του σταθμού, και οι εισπράξεις θα μοιράζονταν στο ελληνικό προσωπικό ως έκτακτη αποζημίωση.

Αμέσως μετά την εμπιστευτική ανακοίνωση του μαέστρου, το ΔΣ του Συλλόγου Μουσικών Θεσσαλονίκης και η Διοικούσα Επιτροπή της Συμφωνικής Ορχήστρας συνεδρίασαν εκτάκτως στις 13.10.1944, για να αποφασίσουν πάνω στα εξής θέματα:

α. Ενέργειες προς τον Γεν. Διοικητή διά την έκδοση αποφάσεως παραχωρήσεως του κτιρίου του ραδιοφωνικού σταθμού εις τον Σύλλογον Μουσικών Θεσσαλονίκης, διά την στέγασιν της συμφωνικής ορχήστρας.

β. Τρόπος παραλαβής του κτιρίου.

γ. Νόμιμος παρουσία και αστυνομικού οργάνου, το οποίον θα υπογράψη τα σχετικά πρωτόκολλα παραδόσεως και παραλαβής, τα οποία εν συνεχεία θα υποβληθούν εις την Γενικήν Διοίκησιν προς έγκρισιν.

Μετά την παραλαβήν του κτιρίου:

α. Θα στεγαστούν εις αυτό: Η συμφωνική ορχήστρα, η τζαζ ορχήστρα και αι χορωδίαί.

β. Αι γενόμεναι ενέργειαι διά την οικονομικήν ενίσχυσιν της ορχήστρας.

γ. Οργάνωσις συναυλιών. Να καθορισθή ο αριθμός αυτών, καθώς και υπέρ τίνων θα γίνουν αι συναυλίαί.

δ. Διορισμός νυκτοφύλακος (προς φύλαξιν του παραληφθησομένου κτιρίου).

ε. Έκδοσις δελτίων εισόδου εις το κτίριον (εις τα μέλη της σ. ορχήστρας, χορού και χορωδίας).

στ. Ενέργειαι προς την διεύθυνσιν Αστυνομίας διά την φύλαξιν του κτιρίου διά την περιόδον αυτήν μέχρι πλήρους αποκαταστάσεως της τάξεως.

ζ. Ενέργειαι διά την διάσωσιν και μεταφοράν των μηχανημάτων εκπομπών εκτός του κτιρίου του ραδιοφωνικού σταθμού, καθώς και την επαναφοράν εκ νέου και την εγκατάστασιν των εις το κτίριον όλων των επίπλων τα οποία παρελήφθησαν από διαφόρους.

Μετά τη λήψη των σχετικών αποφάσεων, παρακάλεσα με το μαέστρο να μεσολαβήσει στη διεύθυνση του ραδιοφωνικού σταθμού, ώστε να χορηγηθούν στην ορχήστρα όλα τα αντικείμενα που θα μπορούσαν να της φανούν χρήσιμα στις μελλοντικές της δραστηριότητες. Πράγματι η μεσολάβηση έγινε αμέσως, και ο διευθυντής ενέκρινε την παραχώρηση αυτών των αντικειμένων.

Εν συνεχεία πάλι εμείς οι τρεις (Φιδετζής, Καραηλίας, Παπασταύρου), συνοδευόμενοι από τον Άλμπερτ Γιούγκ, επισκεφθήκαμε τον τότε γενικό διοικητή Μακεδονίας, **Αθανάσιο Χρυσόχου** και υποβάλαμε το αίτημα να μας εγκρίνει και αυτός την παραλαβή των αντικειμένων του σταθμού, που επρόκειτο να χρησιμοποιηθούν από την ορχήστρα. Πράγματι, ο Χρυσόχου μας έδωσε προφορική εντολή να ενεργήσουμε αμέσως και στη συνέχεια να τον ενημερώσουμε.

Ύστερα από αυτή τη συνάντηση, πήγαμε στο ραδιοφωνικό σταθμό και συντάξαμε το πρωτόκολλο παραλαβής και παράδοσης του κτιρίου καθώς και «των εν αυτό ευρισκομένων επίπλων και σκευών», το οποίο υποβάλαμε στο γενικό διοικητή, με τη θερμή παράκληση να φροντίσει για την οικονομική ενίσχυση των μουσικών της συμφωνικής ορχήστρας μετά την αποχώρηση των Γερμανών και τη διάλυση του ραδιοφωνικού σταθμού, καθώς και για τη συνέχιση της καλλιτεχνικής δραστηριότητάς τους στην πόλη.

Τελικά ο γενικός διοικητής εξέδωσε την 79950/16.10.1944 **Διαταγή** διά την παραλαβήν του κτιρίου του ραδιοφωνικού σταθμού (**Σπίτι του Στρατώτου**), υπό επιτροπής 1) εκ του προέδρου του Συλλόγου Μουσικών Θεσσαλονίκης 2) ενός υπαλλήλου του Κτηματικού Γραφείου Θεσσαλονίκης και 3) του οικείου Αστυνομικού Σταθμάρχου, προς στέγασιν της Συμφωνικής Ορχήστρας και των εν αυτήν αντικειμένων.

Μόλις πήραμε τη σχετική απόφαση, επισπεύσαμε αμέσως τη μεταφορά, γιατί είχε υποπέσει στην αντίληψή μας ότι διάφοροι «επιτήδριοι», εκμεταλλευόμενοι την ανεκπικότητα του διευθυντή του σταθμού, ο οποίος βρισκόταν συνεχώς σε κατάσταση μέθης λόγω των γεγονότων, είχαν αρχίσει να μεταφέρουν έξω από το κτίριο διάφορα αντικείμενα «προς ίδιον όφελος».

Έτσι, με τη βοήθεια μιας ομάδας μουσικών της συμφωνικής ορχήστρας και του συλλόγου, παραλάβαμε και φορτώσαμε όλα τα αντικείμενα που επρόκειτο να μας φανούν χρήσιμα σε τρία αυτοκίνητα του Ερυθρού Σταυρού, τα οποία ευγενώς μας διέθεσε ο **δρ. Rahm**, και τα μεταφέραμε σε ασφαλή μέρη, για να τα προστατεύσουμε από τυχόν λεηλασίες.

Τα αντικείμενα αυτά ήταν τα εξής:

1. Από το Ρεπερτόριο (Μουσική Βιβλιοθήκη), συμφωνικά έργα που εναποτέθηκαν χύμα σε σάκους και μεταφέρθηκαν στο σπίτι μου, για την ανασύνταξη και αρχειοθέτηση των οποίων χρειάστηκε τρίμηνη επίπονη εθελοντική εργασία από την ίδια ομάδα μουσικών που φρόντισε για τη μεταφορά τους.

2. Αναλόγια, καθίσματα, το αναλόγιο και το βάθρο του μαέστρου, τα κινητά δάπεδα της ορχήστρας, τα τύμπανα, τα κοντραμπάσα καθώς και άλλα μουσικά όργανα, τα οποία εναποθέσαμε στην αίθουσα του κινηματογράφου «Παλλάς», όπου πραγματοποιούνταν οι συναυλίες.

Την ίδια μέρα *πλευρίσαμε* τον γερμανό υπεύθυνο του ραδιοφωνικού σταθμού, στον οποίον είχε ανατεθεί η ανατίναξη του θαλάμου με τα μηχανήματα εκπομπών του σταθμού. Ύστερα από τις παρακλήσεις μας και μία φιάλη κονιάκ ως δώρο, υπέκυψε τελικά και μας επέτρεψε να εκκενώσουμε τον θάλαμο από τα μηχανήματα. Έτσι, ο γερμανός στρατιώτης, ο υπεύθυνος για την ανατίναξη του θαλάμου, εκπλήρωσε το στρατιωτικό του καθήκον, ανατινάσσοντας με μια χειροβομβίδα το εσωτερικό του κενού πλέον θαλάμου και προκαλώντας μικρές μόνο υλικές ζημιές.

Όσο για μας, την ίδια νύχτα, κατόπιν συνεννοήσεως με τον αστυνομικό διευθυντή Μαντούβαλο και τον **Τσιγγιρίδη**, μεταφέραμε όλα τα μηχανήματα υπό την εποπτεία και τη φροντίδα του τελευταίου και τα εναποθέσαμε στο κτίριο της **ΧΑΝΘ**, όπου ο ίδιος ο πρώην ιδιοκτήτης τους ανέλαβε τη φύλαξη και τη φροντίδα τους.

Και ενώ όλα φαινόταν πως είχαν τελειώσει, στο διάστημα που μεσολάβησε ως την πλήρη αποχώρηση των Γερμανών από την πόλη, πολλοί από τους γερμανούς στρατιώτες που υπηρετούσαν στο σταθμό έκαναν απόπειρες να αφαιρέσουν λαθραία διάφορα αντικείμενα (τηλεφωνικές συσκευές, έπιπλα κ.λπ.), προκειμένου να τα πουλήσουν σε ιδιώτες. Για

το λόγο αυτόν απευθυνθήκαμε στον υπεύθυνο του ραδιοφωνικού σταθμού ταγματάρχη **Πούλγκραφ**, ο οποίος θυροκόλλησε αμέσως στην είσοδο του κτιρίου τη διαταγή: *Απαγορεύεται επί ποινή θανάτου η είσοδος εις τον ραδιοφωνικόν σταθμόν παντός Γερμανού στρατιώτη.*

Ο ίδιος μάλιστα ο Πούλγκραφ μας παρακάλεσε να τον φέρουμε σε επαφή με υπεύθυνο εκπρόσωπο του ελληνικού υπουργείου Παιδείας, για να του παραδώσει ολόκληρη τη συλλογή του γερμανικού ραδιοφωνικού σταθμού, γεγονός που έγινε αυθημερόν..

Μετά την αποχώρηση και του τελευταίου γερμανού στρατιώτη από το ελληνικό έδαφος ο **άνεμος της ελευθερίας** άρχισε να πνέει από άκρη σ' άκρη της ελληνικής επικράτειας...»

ΘΕΑΤΡΟΝ ΗΛΥΣΙΑ
ΔΗΛΩΣΙΣ
Εἰς ἐκτέλεσιν τῆς Διαταγῆς τῶν Ἀρχῶν Κατοχῆς,
αἱ παραστάσεις τοῦ θεάτρου θὰ ἀρχίζουσι ὡς ἑξῆς.
Ἀπογευματινὴ ὥρα ὁ μ. μ. ἀκριβῶς
Ἑσπερινὴ » 8 » »

Οι πρώτοι επαγγελματίες μουσικοί εμφανίζονται στη Θεσσαλονίκη το 1919. Πρόκειται είτε για τους πρώτους αποφοίτους του Κρατικού Ωδείου που είχε ιδρυθεί το 1915 με διευθυντή τον Αλεξάνδρο Καζαντζή, είτε για στρατιωτικούς μουσικούς που έχουν απολυθεί, είτε για πρώην τροφίμους του Παπάφειου Ορφανοτροφείου οι οποίοι έχουν διδαχθεί πνευστά όργανα ως μέλη της αξιόλογης μουσικής μπάντας του Ιδρύματος, την οποία διηύθυνε για πολλά χρόνια ο Μανώλης Αικατερίνης.

Η ορχήστρα του Αμερικανικού Κολλεγίου «ΑΝΑΤΟΛΙΑ».

Ο Σύλλογος Μουσικών Θεσσαλονίκης ιδρύθηκε το 1922, και ο πρώτος πυρήνας της μετέπειτα Συμφωνικής Ορχήστρας του συλλόγου υπήρξε η σαλόν ορχήστρα του Λευκού Πύργου, από το 1919 ως το 1932. Ιδρυτής και πρώτος μαέστρος της ορχήστρας ήταν ο Ευριπίδης Κοτσανίδης, καθηγητής του Κρατικού Ωδείου της πόλης και πρώτος πρόεδρος του Συλλόγου Μουσικών Θεσσαλονίκης.

Ήδη από τον πρώτο χρόνο της ίδρυσής του, ο σύλλογος αγωνίστηκε δυναμικά και προς κάθε κατεύθυνση, με προσωπικές παραστάσεις και σωρεία υπομνημάτων στις τοπικές αρχές και τις εκάστοτε κυβερνήσεις, για την ικανοποίηση των επαγγελματικών αιτημάτων των μουσικών και γενικότερα για τη βελτίωση των συνθηκών διαβίωσής τους.

Όσον αφορά το θεσμικό πλαίσιο λειτουργίας του, ο Σύλλογος Μουσικών Θεσσαλονίκης διατήρησε την αυτοτέλεια των διάφορων καλλιτεχνικών συγκροτημάτων της δυνάμεώς του και ειδικότερα της συμφωνικής ορχήστρας, η οποία με τη διοικούσα τριμελή και πενταμελή επιτροπή της ρύθμιζε ελεύθερα και ανεξάρτητα τα διοικητικά και διαχειριστικά της θέματα, τα προγράμματα των καλλιτεχνικών εκδηλώσεων καθώς τις αμοιβές των μουσικών από τις εισπράξεις των εκδηλώσεων αυτών, χωρίς καμιά εσωτερική ανάμειξη του

συλλόγου. Μοναδική εξαίρεση αποτελούσε η συμμετοχή του εκάστοτε προέδρου του συλλόγου στη διοικούσα επιτροπή της ορχήστρας είτε ως προέδρου είτε ως γενικού γραμματέα.

Το πρόβλημα της μονιμοποίησης αρχικά και κατόπιν της κρατικοποίησης της Συμφωνικής Ορχήστρας του Συλλόγου Μουσικών Θεσσαλονίκης (ΣΜΘ) αντιμετώπιστηκε για πρώτη φορά αποφασιστικά το 1927, όταν, κατόπιν αποφάσεως της γενικής συνελεύσεως, δραστηριοποιήθηκε το Δ.Σ. του Συλλόγου και προσπάθησε με δημοσιεύματα, παραστάσεις και υπομνήματα να επιτύχει τόσο την ευαισθητοποίηση της κοινής γνώμης όσο και την κινητοποίηση των αρμόδιων τοπικών και κυβερνητικών παραγόντων.

Αυτή ήταν η αρχή ενός αγώνα που διήρκεσε μια πενήκονταετία περίπου, και τα στάδια της εξέλιξής του καταγράφονται μέσα από τις διαδοχικές αλλαγές του τίτλου της ορχήστρας: Από Συμφωνική Ορχήστρα του Συλλόγου Μουσικών Θεσσαλονίκης στην αρχή, εφόσον τα μέλη της ήταν ενταγμένα στη δύναμη του παραπάνω συλλόγου, σε Συμφωνική Ορχήστρα του Γερμανικού Στρατιωτικού Ραδιοφωνικού Σταθμού στην Κατοχή και στη συνέχεια, μετά την απελευθέρωση, Συμφωνική Ορχήστρα Βορείου Ελλάδος (1959) και τέλος Κρατική Ορχήστρα Θεσσαλονίκης (1966).

ΟΝΟΜΑΣΤΙΚΟΣ ΠΙΝΑΚΑΣ ΤΩΝ ΜΕΛΩΝ ΤΗΣ ΟΡΧΗΣΤΡΑΣ ΤΟΥ ΣΥΛΛΟΓΟΥ ΜΟΥΣΙΚΩΝ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ ΚΑΤΑ ΤΗΝ ΠΕΡΙΟΔΟ 1941-1946

Βιολί Ι: Λαγόπουλος Αιμίλιος, Γεωργίου Δημήτριος, Παπαναστασίου Σταύρος, Κασσάρας Σωτήριος, Βαλιέρος Νικόλαος, Κωνσταντινίδου Όλγα, Βοσνιάκος Ναούμ, Βάμβας Κωνσταντίνος, Τριφωνίδης Κωνσταντίνος, Σασαρόλη Καίτη, Σαραντίδης Παναγιώτης, Μπαλτά Γαλάτεια.

Βιολί ΙΙ: Σταύρου Κωνσταντίνος, Καζαντζής Στυλιανός, Νικολαΐδης Αχιλλέας, Σπάθης Μενέλαος, Τεγοπούλου Ιωάννα, Καραγιαννάκη Μάρω, Μπαδιαβά Δανάη, Ανακίδης Δημήτριος, Ορφανίδου Μαρία, Παπαβασιλείου Τασία, Καλαφάτης Ηλίας, Σβώλος Μιχαήλ, Θεοδώρου Τηλέμαχος, Θεοφάνους, Ρέγκος Γ., Χατζηλίας Ηλίας, Καναβού Μαρία.

Βιόλα: Κελπανίδης Χαράλαμπος, Δόβας Θωμάς, Πάτρας Κυριάκος, Παπαδημητρίου Δ., Καδόγλου, Λαυρεντιάδης Γεώργιος, Φλώρος Κ., Γιαννάτος Χαρ., Σδράλης Δ., Γουρλής.

Βιολοντσέλο: Παπασταύρου Ελευθέριος, Καζαμπάκας Εμμ., Καλλιπολίτης Άγγελος, Βακαλόπουλος Γ., Άψης Γεώργιος, Κεφαλά Ρούλα, Δαμιανός Ιωάννης, Κοβαλένκο Γ., Σασαρόλης Αιμ.

Κ. Μπάσο: Καμηλιέρης Άγγελος, Τσόκας Αθανάσιος, Παπαγεωργίου Δημήτριος, Αικατερίνης Εμμανουήλ, Δόδουρος Ιωάννης, Χατζηγιαννάκης Γ.

Πίκολο: Νικολαΐδης Φίλιππος.

Φλάουτο: Τσαγκαράκος Αντώνιος, Φιδειτζής Αθανάσιος, Χριστοφορίδης Χριστόφορος, Στέρν, Τέγουτζικ.

Όμποε: Καραηλίας Ευάγγελος, Φωτάκης Ιωάννης, Σωτηριάδης, - -

Κλαρίνο: Βισβάρδης Διονύσιος, Λύταρης Ιωάννης, Ράππης Γεώργιος, Σπυρίδης Γ.

Μπάσ. Κλαρινέτο: Χατζηνάσιος Αγάπιος.

Φαγκότο: Σοφιανός Θεόδωρος, Χρησιτίδης Αντώνιος.

Κόρνο: Χαλκιάς Σπύρ., Καζαντζής Αριστ., Κορᾶτζίνος Νικ.

Τρομπέτα: Τριανταφύλλου Χρ., Παπαδάτος Νικ., Φωτάκης Στυλ., Λεώνης Αθαν.

Τρομπόνι: Κόλλας Στεφ., Σιδέρης Ιω., Πυλαρινός Α., Ιορδάνῶν Γ., Ἄνδριανόπουλος Ι.

Τύμπανα: Βαλιέρος Δημ.

Κρουστά: Ιωσηφίδης Γ., Μπρούνο Βίκτωρ., Ζώρας Γεώργ., Σιμίδης Χρ., Καζαντζής Αντ.

Πιάνο: Παναγοπούλου Λέλα

Φροντιστής: Στανίνο Λούις

*Η Πρώτη Συμφωνική Ορχήστρα του Γερμανικού
Ραδιοφωνικού Σταθμού Θεσσαλονίκης, 1941, με μάεστρο
τον Αρθούρ Χάρτμαν. Από το «Φεσσιβάλ Μπετόβεν».*

Η Ορχήστρα Τζαζ σε στιγμές έξαρσης «υπό την ακακίαν», στον αυλόγυρο του Σώματος Προσκόπων. Και είναι καλοκαιράκι, 1942, δύστυχο καλοκαιράκι της Κατοχής. Την ορχήστρα διευθύνει ο Αλέκος Σπάθης. Στην άκρη αριστερά, καθιστή, η κομψοτάτη φράου Γκιζέλα Κόφμαν με σατέν, κυμαινόμενο πουκάμισο, εύστοχο κολιέ και βραχιολάκι που θυμίζει επάγγυρη χειροπέδη. Πάνω ακριβώς από τα ξανθά μαλλιά της διακρίνεται ο Κώστας Καρανίκας να παίζει πιάνο.

Ο ΡΟΜΕΛ ΕΙΧΕ ΜΟΥΣΙΚΟ ΑΥΤΙ;

ΚΟΣΜΑΣ ΚΟΣΜΟΠΟΥΛΟΣ , χορωδός

Συνέντευξη στην Όλγα Τσαντήλα

Γερμανοί στη Θεσσαλονίκη.

Ο στρατάρχης Ρόμελ

Την προηγούμενη μας πήγαν και τραγουδήσαμε στο Βασιλικό Θέατρο, κρυφά, μπροστά σε μεγάλους αξιωματικούς του Ράιχ που βρίσκονταν στη Θεσσαλονίκη ινκόγκνιτο. Την επόμενη μέρα το πρωί δουλεύαμε μαζί με τον Βασίλη Ιωαννίδη, επίσης χορωδός, στον Σιδηροδρομικό Σταθμό. Ξαφνικά βλέπουμε να μας πλησιάζει μια ομάδα γερμανών αξιωματικών. Ο υπεύθυνος του χώρου μας δείχνει λέγοντάς τους, ότι εμείς ήμασταν που τραγουδήσαμε χτες το βράδυ με τη χορωδία. Έρχονται προς εμάς. Πλησιάζουν. Μας κόβονται τα ήπατα απ'το φόβο. Ήμασταν και κατάμαυροι, μες στη μουτζούρα. Φτάνουν μπροστά μας οι γερμανοί αξιωματικοί, στέκονται, και παραδόξως, βγάζουν, αίφνης, τα άψωνα γάντια τους και αρχίζουν να μας συγκαίρουν με θερμή χειραψία για τη χθεσινή μας ερμηνεία. Ο επικεφαλής τους ήταν ο διαβόητος Ρόμελ, ο λεγόμενος και «Αλεπού της Ερήμου»...

Χορωδός επί 65 χρόνια ο Κοσμάς Κοσμόπουλος συμμετείχε στις περισσότερες χορωδίες της Θεσσαλονίκης από το 1930 και μετά. Μάρτυρας των σημαντικότερων μουσικών και ιστορικών γεγονότων περιγράφει τη σκοτεινή εποχή της Κατοχής, αναφέροντας ότι παράλληλα με τον εφιάλτη του κατακτητή, φυτοζωούσε και η μουσική αλλά και οι κρυφοί έρωτες και οι αισθηματικές ιστορίες Γερμανών με Ελληνίδες. Αποδεικνύοντας έτσι, για άλ-

λη μια φορά, ότι η Τέχνη, αυτόβουλη ή με το στανιό, ακόμα κι ο έρωτας, μπορούν, όπως-όπως, να επιβιώσουν, ως καταναγκασμός ή ως μια εκδοχή ελπίδας, κόντρα στις πιο μαύρες στιγμές, ή παράλληλα με τη φρικαλεότητα της εκάστοτε εποχής.

«Τραγουδάω από το 1930. Τότε είχαμε την περίφημη χορωδία της Θεσσαλονίκης με τον μάεστρο Κώστα Δουράκη, με την οποία κάναμε πολλές συναυλίες. Τραγουδούσα με τη χορωδία της Εργατικής Εστίας της Θεσσαλονίκης με μάεστρο τον Αχίλλη Βασιλειάδη. Αυτός αν και δεν ήταν διπλωματούχος, είχε φέρει τη χορωδία σε πολύ υψηλό επίπεδο. Ήταν πολύ καλός μάεστρος, δαιμόνιος και είχε εκσυγχρονίσει πολλά τραγούδια. Είμασταν η καλύτερη χορωδία της Ελλάδας. Ήξερε τι χρειάζεται. Δέκα τενόροι, δέκα σεκόντοι, δέκα βαρύτονοι και δεκαπέντε μπάσοι. Τα θεμέλια μιας χορωδίας είναι οι μπάσοι. Τότε ακούγεται η χορωδία σαν αρμόνιο. Αν δεν έχεις μπάσους οι ψηλές φωνές πνίγουν τις χαμηλές. Αυτό δεν το ξέρουν σήμερα, που οι χορωδίες αποτελούνται κυρίως από τενόρους.

Συνολικά έχω συμμετάσχει σε 17 συγκροτήματα με μάεστρους, γιατί από 10 χρονών τραγουδούσα και δεν σταμάτησα να τραγουδάω μέχρι τα 75 μου. Είχα κάνει και οπερέτες και μεταπολεμικώς δημιουργήσαμε τη "Φωλιά της όπερας", ένα κέντρο όπου τραγουδούσαμε εγώ και ο ξάδερφός μου ο Βασίλης Κοσμόπουλος που διέπρεψε στη Γερμανία. Εκεί μαζευόταν όλος ο καλός κόσμος και λέγαμε σοβαρό ελληνικό τραγούδι, οπερέτες, αποσπάσματα από όπερες και τα παλιά τραγούδια που ήταν αριστουργήματα εν συγκρίσει με τα σημερινά.»

ΜΟΥΣΙΚΗ ΑΝΕΥ ΠΑΤΡΙΔΑΣ;

Για τους Γερμανούς ο πόλεμος ήταν πόλεμος, αλλά η μουσική μουσική. Μόλις μπήκαν στην πόλη, το πρώτο πράγμα που έκαναν ήταν να φτιάξουν ραδιοφωνικό σταθμό μεγάλης εμβέλειας, κάτι που η Θεσσαλονίκη δεν είχε, ο οποίος ακουγόταν στην Ευρώπη. Ο σταθμός έγινε εκεί που βρίσκεται σήμερα το Γ' Σώμα Στρατού. Παράλληλα σύστησαν και τη χορωδία του **Ραδιοφωνικού Σταθμού- αρχικά Μακεδονική Χορωδία- ανδρική και γυναικεία**, με μαέστρο τον **Επαμεινώνδα Φλώρο**, ο οποίος είχε σπουδάσει στη Γερμανία, στην Ακαδημία του Βερολίνου. Ήταν μεγάλος μουσικός με σημαντική παρουσία στην πόλη και με τον οποίο είχαμε ανεβάσει πολλά μουσικά έργα προπολεμικά. Είχαν φέρει όμως και γερμανούς μαέστρους. Οι γερμανοί μουσικοί ήταν ωραίοι άνθρωποι. Γερμανοί, αλλά άνθρωποι. Μας έλεγαν "η μουσική δεν έχει πατρίδα". Και έκαναν το σταθμό και είχαμε χορωδία αντρική και γυναικεία και συμφωνική ορχήστρα με 80 όργανα. Κάθε Κυριακή δίνανε συναυλία στο **Βασιλικό**

Θέατρο για το γερμανικό στρατό. Μας έδιναν και ένα μικρό μισθό, λίγα τρόφιμα και ένα χαρτί ausweis, για να μην έχουμε πρόβλημα, όταν επιστρέψαμε το βράδυ αργά από συναυλίες.

Στην παραλία κάτω από το Λευκό Πύργο και πέρα είχαν εγκαταστήσει κολώνες με **δύο μεγάφωνα** στην κάθε μία και ό,τι τραγουδούσαμε, ακουγόταν σε όλη την παραλία. Και σολίστες τραγουδούσαν και πιανίστες έπαιζαν. Παρουσιάσαμε μεγάλα έργα.»

ΜΙΑ ΑΛΕΠΟΥ ΣΤΟ ΒΑΣΙΛΙΚΟ

Τα κύματα των ερτζιανών έστελναν τις μουσικές εκπομπές του Ραδιοφωνικού Σταθμού της Θεσσαλονίκης στη Γερμανία, πολλές φορές με τελικούς αποδέκτες τον **Χίτλερ** και τον **Γκαίμπελς**, γεγονός γνωστό στους έλληνες χορωδούς και μουσικούς. Μετά από πολλά χρόνια, όμως, έμαθαν οι ίδιοι χορωδοί ότι εν αγνοία τους είχαν τραγουδήσει ενώπιον του Ρόμελ, ο οποίος άτυπα και με απόλυτη μουσικότητα είχε έρθει στη Θεσσαλονίκη, πριν διακριθεί ως "Αλεπού της Ερήμου" στην Αφρική. Αν και η παραμονή του στην πόλη δεν διήρκεσε παραπάνω από δύο ημέρες, η πρώτη μέριμνα των Γερμανών ήταν να διοργανώσουν συναυλία προς τιμήν του

με τη χορωδία του Ραδιοφωνικού Σταθμού της Θεσσαλονίκης. Ο Ρόμελ σίγουρα ήξερε να κερδίζει πολέμους, μπορούσε, όμως, και να βγάλει τα γάντια του και να πιάσει το μουντζουρωμένο χέρι ενός έλληνα εργάτη, για να τον συγκαρρεί για τις μουσικές του επιδόσεις.

«Κάποτε, λοιπόν, ήταν να περάσει ινκόγκνιτο ο Ρόμελ. Ήταν το 1943, λίγο μετά που η **Εθνική Αντίσταση** είχε ανατινάξει τη γέφυρα του **Γοργοπόταμου** και δεν μπορούσαν να μεταφερθούν τα πολεμοφόδια από τη Θεσσαλονίκη στην Αθήνα, να τα φορτώσουν στη συνέχεια από τον Πειραιά, για να πάνε κάτω στην Αφρική. Και πέρασε ο Ρόμελ να ελέγ-

δεί της μεγάλης Συμφωνικής Ορχήστρας. Όταν λοιπόν ήταν να έρθει ινκόγκνιτο ο Ρόμελ- το οποίο φυσικά εμείς αγνοούσαμε-, οι Γερμανοί έφεραν ειδικά για την περίπτωση έναν γερμανό μαέστρο, τον **δρ. Πφίλτσερ** για να μας διδάξει ένα ρωσικό ορατόριο, το ορατόριο του Νικολάεφ, το οποίο θα παρουσιαζόταν με τη συνοδεία της Συμφωνικής Ορχήστρας, με γυναικεία και αντρικά σόλο. Ώρα 10 το βράδυ ήταν να ξεκινήσει η συναυλία. Ακριβώς στις 10 κλείνουν οι πόρτες στο Βασιλικό θέατρο. Μόνο Γερμανοί μέσα.

Αν και οι πόρτες ήταν κλειστές, ένα επιτελείο έκανε βόλτες έξω στο φουαγιέ, καμιά δεκαριά αξιωματικοί ανάμεσα στους οποίους και ο Ρόμελ. Ύστερα από 3-4 λεπτά έρχεται ένας γερμανός, υπάλληλος του Βασιλικού, στην αίθουσα μαζί με έναν Έλληνα επίσης υπάλληλο του θεάτρου, τον **Αθανάσιο Καράγια** και ειδοποιεί τον μαέστρο ότι έχουν έρθει κάποιοι αξιωματικοί. Σταματάει ο μαέστρος, κάνει ένα διάλειμμα, ανοίγουν οι πόρτες και μπαίνουν όλοι οι αξιωματικοί μέσα με τις μουςαμαδιές τους- ήταν χειμώνας- και

τα μαύρα γυαλιά τους. Κάθονται στις πρώτες σειρές. Εμείς πώς να ξέρουμε ποιος ήταν ο καθένας. Και συνεχίζει κανονικά η συναυλία.

Την άλλη ημέρα όλοι αυτοί επρόκειτο να επισκεφθούν το εργοστάσιο για επιθεώρηση. Εγώ σαν σιδηροδρομικός εργαζόμενος σε ένα βαγόνι μαζί με τον Βασίλη Ιωαννίδη, επίσης, χορωδός στη χορωδία του Φλώρου. Κάποια στιγμή στο βαγόνι όπου δουλεύαμε, βλέπω μπροστά μου καμιά δεκαριά αξιωματικούς. Τους μιλάει ο γερμανός υπεύθυνος του εργοστασίου και τους λέει ότι εμείς οι δύο είμαστε τεχνίτες, αλλά ότι είμασταν και οι καλλιτέχνες που είχαμε τραγουδήσει την προηγούμενη στο ορατόριο στη συναυλία. Και μας λέει ο δικός μας ο διερμηνέας:

"Κατεβείτε κάτω, για να σας συγκαρούν οι κύριοι".

Εμείς, όπως είμασταν με τα ρούχα της δουλειάς, κατεβήκαμε κάτω και τότε αυτοί έβγαλαν τα γάντια τους και μας συνεχάρηκαν έναν έναν διά χειραφιάς όλοι. Ανάμεσα σε αυτούς ήταν και ο **Ρόμελ**.

Το ποιος ήταν ποιος το μάθαμε από τον Αθανάσιο Καράγια πολύ αργότερα, όταν είχε τελειώσει ο πόλεμος.

Εκείνο το βράδυ στο θέατρο ο γερμανός υπάλληλος του θεάτρου αναγνώρισε τον Ρόμελ και το εκμυστηρεύτηκε σε αυτόν το φίλο

Από την θεατρική κίνηση

Ο διάσος Οικονόμου από αύριον θα παίξει στο θέατρο «Ηλύσια»

Η όπερέττα «ΠΙΚ-ΝΙΚ»

Η πρωταγωνίστρια του θεάτρου κ. Πάολα

Ο θιασάρχης κ. Παρ. Οικονόμου

Η συμπρέτα-μπριγάντα κ. Αλ. Δέλλα

Η συμπρέτα-χορεύτρια δις Βέλις

Ξει την κατάσταση των συγκοινωνιών στη Θεσσαλονίκη και γιατί δεν μεταφέρονται τα πολεμοφόδια. Η πρώτη του δουλειά, μόλις ήρθε, ήταν να επθεωρήσει τα τρένα. Εγώ ήμουν σιδηροδρομικός υπάλληλος και δούλευα στο εργοστάσιο πάνω στη Μενεμένη όπου κάναμε βαγόνια και άμαξες. Φυσικά μέσα στο εργοστάσιο υπήρχε ένας γερμανός λοχαγός υπεύθυνος, αλλά και άλλοι Γερμανοί που δούλευαν σαν και εμάς, με τους οποίους είχαμε πιάσει φιλίες. Ένας μόνο ήταν της **Γκεστάπο**. Οι ίδιοι οι Γερμανοί μας έλεγαν να φυλαγόμαστε από αυτόν. Τότε σαν πατριώτες εμείς ρωτούσαμε τους Γερμανούς που είχαν ραδιόφωνα για τα νέα από τον πόλεμο. Και αυτοί μας τα έλεγαν ευχαρίστως, γιατί ορισμένοι από αυτούς ήταν αντίθετοι με το γερμανικό καθεστώς. Ο δε υπεύθυνος γνώριζε ότι εγώ και ένας άλλος, ο **Βασίλης ο Ιωαννίδης**, πηγαίναμε στη χορωδία του Φλώρου και κάθε απόγευμα φεύγαμε από την υπηρεσία και πηγαίναμε στις πρόβες.

Δύο φορές την εβδομάδα κάναμε εκπομπές από το ραδιόφωνο, που άκουγε όλη η Γερμανία. Κάναμε ειδικές εκπομπές και μας άκουγε ο Χίτλερ και ο Γκαίμπελς, αρχηγός της Προπαγάνδας. Μας έλεγαν **"απόψε παιδιά θα μας ακούσει ο Φύρερ και ο Υπουργός της Προπαγάνδας"**, αυτός που στο τέλος σκότωσε και τα παιδιά του με δηλητήριο. Και όταν δίνανε μεγάλες συναυλίες, είχαμε τη συνο-

του Βασιλικού. Τόσα χρόνια μαζί ο ένας με λίγα Γερμανικά και ο άλλος με λίγα Ελληνικά είχαν πιάσει φιλίες και μιλούσαν.

«Θα σου πω κάτι, αλλά δεν θα πεις τίποτε, γιατί θα τουφεκίσουν και εσένα και εμένα», του είπε « ανάμεσα σε αυτούς που ήρθαν για τη συναυλία ξέρεις ποιος ήταν; Ο Ρόμελ, αλλά μην το πεις σε κανένα, γιατί ήρθε ινκόγκνιτο». Αυτός, ο Θανάσης ο Καράγιας παρόλο που ήταν φίλος μας, δεν μας είπε τίποτε, αν και μας έβλεπε κάθε μέρα. Όταν τελείωσε ο πόλεμος τότε μας το είπε. «Θυμάστε», λέει τη συναυλία με το ορατόριο του Νικολάεφ στο Βασιλικό; Εκεί μέσα βρισκόταν ο Ρόμελ με το επιτελείο του. Είχε έρθει για να δει γιατί δεν πάνε τα τρένα στην Αθήνα. «Φοβόμουν να το πω νωρίτερα». Και τότε συνειδητοποίησα ότι ανάμεσα στους Γερμανούς που μας συνεχάρηκαν για το τραγούδι μας, έβγαλαν τα γάντια τους και μας πήραν χειραψία με τα μουτζουρωμένα μας χέρια, βρισκόταν και ο Ρόμελ. Είχα συγκινηθεί, γιατί, όπως και να το κάνουμε, ο Ρόμελ ήταν μια προσωπικότητα του πολέμου.»

ΕΡΩΤΕΣ ΥΠΟ ΤΟΥΣ ΗΧΟΥΣ ΒΙΟΛΙΩΝ ΚΑΙ ΠΟΥΛΩΝ

Ο γερμανός κατακτητής με τη σειρά του κατακτήθηκε και αυτός. Γερμανοί αξιωματικοί, στρατιώτες και μουσικοί, ερωτεύθηκαν ελληνίδες κυρίες, μουσικούς, που στη συνέχεια τις πήραν μαζί τους στη Γερμανία, σε πείσμα των καιρών και του αρνητικού κλίματος.

Ο ήχος του πιάνου και του τραγουδιού των Ελληνίδων όρισε «αφοπλιστικά» σε ορισμένους εκπροσώπους των γερμανικών κατοχικών δυνάμεων.

«Τότε υπήρχε και μία πιανίστα που διέπρεψε μετέπειτα στο εξωτερικό, η Βάσω Δεβετζή. Η κοπέλα, λοιπόν, έπαιζε στην ορχήστρα του Ραδιοφωνικού Σταθμού. Ενώ οι γερμανοί μουσικοί ήταν κατά κανόνα καλοί απέναντί μας, υπήρχε ένας, ο Τσέλερ, επιλοχίας και διευθυντής του Ραδιοφωνικού Σταθμού, γκεσταπίτης και πολύ σκληρός άνθρωπος. Εμάς μας κοίταζε με μίσος. Μόνο αυτή την πιανίστα τη Βάσω Δεβετζή αγαπούσε, η οποία ήταν πολύ καλή. Και μόλις τελείωσε ο πόλεμος, την πήρε στη Γερμανία, την ανέδειξε και στη συνέχεια αυτή έγινε accompanatrice της Κάλλας.

Επίσης είχαμε μία άλλη ωραία σοπράνο που τραγουδούσαμε μαζί, τη Νίνα Παππά, πολύ καλή σοπράνο και όμορφη κοπέλα, την οποία την είχε ερωτευτεί ένας αξιωματικός μαέστρος, ο Δρ Φώγκεν, αν και ήταν παντρεμένος με ένα παιδάκι. Αυτόν τον θυμάμαι πολύ καλά, όταν πηγαίναμε μια φορά στη Φλώρινα, για μία συναυλία, με το λεωφορείο και καθόταν πίσω από τη θέση του οδηγού. Δίπλα του καθόταν η Παππά και φαινόταν ότι είχαν έρωτα οι δύο τους. Συνέχεια «ich liebe dich» της έλεγε. Και όταν αποφάσισαν οι Γερμανοί να τον στείλουν στη Γερμανία, μας συγκέντρωσε το βράδυ πριν φύγει και έκλαι-

Μακεδονική Χορωδία του Γερμανικού Ραδιοφωνικού Σταθμού Θεσσαλονίκης, 1941-44 υπό τη διεύθυνση του αρχιμουσικού Επαμεινώνδα Φλώρου.

γε.

«Φεύγω για τη Γερμανία», μας είπε «αλλά δεν θα σας ξεχάσω. Είστε περίφημη χορωδία, έχω ακούσει πολλές χορωδίες, έχω ακούσει τους Κοζάκους του Δον- που φημιζόταν εκείνη την εποχή-αλλά εσείς είστε οι καλύτεροι. Λυπάμαι πάρα πολύ που φεύγω και σας χάνω». Με το που τελειώνει και ο πόλεμος, παίρνει και την Παππά στη Γερμανία και την κάνει μεγάλη σοπράνο. Την Παππά την ακούγαμε από το ραδιόφωνο αργότερα όταν έδινε συναυλίες στη Γερμανία, όπως και ο ξάδερφός μου ο Βασίλης ο Κοσμοπούλος, που και αυτός έκανε καριέρα στη Γερμανία. Τους ακούγαμε από το ραδιόφωνο. Την Παππά τη συνάντησα ύστερα από πολλά χρόνια, το 1963, όταν τραγουδούσαμε στην ταβέρνα του Μπούικη με τον Θόδωρο Κοτρούδη. Εκεί ερχόταν και ο Θεοδωράκης, ο Γλέζος με τον αρχηγό της ΕΔΑ. Σε εκείνο το μαγαζί την είδα ξανά με τον άνδρα της, έναν όμορφο γερμανό βαρβάνο. Με βλέπει και αυτή και σαν να με γνωρίζει. Και εκείνη τη στιγμή δάκρυσε.

Κάναμε και συναυλίες σε πόλεις της Βόρειας Ελλάδας, όπου υπήρχε γερμανικός στρατός, όπως στη Φλώρινα. Έβαζαν και δύο λεωφορεία-ένα για την ανδρική και ένα για τη γυναικεία χορωδία -και μας πήγαιναν, χωρίς την ορχήστρα. Μάλιστα θυμάμαι- για να δείτε τι τάξη έχουν οι Γερμανοί. Ώρα 8.00 απαγορεύονταν τα πάντα. Είμαστε σε ένα κέντρο στη Φλώρινα και τρώγαμε. Και μόλις ήρθε η Γκεστάπο, όλα σταμάτησαν και πήγαμε για ύπνο, δεν είχε σημασία ότι ανάμεσά μας υπήρχαν και Γερμανοί.»

ΡΟΤΟΝΤΑ- LIVE

Πρόβες κάναμε καθημερινά, γιατί τραγουδούσαμε δύο φορές την εβδομάδα πρόγραμμα στο ραδιόφωνο που ακουγόταν στη Γερμανία. Οι Γερμανοί είχαν καταπληκτικές εγκαταστάσεις που μακάρι να τις είχαμε εμείς σήμερα. Κάναμε μία εκπομπή με το έργο του Νικολάεφ με μαέστρο τον Πφίλτσερ μέσα στη Ροτόντα, στον Άη Γιώργη. Οι Γερμανοί είχαν φέρει ένα μηχανήμα που το είχαν σε ένα αμάξι έξω από την εκκλησία. Αυτό ήταν σαν ολόκληρος ραδιοφωνικός σταθμός. Τράβηξαν και κάτι καλώδια ίσαμε 50 μέτρα, για να συνδεθεί με το εσωτερικό της εκκλησίας και ενώ εμείς τραγουδούσαμε, ο γερμανός σπήκερ είχε πάρει το μικρόφωνο έξω από την πόρτα και περπατούσε προς το μέρος μας εξηγώντας ότι εκείνη τη στιγμή βρισκόταν στη Ροτόντα στον Άγιο Γεώργιο. Εμείς σε εκείνη τη φάση τραγουδούσαμε το «Άη Γιώργη καβαλάρη κάνε με και εσύ τη χάρη».

Και μετά ξεκινάει πάλι ο σπήκερ αντίστροφη πορεία προς τα έξω κατευθυνόμενος προς το αυτοκίνητο με τις εγκαταστάσεις. «Ελάτε να ακούσετε» μας λέει μετά. Και μας βάζει έναν δίσκο μεγάλο και ακούμε όλη τη συναυλία. Τα χάσαμε. Τέτοιο δίσκο με τόσο καθαρή εγγραφή δεν είχαμε ξανακούσει. Η ένταση της μουσικής αυξομειωνόταν ανάλογα με του πού καθόταν ο σπήκερ. Ήταν κάτι τέλειο, ένα αριστούργημα, το οποίο ποτέ όμως δεν πήραμε στα χέρια μας.»

«Πολλές φορές τύχαινε να εκφωνούν λόγους από το σταθμό. Θυμάμαι μάλιστα είχαμε φέρει τον δεσπότη Γεννάδιο, που υποχρεώθηκε από τους Γερμανούς να μιλήσει

εναντίον της Αντιστάσεως. Μαζί είχαν φέρει και τον Γκισά Μπατζάκ-που θα πει στα τούρκικα "κοντοπόδαρος"- έναν ταγματσαφλίτη. Ήταν ένας Πόντιος, κοντός και κουτσός, που δεν ήξερε ελληνικά. Αυτός ήταν εθνικόφρων και ανήκε στα τάγματα ασφαλείας που κυνηγούσαν τους κομμουνιστές. Και αφού μίλησε πρώτα ο δεσπότης και είπε, με το ζόρι σχεδόν, ότι αυτά τα πράγματα δεν είναι καλά, αναφερόμενος στην Αντίσταση, μετά πήρε σειρά ο Γκισά Μπατζάκ. Αυτός είχε μία μεγάλη τσάντα με μολύβια και σφραγίδες, ούτε την υπογραφή του δεν ήξερε να βάζει και όταν ήθελε να υπογράψει, έβαζε τη σφραγίδα. Ο σπήκερ τον προσφώνησε λέγοντας: "Από εδώ έχω τον ήρωα, τον Γκισά Μπατζάκ, που χτυπάει το αντάρτικο κίνημα" και κάπου κάπου παρενέβαινε και ο Γκισά Μπατζάκ και έλεγε: "Ό,τι λέει αυτό και εγώ λέω". Αυτή ήταν η ομιλία του. Αυτοί οι άνθρωποι πήραν στο λαιμό τους την Εθνική Αντίσταση.

Κάθε 15 ημέρες οι Γερμανοί μας έδιναν ένα σακουλάκι με λίγο φακή, λίγα φασόλια, λίγο λάδι, λίγο ξύδι, καμιά κουραμάνια μικρή και λίγα χρήματα. Μας ενίσχυαν κάπως. Εγώ είχα και το μισθό μου από το Σιδηρόδρομο, είχαμε και κάτι συσσώπια. Καμιά φορά πήγαινα έξω στα χωριά, να πουλήσω κανένα πανταλόνι να φάμε λίγο ψωμί, να αγοράσουμε λίγο σιτάρι. Έτσι ζούσαμε.»

ΓΚΕΣΤΑΠΟ, ΜΑ ΝΟΝ ΤΡΟΠΠΟ

Ο "ανθός της μαντζουράνας", γνωστό δημοτικό, διάνθιζε μουσικά τα κονσέρτα της κλασικής μουσικής, που τόσο αγαπούσαν οι Γερμανοί. Οι καντάδες όμως και οι σερενάτες συνέχιζαν να αποτελούν μέρος της ελληνικής πραγματικότητας. Πα'όλη την ανέχεια και το φόβο της εποχής, τροβαδούροι της αγάπης συνέχιζαν να περιπλανούνται στους δρόμους της Θεσσαλονίκης με τις κιθάρες τους, εισπράττοντας συνήθως φτωχικά κεράσματα και πιο σπάνια την γκρίνια της μέλλουσας πεθεράς.

«Στους Γερμανούς άρεσε κυρίως η κλασική μουσική, τους άρεσαν όμως και οι δικές μας οι καντάδες και τα δημοτικά, όπως "της μαντζουράνας τον ανθό" τα οποία ήταν τεχνικά αριστουργήματα και τα διασκεύαζε πολύ ωραία ο Φλώρος.

Υπήρχε και η ορχήστρα τζαζ του Ραδιοφωνικού Σταθμού που έπαιζε ελαφριά πράγματα.

Εκτός από εμάς δεν υπήρχαν άλλα μουσικά συγκροτήματα. Ανέβαιναν και οπερέτες με τον Οικονόμου, την Τούλα Δράκου, την Ξένη Δράμαλη, αλλά και αυτοί οι άνθρωποι πεινούσαν.

Εκείνα τα χρόνια έπαιζε και ο Τσιτσάνης στα "Κούτσουρα του Δαλαμάγκα". Ο Δαλαμάγκας ήταν ένας ψηλός ωραίος τύπος, αλλά μεταπολεμικώς είχε κακό τέλος.

Στη γειτονιά μας, στη Λεωφόρο Στρατού ήταν μια αποθήκη που πουλούσε κρασιά, ο λεγόμενος Σταματάκης. Όταν δεν είχα δουλειά, πήγαινα εκεί τα απογεύματα με την κιθαρίτσα και πίνανε και καμιά ρετινούλα. Εκεί έρχονταν και ορισμένοι Γερμανοί. Εκεί

γνώρισα και έναν Γερμανό που ερχόταν καθημερινά και του άρεσαν πολύ τα ελληνικά τραγούδια, κάναμε και παρέα. Ο Ερνέστος, πολύ καλό παιδί. Στο τέλος όταν έφευγε, έκλαιγε, ήρθε να με χαιρετίσει, με αγκάλιασε και έβαλε τα κλάματα.

Εκείνη η εποχή ήταν της σερενάτας. Μαζευόμασταν με τις κιθάρες μας και κάναμε σερενάτες. Όπου τραγουδούσαμε, άνοιγαν τα παράθυρα, έβγαιναν οι άνθρωποι στα μπαλκόνια, έσελναν οι γονείς τα παιδιά να μας κεράσουν κάτι με το δίσκο. Και στη γυναίκα μου τραγουδούσα. Την έκλεψα και την παντρεύτηκα, αλλά δυστυχώς η μάνα της με κυνηγούσε με το καυσόξυλο.»

● Ευχαριστούμε θερμά τον κ. Αθανάσιο Φιδετζή, την κ. Μαίρη Σοΐδου και τους κυρίους Κοσμά Κοσμιόπουλο, Κώστα Καρανίκα, Νίκο Μητάρη και Μανώλη Καζαμπάκα για την γενναϊόδηρη διάθεση των αρχείων τους.

Ο ΚΟΣΜΟΣ ΓΛΕΝΤΟΥΣΕ ΤΗ ΔΥΣΤΥΧΙΑ ΤΟΥ

ΚΟΣΤΑΣ ΚΑΡΑΝΙΚΑΣ,
ακορντεόν και πιάνο στην ορχήστρα Σπάθη

Συνέντευξη στην Θεοδώρα Αυγέρι

Οι τίτλοι των τραγουδιών και μελωδιών που γνωρίζει, είναι τόσο που του διαφεύγουν. Στην πρώτη όμως επαφή με τα πλήκτρα του βερολινέζικου πιάνου, τα δάκτυλά του παύουν να τρέμουν και ξαναζωντανεύουν τα χιλιопαιγμένα "Στο Σπίτι του Στρατιώτη", αργεντίνικα ταγκό, η ρωσική "Ο Τοπισόρνια", το "Θά'σαι πάντα καλλονή". Δεν χρειάστηκε να τον παρακαλέσω πολύ για να μου παίξει κανά-δυο κομμάτια στο πιάνο - αντίκα. Άλλωστε για τον Κώστα Καρανίκα αυτό δεν ήταν και κάτι δύσκολο αφού όπως παρατήρησε: "Όταν θέλεις να μιλήσεις για τη μουσική καλύτερα να παίζεις μουσική."

Το '34, μόλις τελείωσα το σχολείο, με πήραν σε μια ορχήστρα που έπαιζε στο Φάληρο. Επειδή δεν είχα ακορντεόν μου έδωσε ο πανίστας το δικό του. Τότε συνηθιζόταν οι πιανίστες να έχουν ακορντεόν, για να παίζουν στα ταγκό. Έτσι ξεκίνησα την καριέρα μου ως μουσικός. Τον χειμώνα του ίδιου χρόνου έκλεισα συμβόλαιο στο Φάληρο. Την ορχήστρα μας τη λέγαμε, "Les Saloniciens". Είχαμε κάνει λάβαρα ωραία, όπως και αναλόγια με τον τίτλο του συγκροτήματος. Παίζαμε κομμάτια τζαζ. Είμασταν δηλαδή τότε οι μοντέρνοι της εποχής. Γινόταν χαμός, όταν παίζαμε. Οι νέοι πετούσαν τα καπέλα και τα κασκόλ από ενθουσιασμό. Για τους μεγάλους μουσικούς της εποχής είμασταν επαναστάτες.

Όπως τώρα για μένα η ροκ μουσική είναι επαναστατική. Από την περίοδο της Κατοχής άρχισε να έχει η Θεσσαλονίκη σοβαρή σχέση με τη μουσική. Μέχρι τότε δεν υπήρχε τίποτα οργανωμένο. Πήγα στον πόλεμο στην Αλβανία και για πρώτη φορά είδα μικροφωνική εγκατάσταση εκεί, στην Κορυτσά. Εδώ τραγουδούσαμε ακόμη με τα κωνιά. Δεν υπήρχαν μικρόφωνα."

ΣΥΝΑΥΛΙΕΣ ΥΠΟ ΤΗΝ ΑΚΑΚΙΑ

Εκτός από τη Συμφωνική Ορχήστρα, κατά την περίοδο της γερμανικής Κατοχής υπήρχε και η Ορχήστρα Ελαφράς Μουσικής, η οποία έπαιζε μουσική τζαζ, κομμάτια από οπερέτες, αλλά και ελληνικό ρεπερτόριο. Τις Τρίτες και τις Παρασκευές ο λαός της Θεσσαλονίκης προσπαθούσε να ξεχάσει την πείνα του ακούγοντας το “The man I love” κάτω από την “Ακακία” του Σώματος Προσκόπων.

“Όταν ήρθαν οι Γερμανοί, παράλληλα με τη Συμφωνική Ορχήστρα, δημιούργησαν και την Ορχήστρα Ελαφράς Μουσικής. Αυτή αποτελούνταν από δεκαέξι άτομα. Σαξόφωνο έπαιζε ο Γιώργος Σπυρίδης, ο Γιάννης ο Μήτσουρας βιολί, όπως επίσης ο Λαγόπουλος με τον Δημήτρη Βαλιέρα. Ο Τριανταφύλλου θυμάμαι έπαιζε τρομπέτα. Εγώ έπαιζα πιάνο και ακορντεόν. Σ’ αυτή την ορχήστρα μας έστειλε το Σωματείο Μουσικών. Αυτοί ήξεραν την αξία κάθε μουσικού. Από τον γερ-

την Ορχήστρα Ραδιοφώνου παίζαμε σχεδόν κάθε Κυριακή και στον κινηματογράφο “Παλλάς”, δωρεάν, για όλο τον κόσμο. Τα κομμάτια που παίζαμε σ’ αυτές τις συναυλίες, ήταν τα περισσότερα ελληνικά. Αυτά ήταν για τον απλό τον κόσμο και όχι για τους Γερμανούς. “Ο κόσμος γλεντούσε τη φτώχεια του, τη δυστυχία του.”

Αρχηγός της Ελαφράς Ορχήστρας του Ραδιοφωνικού Σταθμού ήταν ο Αλέκος ο Σπάθης. Αργότερα όμως μας φέρανε έναν Γερμανό, ο οποίος κάθε άλλο παρά μουσική ήξερε. Ε, είχαν και εκείνοι τα μέσα τους. Βέβαια επρόκειτο για έναν εξαιρετικό άνθρωπο. Θυμάμαι τον έλεγαν Άλμπερτ Κεκ. Αυτός δεν ήξερε καν πώς γράφονταν οι νότες. Οι νότες γράφονται με κάθετες γραμμές, και εκείνος τις έγραφε πλάγια. Ο Αλέκος ο Σπάθης που μιλούσε καλά τα γερμανικά του έλεγε: “Οχι Άλμπερτ δεν είναι έτσι”. Αλλά άκουγε ο μπαγάσας. Ο Κεκ πριν έρθει στην Ελλάδα, είχε ρωτήσει τι λογής άνθρωποι είναι οι Έλ-

Άγγελος ο Καλλιπολίτης, ο οποίος έπαιζε μπάσο. Ο Μενέλαος ο Σπάθης έπαιζε βιολί, ο Αντώνης ντραμς και ο Αλέκος που ήταν ο μαέστρος, έπαιζε πιάνο. Ο Ποζέλι ο Ιταλός έπαιζε σαξόφωνο και κλαρίνο, ενώ εγώ ήμουν στο ακορντεόν και το τραγούδι. Έτσι κάναμε μια εξαμελή ορχήστρα. Το καλοκαίρι παίζαμε στον “Παράδεισο” και το χειμώνα στο “Ακαπούλκο” το οποίο ανήκε στον Αλέκο τον Σπάθη. Παίζαμε και στο “Σπίτι του Στρατιώτη” ένα κέντρο στο οποίο έρχονταν μόνο οι γερμανοί στρατιώτες και αξιωματικοί με τις γυναικείες συντροφικές τους. Εκεί δεν μπορούσε να έρθει, για να διασκεδάσει ένας απλός άνθρωπος. Το κοινό περιοριζόνταν στις συναυλίες που έδινε η Ορχήστρα Ραδιοφώνου “Υπό την ακακία”, στο προσκοπικό κτίριο και στον κινηματογράφο Παλλάς. Ο πολύς κόσμος πεινούσε. Δεν έπαυαν όμως να υπάρχουν και οι πλούσιοι, οι καπνέμποροι, οι μαυραγορίτες, που δεν είχαν πρόβλημα. Παίζαμε από τις εννέα το βράδυ μέχρι τις δώδεκα που σταματούσε η κυκλοφο-

μανικό ραδιοφωνικό σταθμό παίρναμε μισθό όπως και τρόφιμα κάθε μήνα. Υποχρεωτικά κάναμε καθημερινές πρόβες από τις οχτώ το πρωί ως τις δώδεκα το μεσημέρι. Πρόβες κάναμε επίσης και για τα δύο ημίωρα προγράμματα μέσα στην εβδομάδα. Κάθε Τρίτη και Παρασκευή παίζαμε στο κτίριο που στεγάζεται το Σώμα Προσκόπων, στο χαμόσπιτο. Εκεί υπήρχε μία ακακία κάτω από την οποία τοποθετούσαν πάγκους, για να κάθεταί ο κόσμος και να παρακολουθεί. “Συναυλίες υπό την ακακία” θυμάμαι τις λέγαμε. Ερχόταν ο κόσμος και άκουγε μουσική υπαίθρια. Το χειμώνα παίζαμε μέσα στο κτίριο. Τότε επειδή απαγορεύονταν τα ραδιόφωνα - είχαν κατασχεθεί οι Γερμανοί όλα τα ραδιόφωνα από τα σπίτια - έβαλαν μεγάφωνα σε κάθε κολώνα κατά μήκος της Λεωφόρου Νίκης. Ό,τι παίζαμε, το άκουγε ο κόσμος που περπατούσε στην παραλία. Με

ληνες, και του είχαν πει: “Καλοί είναι, αρκεί να μην σου πάρουν τον αέρα”. Γι’ αυτό λοιπόν όταν του λέγαμε κάτι, νόμιζε ότι του το λέγαμε για να του πάρουμε τον αέρα. Ήταν όμως πολύ καλό παιδί. Αφού όταν περνούσαν τους Εβραίους σταμπαρισμένους με τ’ αστέρια από ‘κει που κάναμε πρόβες, αυτός έκλαιγε.”

ΟΡΧΗΣΤΡΑ “ΣΠΑΘΗ - ΚΑΡΑΝΙΚΑ- ΠΟΖΕΛΙ”

Παράλληλα με την Ορχήστρα του γερμανικού ραδιοφώνου, οι Σπαθαίοι, οι οποίοι πριν από την Κατοχή είχαν δική τους ορχήστρα σε ένα υπόγειο στην Αριστοτέλους, και εγώ με τον Ποζέλι, αποφασίσαμε να κάνουμε ένα κοινό σχήμα. Σ’ αυτό ήρθε και ο

ρία. Μετά την Κατοχή με την Ορχήστρα του Σπάθη παίξαμε και στο “Ντελός”. Ο καλύτερος κόσμος ερχόταν για να μας ακούσει. Όπου γίνονταν οι μεγάλοι χοροί, όπως το “Τριφύλλι”, η “Φανέλλα του Στρατιώτη” η ορχήστρα “Σπάθη - Καρανίκα- Ποζέλι” ήταν παρούσα.”

Οι μουσικοί, εφοδιασμένοι με ειδικές άδειες, είχαν το προνόμιο να κυκλοφορούν στην πόλη και μετά την απαγόρευση της κυκλοφορίας. Οι περισσότεροι βέβαια απέφευγαν να κυκλοφορούν το βράδυ. Το μοναδικό προνόμιο το οποίο εκμεταλλεύτηκε ο Κώστας Καρανίκας, ήταν αυτό που αφορούσε το πιάνο του που χρονολογείται από το 1890: κανείς, ακόμη και Γερμανός, δεν μπορούσε να του το κατασχεθεί, γιατί ήταν μουσικός του Γερμανικού Ραδιοφωνικού Σταθμού. Η μουσική πολλές φορές όμως δεν αρκούσε, για να αποτρέψει όλους τους κινδύνους.

“ΣΚΩΤΣΕΖΙΚΟ ΝΤΟΥΣ”

Επί Κατοχής ένας φίλος μου είχε κρυμμένους δύο Σκωτσέζους και δεν είχε να τους ταΐσει. Ήρθε και μου είπε: “Κώστα, έχω κρυμμένους δύο Σκωτσέζους και δεν ξέρω τί να τους δώσω να φάνε”. “Μη στεναχωριέσαι” του είπα εγώ, “η μητέρα της γυναίκας μου θα τους φροντίσει”. Το είπα στην πεθερά μου και κείνη συμφώνησε να στέλνει με τη μεγαλύτερη κόρη της τα τρόφιμα. Ο πεθερός μου ήταν από τη Σμύρνη πρόσφυγας και τον είχαν γλυτώσει οι Εγγλέζοι. Η γυναίκα του το θεωρούσε χρέος να βοηθήσει τους Σκωτσέζους. Οι Σκωτσέζοι όμως μετά από ένα διάστημα που τους πήγαινε η αδελφή της γυναίκας μου τρόφιμα, άρχισαν να ξεθαρρεύουν και να βγαίνουν από το σπίτι του φίλου μου, στο οποίο ήταν κρυμμένοι. Μια φορά μεθύσανε, έκαναν φασαρία και τους έπασαν οι Γερμανοί. Κάθησαν και **μαρτύρησαν** ποιος τους έκρυβε, ποιος τους ταΐζε. Όπως ήταν φυσικό, ένα βράδυ, κατά τις δέκα, μπήκαν στο σπίτι της πεθεράς μου οι “ταμπελαντζήδες”, έτσι τους λέγαμε τους γκεσταπίτες. Μπήκαν μέσα με τους Σκωτσέζους, οι οποίοι είπαν: “Αυτή μας έδωσε φαΐ” δείχνοντας την κουινιάδα μου. “Αυτούς τους δίσκους έχουν, έτσι είναι η διαρρύθμιση του σπιτιού”, όλα με το νι και με το σίγμα τα μαρτύρησαν. Τους είχα φέρει τους κερατάδες στο σπίτι και τους έπαιξα πιάνο... Όσους τους είχαν δώσει ένα ποτήρι νερό, τους πρόδωσαν. Η κουινιάδα μου την πλήρωσε. Μέχρι την απελευθέρωση την είχαν στο **Επαπύργιο**, ενώ τον αρραβωνιαστικό της τον έστειλαν σε στρατόπεδο συγκέντρωσης στη Γερμανία. Η μοναδική εφημερίδα που κυκλοφορούσε τότε υπό τη γερμανική λογοκρισία, έγραφε: “Ορίστε κύριοι, οι φίλοι σας, οι σύμμαχοί σας. Αυτό κάνανε, σας πρόδωσαν”, και είχε φωτογραφία τους Σκωτσέζους. Εγώ περίμενα ότι θα έρθουν στο μαγαζί που δούλευα, για να πάσουν και μένα. Μόλις έβλεπα να μπαίνει μέσα κάποιος “ταμπελαντζής” έλεγα: “Για μένα ήρθαν”. Από το φόβο και την αγωνία ήπια ένα κονιάκ, ήπια και δεύτερο, μέθυσα. Ο **Ποζέλι** με πήγε σηκωτό στο σπίτι, ενώ είχε περάσει η ώρα της κυκλοφορίας. Η Γκεστάπο βέβαια δεν με ζήτησε. Απορώ πώς γλύτωσα... Μιλάμε στα εγγόνια μας για την Κατοχή και δεν μπορούν να φανταστούν τι ήταν. Δεν ξέραμε τι θα πει ψωμί, τι θα πει φαΐ. Γύριζα όλο τον κόσμο, για να βρω κάτι φαγώσιμο για τη γυναίκα μου που ήταν έγκυος. Μετά το '42 άρχισαν οι Γερμανοί να δίνουν τρόφιμα στους μουσικούς. Μέχρι τότε περνούσαμε πολύ δύσκολα. Θυμάμαι μια φορά σ'ένα εστιατόριο βρήκα λίγο σπανάκι, το οποίο όμως είχε κάτι τεράστιες κάμπες μέσα. Φοβερό πράγμα. Δεν μπορείτε να το διανοηθείτε εσείς οι νέοι. Έξω πεινούσε ο κόσμος και έβλεπες τους άλλους να έρχονται και να διασκεδάζουν, γκεσταπίτες, σπιούνοι, προδότες, μαυραγορίτες...

Το κλίμα μας επηρέαζε, αλλά ήταν και η επιβίωση. Χάρη στη μουσική επιβίωσα και εγώ και η οικογένειά μου. Παίζαμε πολλές φορές και από αγγαρεία. Ήταν το φαγητό που μας κρατούσε. Τα λεφτά, ο μισθός.

Και ο αδελφός μου δούλευε στο Ραδιοφωνο ως ηλεκτρολόγος. Η εξαθλίωση και η φτώχεια ήταν τέτοια, που μια μέρα τόλμησε να πάει στον γερμανό προϊστάμενό του και να του πει: “Κοίτα, εμείς δεν έχουμε παπούτσια να φορέσουμε, άμα δεν μας δώσετε παπούτσια, δεν δουλεύουμε.” Να πεις τώρα στο Γερμανό, εμείς δεν δουλεύουμε. Παρόλα αυτά την άλλη μέρα έφεραν ένα τσουβάλι άρβυλα και τους έδωσαν να διαλέξουν.

ΣΥΝΑΥΛΙΑ ΚΩΦΜΑΝ

“Η διακεκριμένη καλλιτέχνης της πόλεώς μας δεσποινίς Γκιζέλλα Κώφμαν της οποίας η συναυλία υπέρ των τραυματιών και ανασήρων πολέμου υπό την Ύψηλη προστασίαν του Υπουργού Γενικού Διοικητού κ. Ν. Ραγκαθέ διδέται δριστικώς την προσχή Κυριακήν 2 Νοεμβρίου και ώραν 11ην π. μ. εις την ευγενώς προσφερθείσαν παρά των Γερμανικών Αρχών αίθουσαν του κινηματοθεάτρου Παλλάς

“ΦΡΑΟΥ ΚΟΦΜΑΝ”

Εκείνο που μας έκανε εντύπωση ήταν ότι εκτός στρατώνος οι στρατιώτες με τους αξιωματικούς ήταν ίσοι. Γλεντούσαν μαζί. Όταν όμως έμπαινε μέσα στο “Σπίτι του Στρατιώτη” η γερμανική αστυνομία, οι “πεταλάδες” που τους λέγαμε τότε, στέκονταν προσοχή όλοι. Έβλεπες τον συνταγματάρχη που τα είχε κοπανήσει και ήταν ξεκούμπωτος, μόλις έμπαινε η στρατονομία στο μαγαζί, αμέσως συμμαζευόταν. Μπορεί να γίνονταν σουπί από το μεθύσι, αλλά ποτέ δεν παραφερόντουσαν. Τέτοια πειθαρχία είχαν. Δεν βαριέσαι. Αυτοί ήταν αλλιόπκοι άνθρωποι. Τρελαινόντουσαν για μουσική, κυρίως αμερικάνικη.

“Ό,τι ξέραμε αμερικάνικο, το παίζαμε και καταενθουσιάζονταν.

Παίζαμε τα πάντα, ακόμη και κινέζικη μουσική. Οι Γερμανοί σέβονταν τους καλλιτέχνες. Πολλές φορές ερχόντουσαν, για να μας δώσουν συγκαρητήρια. Θυμάμαι σε μια συναυλία που κάναμε, είχε έρθει να τραγουδήσει με την ορχήστρα μας μια γερμανίδα καλλιτέχνιδα, η **Κόφμαν**. Αυτή ήταν άσχετη με το τραγούδι και τη μουσική. Φάλτσα, κακό... Παρ' όλα αυτά τη χειροκροτούσαν οι Γερμανοί. Εγώ είχα πεί σε έναν Γερμανό που του είχα θάρρος: “Δεν μου λες, γιατί χειροκροτάνε;”, “Ξέρω”, μου είπε, “δεν είναι πολύ καλή. Αυτό όμως που δεν μπορώ να κάνω και το κάνει αυτή, εγώ το χειροκροτώ”. Το γεγονός και μόνο ότι ανέβηκε επάνω στο παλκοσενικό για να τραγουδήσει, το θεωρούσαν σημαντικό. “Νοοτροπία γερμανική.”

“Μια φορά, κάπου εκεί στο '42, επρόκειτο να πάμε να παίξουμε για ψυχαγωγία γερμανών στρατιωτών στο αεροδρόμιο του Σέδες. Εκείνη την ημέρα που θα πηγαίναμε να παίξουμε, κατά πολύ μεγάλη μας τύχη αρρώστησε ο χορδιστής του πιάνου. Έτσι δεν μπόρεσε να πάει να κουρδίσει, το πιάνο ούτε και' μείς να δώσουμε την συναυλία. Ο πρώτος βομβαρδισμός των Αμερικανών στη Θεσσαλονίκη έγινε στο αεροδρόμιο, τη μέρα που εμείς παραλίγο θα δίναμε τη συναυλία. Οι βόμβες έπεσαν ακριβώς στο σημείο που θα παίζαμε. Είχε βρει τον μπελά του ο χορδιστής. Οι Γερμανοί τον υποψιάστηκαν. Πώς ήταν δυνατό ν' αρρωστήσει εκείνη τη μέρα και να μην πάει για κούρδισμα. Θεώρησαν ότι κάτι ήξερε. Ενώ ο άνθρωπος δεν ήξερε τίποτα. Συμπωματικά τη γλυτώσαμε.

Μια άλλη φορά μας πήραν, Πάσχα ανήμερα, να πάμε στα Βασιλικά, όπου υπήρχε μια μονάδα δέκα στρατιωτών, για να τους ψυχαγωγήσουμε. Όταν φτάσαμε στα **Βασιλικά**, είχε βγει ο ντελάλης και είπε: “Όποιοι θέλουν να παρακολουθήσουν τους μουσικούς, μπορούν να καθίσουν στην πρασινάδα.” Μαζί με μας είχαν έρθει ζογκλέρ και διάφορα άλλα νούμερα. Προς το μεσημέρι πεινάσαμε. Ρωτήσαμε εκεί τους κατοίκους που είχαν μαζευτεί, αν υπήρχε κανένα αυγουλάκι, λίγο ψωμάκι, για να κόψουμε την πείνα μας. “Όχι” μας είπαν οι Βασιλικιώτες, “δεν υπάρχει τίποτα”. Αναγκαστήκαμε να πούμε στον μαέστρο τον Κεκ ότι μας έκοψε η πείνα. Εκείνος με την σειρά του ξαναέβγαλε τον ντελάλη: “Όποιος θέλει να παρακολουθήσει την μουσική, να έρθει με δύο αυγά στα χέρια.” Γεμίσαμε έναν τενεκέ αυγά, κόκκινα. Πριν δεν μας είχαν δώσει οι Βασιλικιώτες, ούτε μια μπουκιά ψωμί. Ίσως γιατί μας πέρασαν για συνεργάτες των Γερμανών. Και μάς με το στανιό μας είχαν πάρει για να παίξουμε. Μπορούσαμε να πούμε όχι; “Αυτή ήταν η Κατοχή.”

ΚΑΙ ΜΑΡΣ ΚΑΙ ΒΑΛΣ

ΝΙΚΟΣ ΜΗΤΑΡΑΣ, χορωδός

Συνέντευξη στη Όλγα Τσαντήλα

Γερμανοί μπροστά στο επαγγελματικό Βασιλικό Θέατρο

Ο Μάξι Μέρβεν

Χορωδός και βοηθός μαέστρου ο κ. Νίκος Μητάρας δίνει μια εικόνα της εφιαλτικής εκείνης εποχής, στην οποία τα στρατεύματα Κατοχής συνδύαζαν τη βαναυσότητα του κατακτητή με την μανιώδη μουσικοφιλία. Οι κατακτητές επέβαλαν πειθαρχία στρατοπέδου στις ορχήστρες και στις χορωδίες που είχαν αμέσως μετά τη εισβολή συγκροτήσει απολαμβάνοντάς τες στη συνέχεια - εφόσον το ζεστό αίμα σπανίως εμποδίζει, ταυτόχρονα, τα ευαίσθητα αυτιά να χαίρονται την αποδεδειγμένη ευαισθησία ενός Μότσαρτ.

Η μουν μέλος της χορωδίας της Εργατικής Εστίας που αποτελούνταν από 40 άτομα και τραγουδούσαν a capella, χωρίς δηλαδή συνοδεία μουσικών οργάνων. Διευθυντής ήταν ο περίφημος μαέστρος Αχίλλης Βασιλειάδης. Θυμάμαι μάλιστα ότι στο "Παλλάς" είχαμε δώσει την τελευταία συναυλία με αυτήν τη χορωδία και την επομένη κηρύχθηκε ο πόλεμος. Προς στιγμήν όλα σταμάτησαν, καθώς οι περισσότεροι χορωδοί και μουσικοί έφυγαν να πολεμήσουν στο μέτωπο. Η χορωδία της Εργατικής Εστίας διαλύθηκε και στη θέση της σχηματίστηκε η χορωδία του Θερμαϊκού με διευθυντή πάλι τον Αχίλλη Βασιλειάδη. Εγώ αυτοδίδακτος, είχα μάθει μόνος μου λί-

γο μουσική, λίγο πιάνο, και βοηθούσα τον μαέστρο, τον Αχίλλη Βασιλειάδη, στην εκμάθηση των τραγουδιών. Κάναμε πρόβες σε ένα οίκημα στον παλιό σιδηροδρομικό σταθμό. Επειδή ήταν μακριά, ερχόταν ένα αυτοκίνητο από την Αριστοτέλους και μας πήγαινε εκεί, κάθε εβδομάδα. Αυτό γινόταν το '44. Από τα προγράμματά μας φαίνεται ότι ξεκινούσαμε από κλασικό ρεπερτόριο, Μότσαρτ, Μπαχ, Μπετόβεν, και τελειώναμε με δύο δημοτικά τραγούδια, διασκευασμένα για χορωδία. Λέγαμε την "Καραγκούνα", το "Κόκκανος πετεινός λαλεί" και άλλα στο τέλος της συναυλίας. Στους Γερμανούς άρεσε πολύ η όπερα και έτσι τραγουδούσαμε αποσπάσματα από όπερες. Λέγαμε τους "Βάτραχους" του Ένικ. Αυτό το είχαν κατατάξει στις ελληνικές καντάδες, γιατί ο Ένικ, Βαυαρός, είχε έρθει στην Ελλάδα επί Όθωνος και είχε γράψει αυτό το τραγούδι ακούγοντας τα βατράκια σε κάποιο ποτάμι και στο τέλος έμεινε ως ελληνική καντάδα.»

ΛΕΙΤΟΥΡΓΙΑ ΚΟΜΠΛΕ

Παράλληλα είχαμε μία σπουδαία χορωδία, την περίφημη χορωδία της **Αγίας Σοφίας** και κάθε Κυριακή στον περίβολό της γινόταν μία συναυλία, όπου τραγουδούσαμε τη λειτουργία. Γέμιζε η Αγία Σοφία Γερμανούς, για να ακούσουν τη συναυλία μας. Γιατί επρόκειτο για συναυλία εκκλησιαστικής μουσικής. Έλεγε ο παπάς τα δικά του, λέγαμε εμείς το "Κύριε ελέησον", τραγουδούσαμε τα κοντάκια, τα απολυτίκια, όλη τη λειτουργία κομπλέ.

Είμασταν περίπου 15 άτομα στη χορωδία της Αγίας Σοφίας. Στην εκκλησία τραγουδούσαμε κάθε Κυριακή στη δεύτερη λειτουργία σε ένα μικρό κουβούκλιο πάνω στο γυναικωνίτη. Συνήθως λέγαμε τη λειτουργία του Πολυκράτη που ήταν γραμμένη σε μουσικό στυλ.

Αν και η μουσική κίνηση επί Κατοχής συνοψιζόταν κυρίως στις συναυλίες που έδιναν οι χορωδίες, οι πιο πολλές χορωδίες που υπήρχαν μέχρι τότε, διαλύθηκαν.

Οι Γερμανοί πάντως μας άφησαν ανένκλητους να κάνουμε τις πρόβες μας. Μία ή δύο φορές την εβδομάδα μαζευόμασταν, αρχικά για την εκμάθηση και μετά για το δέσιμο των τραγουδιών. Για την τελική παρουσίαση γινόταν λεπτομερής πρόβα. Μούσκειαν τα ρούχα του εξαιρετικού μαέστρου του Αχίλλη Βασιλειάδη που ήταν πολύ καλός μου φίλος. Αυτός δεν είχε τελειώσει κάποιο Ωδείο, αλλά είχε σπουδάσει φωνητική και μουσική με τον **Ηρακλή Πασχαλίδη**, βαθύφωνο του μελοδράματος. Ήξερε πολύ καλά να τοποθετεί τις φωνές και να κάνει ένα άκουσμα όσο το δυνατό τέλειο, αφομοιωμένο.

Οι Γερμανοί από την πρώτη στιγμή που κατέλαβαν τη Θεσσαλονίκη, δημιούργησαν Στρα-

τιωτικό Ραδιοφωνικό Σταθμό και σχημάτισαν μία χορωδία υπό τη διεύθυνση του **Επαμεινώνδα Φλώρου** που ήταν πολύ καλή, αφού, ο Φλώρος είχε μαζέψει τους καλύτερους χορωδούς. Αυτοί έπαιρναν από τους Γερμανούς ένα μικρό μισθό και κάθε εβδομάδα λίγο ψωμί, λίγο τυρί, για να ζήσουν. Στη χορωδία του Φλώρου, είχα πάει και εγώ για κάποιο διάστημα. Η δική μας η χορωδία της Αγίας Σοφίας δεν είχε αυτές τις ευκολίες. Κάτι μας έδιναν, όμως, κάθε μήνα για τα ναύλα μας, να πηγαίνουμε στις πρόβες και καμιά φορά μας έδιναν και λίγα τρόφιμα που δεν αρκούσαν όμως περισσότερο από μία ημέρα. Αρκετές φορές όταν τραγουδούσαμε στην Εκκλησία, έδινε και η Εκκλησία κάτι. Βέβαια μηδαμινά πράγματα, ένα χαρτζιλίκι, όχι κάτι από το οποίο θα μπορούσες να ζήσεις.»

ΠΑΡΑΛΙΑΚΑ ΜΕΓΑΦΩΝΑ

Οι Γερμανοί είχαν μεγάλο πάθος για τη μουσική. Μάλιστα λένε ότι σε μία συναυλία που είχε δώσει η χορωδία του **Θερμαϊκού** στο **Βασιλικό Θέατρο**, παραβρέθηκε ινκόγκνιτο ο **Ρόμελ**. Και την επομένη πήγε μία αντιπροσωπεία των Γερμανών στο μηχανοστάσιο των σιδηροδρόμων και συνεχάρηκαν τον **Βασίλη Ιωαννίδη** και τον **Κοσμά Κοσμόπουλο** που είχαν τραγουδήσει την προηγούμενη. Αυτοί μουντζούρηδες δούλευαν στα βαγόνια. Γενικά στους Γερμανούς άρεσε πάρα πολύ η χορωδία. Ήξεραν και εκτιμούσαν, διότι είχαν μουσική παιδεία.

Τα γερμανικά στρατεύματα είχαν εγκαταστήσει κατά μήκος της παραλίας μεγάλα **μεγάφωνα** απ' όπου ακουγόταν ζωντανά το

πρόγραμμα του **Στρατιωτικού Ραδιοφωνικού Σταθμού** της Θεσσαλονίκης που ήταν πλούσιο σε συναυλίες. Περπατούσε ο κόσμος στην προκουμαία και άκουγε.

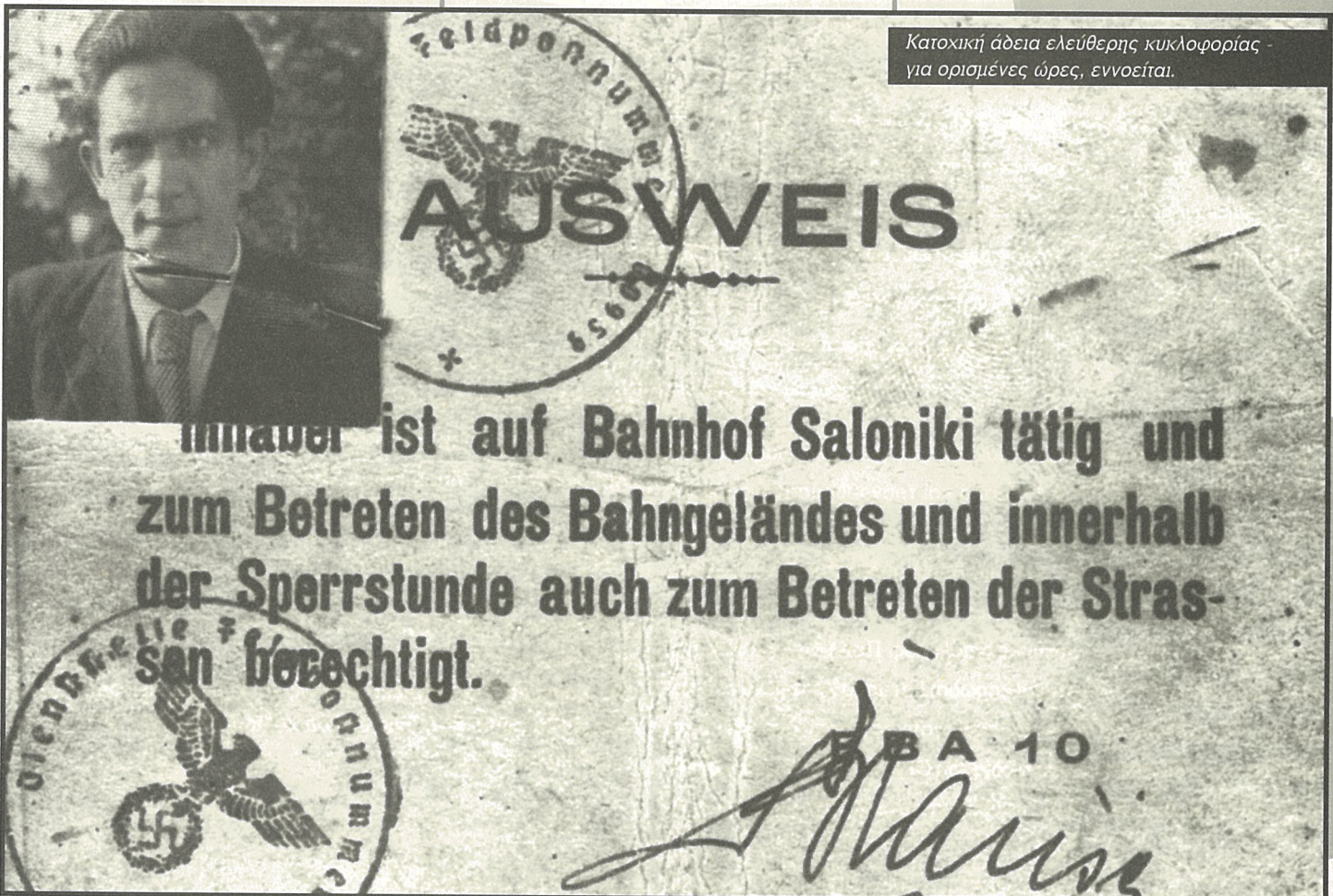
Όταν η συναυλία δινόταν αποκλειστικά για τους Γερμανούς, σχεδόν ποτέ δεν επέτρεπαν την είσοδο σε Έλληνες. Ήταν και ζήτημα ασφαλείας.

Παράλληλα υπήρχε και το χρονικό όριο κυκλοφορίας. Μόνο όσοι τραγουδούσαν στο **Φλώρο** είχαν ένα χαρτί, **ausweis**, όταν είχαν να δώσουν συναυλία αργά το βράδυ και έπρεπε να κυκλοφορήσουν αργά για να πάνε στο σπίτι τους.

Πριν από την Κατοχή κάθε γειτονιά είχε και τη χορωδία της. Ήταν ο μόνος τρόπος διασκέδασης και επικοινωνίας, και κυρίως για τις κοπέλες που δεν έβγαιναν έξω. Τότε ακούγονταν πολύ οι **καντάδες**. Περίμεναν οι κοπέλες να πάνε κάτω από το μπαλκόνι τους, να τους παίξουμε μία καντάδα.

Επίσης την προπολεμική περίοδο υπήρχαν πάρα πολλά θέατρα-και αρκετά υπαίθρια- όπου παρουσιάζονταν όπερες. Πίσω από το συντριβάνι έπαιζε Καραγκιόζη ο **Χαρίλαος** και σε εκείνο το θέατρο έδινε παραστάσεις η **Εθνική Λυρική Σκηνή** και όχι μόνο. Υπήρχε το θέατρο **Πάνθεον**, εκεί που βρίσκεται σήμερα το σινεμά **Μακεδονικόν**. Όπως επίσης υπήρχαν και τα ελεύθερα θέατρα. Μαζεύονταν 4-5 καλλιτέχνες και έπαιζαν ορισμένα έργα και είχαν μερικούς για χορωδία και σκηνικά της κακιάς ώρας.

Η **οπερέτα** επίσης μεσουρανούσε. Ειδικά πριν από τον πόλεμο υπήρχε εξαιρετικά μεγάλη μουσική κίνηση. Έρχονταν ξένοι θίασοι της όπερας και έδιναν συναυλίες. Από εδώ πέρασε ο Επιτροπάκης, ο Δερβέντας, ο Αγγελόπουλος, ο Οδυσσεάς ο Λάππας, ο μεγάλος αυτός τραγουδιστής που είχε τραγουδήσει στο Μετροπόλιταν της Νέας Υόρκης,

Κατοχική άδεια ελεύθερης κυκλοφορίας - για ορισμένες ώρες, εννοείται.

είχε εμφανιστεί και στη Θεσσαλονίκη. Είχα μείνει κατάπληκτος, όταν τον άκουσα. Περίφημες φωνές ήταν του Κοσμόπουλου, του Φιλήμωνα Βαφειάδη που ήταν μπάσος και τραγουδούσε στη Γερμανία, του Παναγιώτη Σχινά που ήταν μόνιμο στέλεχος στην Όπερα του Σάλτσμπουργκ. Όλοι καλλιτέχνες διεθνούς φήμης. Εκείνα τα χρόνια χορταίναμε όπερα.»

ΚΑΛΥΤΕΡΑ ΜΕ ΠΟΛΥΒΟΛΟ ΠΑΡΑ ΜΕ ΜΠΟΥΖΟΥΚΙ

Το λαϊκό τραγούδι και δη το ρεμπέτικο αποτελεί για τους Γερμανούς μία παραφωνία στα μουσικά τους γούστα. Ο **Τσιτσάνης** που την κατοχική περίοδο εμφανίζεται στα **“Κούτσουρα”** του Δαλαμάγκα, επίσημα βρίσκεται στο περιθώριο των μουσικών γεγονότων, ανεπίσημα όμως γράφει ότι μόνο τη δική του προσωπική ιστορία, αλλά και μερικά από τα ωραιότερα τραγούδια του. Αντιθέτως οι οπερέτες, συγγενές είδος με τα αγαπημένα ακούσματα των Γερμανών, τις όπερες, φαίνεται να ανθεί μουσικά μέσα στη γενικότερη εξαθλίωση του λαού της πόλης...

«Το λαϊκό τραγούδι ήταν κατά κάποιον τρόπο υπό διωγμό. Άκουσα μια φορά κάποιον να λέει ότι στην Κατοχή ήταν πιο εύκολο να κυκλοφορείς με ένα πολυβόλο παρά με ένα μπουζούκι. Ίσως γιατί πολλοί από αυτούς έπιναν κασσίσι, έρχονταν πάνω στο κέφι, τα έλεγαν και έτσι τους ερχόταν και η έμπνευση. Ήταν κάπως στο περιθώριο.

Τα δύσκολα εκείνα χρόνια οι οπερέτες είχαν αρκετά μεγάλη απήχηση και επιτυχία στα ευρέα στρώματα του ελληνικού πληθυσμού. Υπήρχε ο **θίασος Οικονόμου** που ανέβαζε πολλά τέτοια έργα εκεί που είναι σήμερα η Στρατιωτική Λέσχη. Έπαιζε για χρόνια εκεί, όπως και στο θέατρο του Λευκού Πύργου. Ήταν η **Ζωζώ Νταλμάς**, η **Τούλα Δράκου** με το **Σαραντόπουλο**, η οποία είχε και ένα θεατράκι. Μπορεί να μην είχαν καλά σκηνικά, αλλά περιείχαν αυτά τα έργα πολύ ωραία τραγούδια με πρόζα.

Μία ορχήστρα υπήρχε στο Κρατικό Ωδείο με τον **Κυριάκο Πάτρα**-δεύτερο βιολί και τον **Καζαμπάκα-βιολοντσέλο**, οι οποίοι έκαναν μικρές συναυλίες.

Αν εξαιρέσουμε την ορχήστρα του Ραδιοφωνικού Σταθμού που ήταν πολυμελής και άρπα συγκροτημένη, αντίστοιχα μουσικά σχήματα δεν υπήρχαν επί Κατοχής. Υπήρχαν, όμως, μερικές ολιγομελείς ομάδες μουσικών που έπαιζαν σε κάποια κέντρα της εποχής, όπως στο **“Αρτζεντίνα”** και στο **“Ντελός”**. Ήταν πολύ καλές, οι μουσικοί ήταν απόφοιτοι του Ωδείου και έπαιζαν τα μοντέρνα κομμάτια της εποχής, όπως του **Σουγιούλ**. Εμείς αντιθέτως είμασταν αφοσιωμένοι στο ομαδικό τραγούδι.

Ο **Τέο Κόφμαν** μαζί με την κόρη του τη **Ζιζή** έδινε κάποια ρεσιτάλ τραγουδιού. Ήταν ένας πολύ αξιόλογος άνθρωπος, καθηγητής στο Κρατικό Ωδείο, αλλά πολύ αφηρημένος. Μάλιστα έλεγαν ότι μια φορά έφρευε από το

Ωδείο και πήγαινε προς το Λευκό Πύργο. Φυσούσε δυνατός Βαρδάρης εκείνη την ημέρα. Προσπαθώντας να ανάψει τσιγάρο γύρισε από την άλλη πλευρά, λόγω του αέρα και μετά συνέχισε να περπατάει προς την αντίθετη πλευρά.

Τα εισιτήρια δεν ήταν πολύ ακριβά, αλλά ο κόσμος είχε το πρόβλημα της επιβίωσης, της τρομοκρατίας, του φόβου μόλις σκοτεινιάσει να πάει στο σπίτι του. Είχες όρεξη για τέτοια πράγματα; Για αυτό το λόγο ίσως πολλές συναυλίες ή μουσικά έργα ματαιώνονταν και περίμεναν μέχρι να πουληθούν όλα τα εισιτήρια.»

ΚΑΝΤΑΔΕΣ ΜΕ ΧΡΟΝΟΔΙΑΓΡΑΜΜΑ

Με το ρολόι ανά χείρας-με το φόβο του ωραρίου κυκλοφορίας-, οι χορωδοί της Θεσσαλονίκης βίωναν το μουσικό τους πάθος σε στενά δρομάκια και σε προφυλαγμένες γωνίες. Μέχρι και το τελευταίο δευτερόλεπτο προτού επιβληθεί η αναγκαστική σιωπή στους δρόμους της πόλης, κάτω από τα μπαλκόνια των κοριτσιών ηκούσαν οι γοητευτικές **μελωδίες των καντάδων**.

«Οι Γερμανοί πάντως βοήθησαν. Το σωστό σωστό. Έβαλαν πειθαρχία στις ορχήστρες, στις προσελεύσεις, στις απουσίες. Έδιναν μεγάλη σημασία στην καλή συμπεριφορά, στη σωστή ενδυμασία. Θυμάμαι εμείς φορούσαμε ένα μπλε παντελόνι με μία γκρι μπλούζα με ένα σήμα.

Η ενασχόλησή μας με τη μουσική απάλυνε τις κακουχίες εκείνης της περιόδου. Φεύγαμε από το καφενείο στην Ιπποδρομίου-η γειτονιά μου-, καθόμασταν σε μία ανηφορίτσα εκεί κοντά, περιμένοντας με το ρολόι στο χέρι πότε θα έρθει η ώρα που θα απαγορευόταν η κυκλοφορία και μέχρι το τελευταίο λεπτό καθόμασταν σε μία γωνίτσα και λέγαμε καντάδες που άρεσαν πολύ στις γυναίκες. Πολλά ωραία τραγούδια όπως **“τώρα που ανήκεις σε άλλον και άλλος την καρδιά σου έχει”**, τέτοια πράγματα. Τότε η ζωή του ανθρώπου ήταν η καντάδα. Οι συνθέτες ήταν κυρίως Αθηναίοι, ο **Πολυκράτης**, ο **Μαρίνος**, ο **Κόικανος**, ο **Σακελλαρίδης** που έγραψε και την **“Περουζέ”**. Την είχαμε ανεβάσει και αργότερα με το Μίμη τον Παπαδημητρίου τον γνωστό βιολιστή.

Οι χώροι ήταν επί Κατοχής πολύ φροντισμένοι. Το Παλλάς το είχαν οι Γερμανοί. Εκεί γίνονταν όλες οι συναυλίες και οι παραστάσεις για τους Γερμανούς...

Πολύ αργότερα η **Κάλας** έδωσε μία συναλία στο θέατρο του Λευκού Πύργου, την οποία δυστυχώς δεν παρακολούθησα. Την άκουσα όμως στο Στρατιωτικό Θέατρο που είχε δώσει μία συναυλία. Ήταν πολύ κοντή τότε αλλά πολύ όμορφη. Μετά ασχίμυνε, όταν αδυνάτισε. Και η πρώτη συναυλία που είχε δώσει στην Αθήνα, ήταν υπό τη διεύθυνση του **Σώτου του Βασιλειάδη**, αδερφού του Αχίλλη, και αυτή πάντα έλεγε **“ο μαέστρος μου και ο μαέστρος μου”**...»

ΟΥΖΟ ΜΕ ΜΑΡΤΙΝΙ

Ο Αχίλλης Βασιλειάδης ήταν ένα πολύ σπουδαίο παιδί και πολύ φίλος μου. Στην Κατοχή ερχόταν κάθε εβδομάδα σπίτι μου-έμενα στην Καμάρα- με τη γυναίκα του, την Αννούλα. Είχα, τότε, ένα καλό ραδιόφωνο και **“πιάναμε”** το Κοντσέρτο Βοκαέλα Μαρτίνι κάθε Δευτέρα, το οποίο έπαιζε στο **ραδιόφωνο**. Κάθε εβδομάδα, λοιπόν, κάναμε ένα ουζάκι. Ο Βασιλειάδης ήταν υπάλληλος στο Ταμείο Συντάξεως Σιδηροδρομικών, όπως και ο Δαλέγκας.»

«Ο **Πέτερ Πφίλτνερ** ήταν καθηγητής μουσικής στη Γερμανική Ακαδημία. Είχαμε μία συναυλία με τη χορωδία, στην εκκλησία του Άη Γιώργη και είχαμε τραγουδήσει το ορατόριο του Νικολάι. Ο Πφίλτνερ έμενε ήδη πολλά χρόνια στην Ελλάδα και μιλούσε αρκετά καλά τη γλώσσα μας. Τον βοηθούσα, λοιπόν, στη χορωδία όπως βοηθούσα το Βασιλειάδη και μια ημέρα με ρώτησε για την οικογενειακή μου κατάσταση. Όταν του είπα ότι ο πατέρας μου έμεινε αιχμάλωτος στους Τούρκους, ο άνθρωπος έμεινε κατάπληκτος. **“Σοβαρά”**, μου είπε **“και είσαι ορφανός”**; Με ρώτησε τι γράμματα ήξερα. Του απάντησα ότι είχα τελειώσει το γυμνάσιο και ότι εκείνη την εποχή ήμουν φοιτητής της Νομικής Σχολής. **“Θέλεις να πιάσεις δουλειά στην Εταιρία Ηλεκτροφωτισμού”**, μου προτείνει. Βεβαίως και ήθελα. Αυτός ήταν σύμβουλος στην Εταιρία Ηλεκτροφωτισμού, γιατί οι Γερμανοί που βρίσκονταν για πολλά χρόνια στην Ελλάδα, όπως αυτός, είχαν τοποθετηθεί σε σημαντικές θέσεις για να ελέγχουν καλύτερα τις μεγάλες επιχειρήσεις. Και έτσι διορίστηκε στην Εταιρία Ηλεκτροφωτισμού. Αυτό έγινε το 1943. Αυτός μετά την Κατοχή χάθηκε. Πήγα στο Μόναχο ειδικά για να τον βρω, για να τον ευχαριστήσω. Έψαξα παντού αλλά δεν μπόρεσα να τον εντοπίσω. Πιθανόν να σκοτώθηκε, γιατί είχε μείνει από τους τελευταίους, και φεύγοντας οι Γερμανοί από τη Θεσσαλονίκη έπεσαν πάνω στον **ΕΛΑΣ**.

Ο **Βασιλειάδης** πέθανε πριν από 5-6 χρόνια. Μαζί θυμάμαι πηγαίναμε στις ταβερνούλες μία δύο φορές την εβδομάδα. Και εκεί που καθόμασταν, πάντα καταλήγαμε να τραγουδάμε. Και όταν τραγουδούσαμε, στην ταβέρνα επικρατούσε νεκρική σιγή. Σταματούσαν τα πάντα και το σερβίρισμα και το φαγητό. Υπήρχε σεβασμός. Το κάναμε για το κέφι μας. Και όσοι ήξεραν ότι θα πηγαίναμε εκεί, έρχονταν, για να μας ακούσουν. Η μουσική ήταν η ζωή της Θεσσαλονίκης.

Μετά τον πόλεμο και την αποχώρηση των Γερμανών η χορωδία της **Εργατικής Εστίας** επανασυστάθηκε. Ακόμα και σήμερα λίγες χορωδίες μπορούν να συγκριθούν μαζί της. Η μετέπειτα, όμως, έλλειψη συμμετοχής οδήγησε και αυτή τη χορωδία στη διάλυση. Σιγά σιγά μετά την Κατοχή άλλαξαν τα πράγματα. Οι νέοι άρχισαν να έχουν κυρίως ξένα μουσικά ακούσματα και η καντάδα γρήγορα αντικαταστάθηκε από την αμερικάνικη μουσική, χωρίς να υπάρχει καμία πρόθεση αναβίωσης αυτού του είδους.»

“Η ΙΣΧΥΣ ΔΙΑ ΤΗΣ ΔΙΑΣΚΕΔΑΣΕΩΣ”

ΜΑΝΩΛΗΣ ΚΑΖΑΜΠΙΑΚΑΣ, πρώτο βιολοντσέλο
στην Ορχήστρα Ραδιοφώνου Θεσσαλονίκης

Συνέντευξη στην Θεοδώρα Αυγέρη

Στο σαλόνι δεσπόζει το πιάνο. Δεν θα μπορούσε άλλωστε να λείπει από το σπίτι ενός μαέστρου. Μια μεγάλη όμως φωτογραφία, περασμένων μουσικών στιγμών, σε ασπρόμαυρο, υπενθυμίζει τη μεγάλη καριέρα του Μανώλη Καζαμπάκα ως βιολοντσελίστα. Πρώτο βιολοντσέλο της Κρατικής Ορχήστρας, διευθυντής του Δημοτικού Ωδείου Θεσσαλονίκης και καθηγητής του Κρατικού. Η μεγαλύτερη όμως γ'αυτόν στιγμή της καριέρας του ήταν, όταν στα δεκαοκτώ του βρέθηκε στην Ορχήστρα Ραδιοφώνου Θεσσαλονίκης.

Πριν από την Κατοχή στη Θεσσαλονίκη δεν υπήρχε οργανωμένη συμφωνική ορχήστρα. Το Κρατικό Ωδείο, έδινε μια-δυο φορές τον χρόνο έκτακτες συναυλίες.

Μάζευε τους μουσικούς που υπήρχαν τότε στην πόλη και έκανε κάποιες μεμονωμένες συναυλίες χωρίς όμως να επρόκειτο για κάτι μόνιμο.

Από τα πρώτα χρόνια όμως της Κατοχής στη Θεσσαλονίκη, οι Γερμανοί για να ψυχαγωγήσουν τους στρατιώτες, και όντες λαός που αγαπάει τη μουσική, δημιούργησαν τη Συμφωνική Ορχήστρα της Ραδιοφωνίας. Κάλεσαν όλους αυτούς ενδιαφέρονταν να συμμετάσχουν σ'αυτή, να δώσουν εξετάσεις. Καθ'όλη τη διάρκεια της Κατοχής η Ορχήστρα έδινε τακτικές συναυλίες και για τους Γερμανούς, αλλά και για το ελληνικό κοινό.

Οι Γερμανοί με την έλευσή τους στην πόλη ίδρυσαν κατοχικό ραδιοφωνικό σταθμό. Μαζί με τον σταθμό αυτό ίδρυσαν συμφωνική ορχήστρα όπως και μικρότερες ορχήστρες. Μια τζαζ, μια ορχήστρα σαλόν που έπαιζε μουσική από οπερέτες.

Η δημιουργία της ορχήστρας ενόησε τους νέους μουσικούς της Θεσσαλονίκης, οι οποίοι μέχρι τότε ήταν ερασιτέχνες. Εξελίχθηκαν σε επαγγελματίες, είχαν αμοιβές αρκετά ικανοποιητικές για τα δεδομένα της εποχής ενώ από καλλιτεχνικής πλευράς υπήρχε εκπληκτική πρόοδος. Από την άλλη δόθηκε στο κοινό η ευκαιρία να ακούσει κλασική μουσική, δυνατότητα που δεν υπήρξε μέχρι τότε. Τα μοναδικά ακούσματα κλασικής μουσικής οι Θεσσαλονικείς τα είχαν από τον προκατοχικό, ιδιωτικό, ραδιοφωνικό σταθμό του “Τσιγγιρίδη”, ο οποίος μετέδιδε από δίσκους και ελαφρά και κλασικά κομμάτια. Όχι όμως πολλά κλασικά.

Ύστερα από τον πρώτο χρόνο της Κατοχής, το '42, δημιουργήθηκαν και ελληνικές θεατρικές σκηνές, με επιθεώρηση και οπερέτα. Έπαιζα και 'γώ πολλές φορές. Θυμάμαι την εποχή που έπαιζα στο Μεντιπεράνεαν σε μια μικρή ορχηστρουλά εξι- επτά οργάνων. Το Μεντιπεράνεαν ήταν κέντρο μόνο για γερμανούς αξιωματικούς και υπαξιωματικούς οι οποίοι έκαναν άκρα ησυχία όταν άκουγαν. Μιλούσαν χαμηλόφωνα, σχεδόν ψιθυριστά, για να μην μας ενοχλούν στο παίξιμο.”

Όταν παίζαμε για το πρόγραμμα του ραδιοφώνου, παίζαμε ζωντανά. Οι εκπομπές ήταν σε απευθείας μετάδοση. Τότε δεν υπήρχε ακόμη η ηχογράφηση. Παίζαμε μέσα στο ραδιοφωνικό σταθμό, ο οποίος ήταν εγκατεστημένος στο στρατιωτικό θέατρο, στο σημείο που βρισκόταν η παλιά Ηλεκτρική Εταιρεία, στην παραλία. Εκεί είχε την έδρα της η Ορχήστρα και για τις πρόβες. Στην αρχή η ορχήστρα αποτελούνταν από πιο μικρό σχήμα. Περιελάμβανε γύρω στα τριάντα άτομα, με λίγα πνευστά -δυο φλάουτα και δυο κόρνα- και πολλά ένχορδα. Ύστερα από ένα μικρό διάστημα, όταν οι Γερμανοί είδαν ότι προχωρούσε καλλιτεχνικά η δουλειά, προσέλαβαν και άλλα πνευστά. Οι περισσότεροι από αυτούς ήταν απόφοιτοι του Παπάφειου και πρώην στρατιωτικοί μουσικοί. Τα πνευστά όργανα κατά παράδοση τα δίδασκαν μέσα στο Ίδρυμα του Παπάφειου, το οποίο, ως γνωστό, διαθέτει μπάντα. Οι νεαροί που αποφοιτούσαν από το Παπάφειο μπορούσαν να υπηρετήσουν στον στρατό ως μουσικοί και πουθενά αλλού. Δεν υπήρχε ορχήστρα πνευστών εκτός από τις στρατιωτικές μπάντες του Γ' Σώματος Στρατού και των άλλων πόλεων. Στο Κρατικό Ωδείο δεν υπήρχαν σχολές πνευστών, γιατί και να υπήρχαν, τα παιδιά που θα αποφοιτούσαν, δεν θα μπορούσαν να βρουν πουθενά δουλειά. Δεν άξιζε τον κόπο να σπουδάσουν δέκα, δώδεκα χρόνια και μετά να είναι χωρίς δουλειά ή να ψάχνουν να βρουν κάποια θέση σε στρατιωτική μπάντα. Οι περισσότεροι απόφοιτοι του Παπάφειου ήταν θαυμάσιοι μουσικοί, οι οποίοι αργότερα έκαναν μεγάλη καριέρα."

Η αγάπη των κατακτητών για τη μουσική επέτρεπε στα μέλη της Ορχήστρας Ραδιοφώνου Θεσσαλονίκης αλλά και γενικότερα στους καλλιτέχνες να μη βρίσκονται αντιμετώπι με την πείνα και την εξαθλίωση. Η εξασφάλιση τροφίμων από τους Γερμανούς τους έδινε την δυνατότητα να επιδοθούν στην μουσική τους και να προοδεύσουν καλλιτεχνικά σε μια εποχή που η τέχνη φάνταζε ως μεγάλη πολυτέλεια.

"Στην Κατοχή ενώ ο υπόλοιπος κόσμος προσπαθούσε να τα βγάλει πέρα οικονομικά, να εξασφαλίσει κάτι φαγώσιμο, οι μουσικοί συνδύαζαν την ευχαρίστηση με την επιβίωση. Από τη μια πραγματοποιούσαν το όνειρό τους να παίζουν σε μια ορχήστρα, να κάνουν μουσική, και από την άλλη είχαν μια αρκετά ικανοποιητική αμοιβή που τους επέτρεπε να ζήσουν τα δύσκολα εκείνα χρόνια. Η αμοιβή αυτή αναπροσαρμοζόταν συνεχώς, ενώ παράλληλα μας έδιναν και τρόφιμα. Όταν τελείωσε η Κατοχή, ενώ οι Γερμανοί κατέστρεφαν τα πάντα κατά την αποχώρησή τους από τη Θεσσαλονίκη, το κτίριο που κάναμε τις πρόβες δεν το ανατίναξαν, ενώ είχαν λάβει εντολή. Τελευταία στιγμή ο μαέστρος κατάφερε να το σώσει. Το άφησαν, αφού πρώτα έριξαν εικονικά μια χειροβομβίδα στο κτίριο.

Παρά την αγριότητα και την εξαθλίωση, για

τους μουσικούς η περίοδος της Κατοχής ήταν μια ευκαιρία για καλλιτεχνική άνοδο και επαφή με τους πλέον ειδικούς στην κλασική μουσική. Μπετόβεν, Μότσαρτ, Μπραμς, οι περισσότεροι συνθέτες ήταν Γερμανοί. Ο γερμανικός λαός παρόλο που επεδείξε αγριότητα την περίοδο εκείνη, ήταν στο σύνολό του πολύ φιλόμουσος. Μαθημένος να πηγαίνει στις συναυλίες, να σέβεται και να εκτιμά πάρα πολύ τους καλλιτέχνες. Πώς ήταν δυνατόν να κάνουν τέτοιες αγριότητες άνθρωποι τόσο καλλιτεργημένοι, με τόση αγάπη για τη μουσική... Αυτό δεν μπορώ να το εξηγήσω. Χαρακτηριστικό πάντως ήταν ένα ρητό τους: "Η ισχύς δια της χαράς, δια της διασκεδάσεως".

Οι μισθοί μας δεν ήταν πολύ μεγάλοι. Επειδή όμως την εποχή εκείνη υπήρχε τρομερή ακρίβεια λόγω πληθωρισμού και τρόφιμα δεν υπήρχαν, για να τα βρεί εύκολα κανείς, είχαμε εισηγηθεί να μας δίνουν και μερικά τρόφιμα από αυτά που διέθεταν οι Γερμανοί. Αυτοί που έπαιζαν κυρίως πνευστά όργανα, είχαν πολύ μεγάλο πρόβλημα, αφού εξαιτίας της εξάντλησης δεν μπορούσαν να παίξουν, και διαμαρτύρονταν. Οι Γερμανοί θεώρησαν σωστό, μια φορά την εβδομάδα να μας δίνουν ψωμί, αλεύρι, ρύζι, ζάχαρη, λάδι, τα βασικά είδη διατροφής. Ήταν μεγάλη υπόθεση για εκείνη την εποχή. Βέβαια δεν μας έδιναν και σπουδαία πράγματα αλλά ήταν αρκετά για να ξεπεράσουμε το πρόβλημα της πείνας. Κάτι γινόταν. Όταν παίρναμε ένα κιλό λάδι, δυο κιλά ζάχαρη και ρύζι, ήταν μια μικρή αλλά σοβαρή ενίσχυση για εκείνη την εποχή."

HEUTE
In DIONYSIA
Eine ausserordentliche
Operetten--Vorstellung
deutscher Erzeugung

DER KUTSCHER
VON
DON ZIMON

Mit den Künstlern der
deutschen Bühne
WILLY EGBER
LUCY ENGLISH
LEO SLEZAK

ΣΗΜΕΡΟΝ
ΣΤΑ ΔΙΟΝΥΣΙΑ
προβάλλεται μια εξαιρετική
όπερέττα Γερμανικής παραγωγής

Ο ΑΜΑΞΗΛΑΤΗΣ
ΤΟΥ ΔΟΝ ΖΙΜΟΝ

Με τους διασημούς καλλιτέχνας της Γερμανικής σκηνής
ΒΙΛΛΥ ΑΙΓΚΕΜΠΕΡ
ΛΟΥΣΙ ΕΓΚΛΙΣ
ΛΕΟ ΣΛΕΖΑΚ

Άλλη μέρα δίνονταν συναυλίες για το κοινό της Θεσσαλονίκης και άλλη μέρα για τους γερμανούς στρατιώτες. Το κοινό δεν είχε τη δυνατότητα να ακούσει τίποτα άλλο εκείνη την εποχή. Αυτή ήταν η υψηλή ψυχαγωγία που μπορούσε να έχει κάποιος πνευματικός άνθρωπος. Μετά ήταν η λαϊκή μουσική στα κέντρα. Ήταν μια ευκαιρία να ακούσουν και οι Έλληνες μουσική. Ήταν ας πούμε μια ακτίνα φωτός μέσα στα μαύρα εκείνα χρόνια της Κατοχής που γίνονταν εκτελέσεις και ο κόσμος πέθαινε από την πείνα. Όλος ο λαός της Θεσσαλονίκης αισθάνονταν πανευτυχής όταν ερχόταν σε μια συναυλία. Θυμάμαι είχαμε κάνει μια σειρά συναυλιών με τις εννέα συμφωνίες του Μπετόβεν σε τέσσερις διαφορετικές εκδηλώσεις. Ήταν μεγάλη υπόθεση για τους Θεσσαλονικείς να εξασφαλίσουν ένα εισιτήριο και να μπορέσουν να έρθουν να μας ακούσουν. Υπήρχε δυστυχία, αλλά οι άνθρωποι έπρεπε να κάνουν κάτι για να ξεφύγουν από αυτό το κλίμα. Η ζωή δεν ήταν μόνο πείνα. Ποια ωραιότερη καταφυγή από μια συναυλία του Μπετόβεν; Βέβαια στις συναυλίες δεν έρχονταν λαϊκά στρώματα, αλλά άνθρωποι που τα έβγαζαν πέρα με την πείνα. Είχαν τα στοιχειώδη και μπορούσαν να ικανοποιήσουν και τις πνευματικές τους ανάγκες.

Το σιναμά Τπάνια γέμιζε, όταν παίζαμε. Πιο συχνά όμως οι συναυλίες γίνονταν στο Παλλάς και στο Βασιλικό Θέατρο. Στο Βασιλικό Θέατρο γενικός διευθυντής που διηύθυνε όλο το θέατρο, ήταν ένας απλός στρατιώτης, ο οποίος, πριν από τον πόλεμο, ήταν μπρεσάριος. Αυτός είχε θέση στρατηγού. Δεν μπορούσε να του πει κανείς κουβέντα για οτιδήποτε αφορούσε το θέατρο και τα διάφορα καλλιτεχνικά τμήματα: συμφωνική, τζαζ κ.λ.π. Αυτός έδινε διαταγές. Δηλαδή οι Γερμανοί δεν δίσταζαν να βάλουν σε μια τόσο σημαντική θέση έναν στρατιώτη από τη στιγμή που θεωρούσαν ότι ήταν ειδικός. Για οτιδήποτε καλλιτεχνικό, για τις συναυλίες, τα προγράμματα και τις προσκλήσεις, υπεύθυνος ήταν επίσης ένας στρατιώτης, ο Τσέλερ, ο οποίος ήταν τρομερός πανίστας.

Παίζαμε όλα τα έργα του κλασικού ρεπερτορίου, κυρίως γερμανών συνθετών. Την τελευταία χρονιά παίζαμε και Τσαϊκόφσκι. Είχε έρθει θυμάμαι ο Βύρων Κολάσης, ο διάσημος βιολιστής, νεαρός τότε, και έπαιξε κοντσέρτο Τσαϊκόφσκι στο Παλλάς για το γερμανικό κοινό. Είχε κάνει τρομερή επιτυχία. Ο Τσέλερ, ο λοχίας που εκτελούσε χρέη αρχιμουσικού, ήταν πολύ εγωιστής. Θυμάμαι είχε πει για τον Κολάση: "Και για μας αυτός είναι πολύ μεγάλος βιολιστής". Ξέρετε τι σημαίνει αυτή η φράση σε μια εποχή που οι Γερμανοί θεωρούσαν όλους τους άλλους υποδεέστερους."

"Καθ' όλη την περίοδο της Κατοχής μέσα στην Ορχήστρα δεν δημιουργήθηκε θέμα με τους Γερμανούς. Εμείς δεν είχαμε να κάνουμε παρά μόνο με τον μαέστρο. Για τους μουσικούς η υπηρεσία τους στην Ορχήστρα

ήταν μια εκπαιδευτική περίοδος. Οι περισσότεροι κάναμε τότε σημαντική καλλιτεχνική πρόοδο. Προοδεύσαμε, διότι ασχολούμασταν με τη μουσική κάθε μέρα, επί τέσσερις ώρες, αλλά και γιατί είχαμε πολύ καλούς μαέστρους. Αυτοί ήταν Γερμανοί αξιωματικοί. Στην πραγματικότητα δεν ήταν στρατιωτικοί, αλλά έφεδροι αξιωματικοί που είχαν επιστρατευθεί για τον πόλεμο. Πολλές φορές καθόμασταν και ακούγαμε δίσκους που μας έφερναν οι μαέστροι. Είχαμε ακούσματα και ζούσαμε μέσα στην ατμόσφαιρα της κλασικής μουσικής. Ήταν τόσο ευχάριστο αυτό για μας που και χωρίς αμοιβή, ερασιτε-

άτομα ορχήστρα, όλοι Έλληνες και αυτός ο μόνος Γερμανός. Είχε όμως τόσο συνδεθεί μαζί μας που ξεχνούσαμε ότι δεν ήταν Έλληνας. Ξεχνούσαμε και την Κατοχή. Για μας ήταν ένας συνάδελφος Έλληνας. Θυμάμαι τον έλεγαν Χανς."

Ο ΦΙΛΛΕΛΗΝΑΣ ΠΙΟΥΓΚ

Ο τελευταίος μαέστρος, ο Γιούγκ, που είχε γίνει ένα με τους Έλληνες, ερχόταν στην πρόβα και έλεγε: "Σήμερα είμαι πολύ χαρούμενος γιατί από το σπίτι μου μέχρι εδώ δεν είδα ούτε ένα Γερμανό στο δρόμο". Το '59 όταν έγινε η συμφωνική Ορχήστρα Βορείου Ελλάδος, οι μουσικοί είχαν εισηγηθεί στον πρώτο διευθυντή, τον Μιχαηλίδη, να φέρει τον Γιούγκ για να μας διευθύνει. Ήταν τόσο αγαπητός, και οι μουσικοί ήταν σχεδόν οι ίδιοι μ'αυτούς που έπαιζαν στην Κατοχή. Τον είχαμε βρει τότε και τον φέραμε ξανά στη Θεσσαλονίκη. Νιώσαμε μοναδικές στιγμές συγκίνησης όταν τον ξαναείδαμε.

Πρώτος διευθυντής της ορχήστρας ήταν ο Χάρτιμαν. Αλλά αυτός που διηύθυνε περισσότερα χρόνια ήταν ο Γιούγκ.

Από το περιοδικό «Εικόνες», 1959

Δύο διαταγές - φρίκης

Θέμα: Συγκέντρωση των εις μετρητά εβραϊκών περιουσιών και των εβραϊκών αντικειμένων αξίας.

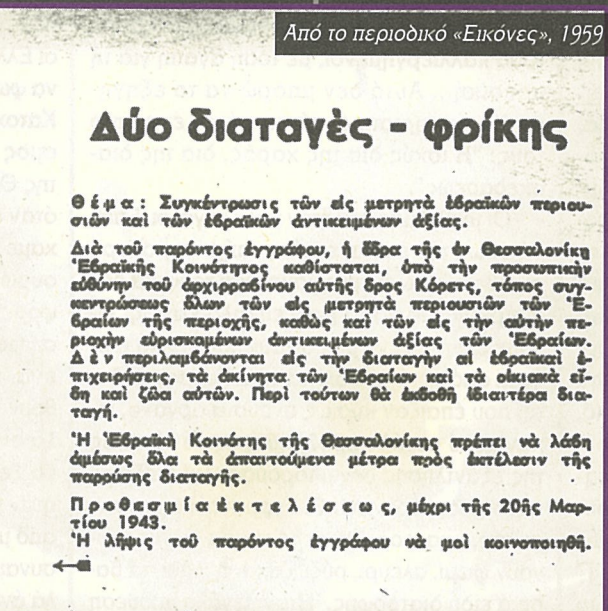
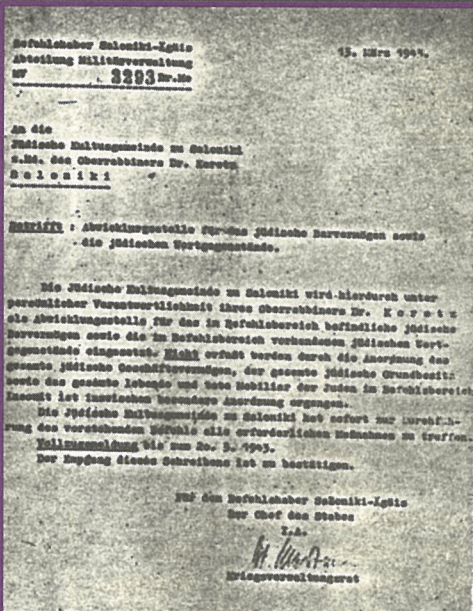
Διά του παρόντος εγγράφου, η Έδρα της εν Θεσσαλονίκη Εβραϊκής Κοινότητας καθίσταται, υπό την προσωπική επίβλεψη του αρχιραββίνου αυτής δρας Κόρετζ, τόπος συγκέντρωσης όλων των εις μετρητά περιουσιών των Εβραίων της περιοχής, καθώς και των εις την αυτήν περιοχήν εδρισκαμένων αντικειμένων αξίας των Εβραίων. Δεν περιλαμβάνονται εις την διαταγήν οι εβραϊκοί επιχειρήσεις, τα άκίνητα των Εβραίων και τα οικιακά είδη και ζώα αυτών. Περί τούτων θα έκδοθῃ ιδιαίτερα διαταγή.

Ἡ Εβραϊκή Κοινότης τῆς Θεσσαλονίκης πρέπει νὰ λάβῃ ἀμέσως ὅλα τὰ ἀπαιτούμενα μέτρα πρὸς ἐπιτέλεσιν τῆς παρούσης διαταγῆς.

Προθεσμία ἐκ τε λ έ σ ε ω ς, μέχρι τῆς 20ῆς Μαρτίου 1943.

Ἡ λήψις τοῦ παρόντος εγγράφου νὰ μοι κοινοποιηθῇ.

←

χνικά, θα το κάναμε. Και μόνο το ότι ξεφεύγαμε από την ατμόσφαιρα του πολέμου, μας ήταν αρκετό. Ξεφεύγαμε από την όλη δυστυχία κάνοντας μουσική. Θυμάμαι στο διάλειμμα μιας συναυλίας με πλησίασε ένας γερμανός στρατιώτης ο οποίος και μου συστήθηκε, ήξερα λίγα γερμανικά. Μου είπε ότι έπαιζε βιολοντσέλο και ότι δεν το είχε μαζί του στη Θεσσαλονίκη. Με ρώτησε αν θα μπορούσε να έρθει σπίτι μου να μελετήσει λίγο βιολοντσέλο. Του έδωσα τη διεύθυνση και ερχόταν στο σπίτι μου για μελέτη. Ήταν ένας εξαιρετικός αυστριακός και πολύ καλός μουσικός. Υπηρετούσε ως κανονικός στρατιώτης στον γερμανικό στρατό. Και γι'αυτόν ήταν μια ευκαιρία να ξεκάσει τον πόλεμο κάνοντας μουσική. Αργότερα όμως μετετέθη και τον έχασα. Τον βρήκα ύστερα από πολλά χρόνια, στην ειρηνική περίοδο, στο Σάλτσμπουργκ. Πήγαινα τακτικά στο φεστιβάλ που γίνεται εκεί. Πήγα και τον βρήκα στην εφημερίδα που εργαζόταν ύστερα από τόσα χρόνια. Ήταν γύρω στο '62-'63, είχα να τον δω είκοσι χρόνια. Ο καημένος είχε τραυματισθεί στο χέρι και είχε χάσει το αίσθημα της αφής στα δάχτυλα. Το χειρότερο που θα μπορούσε να συμβεί σ'έναν που παίζει βιολί ή βιολοντσέλο. Ήταν εξαιρετικός άνθρωπος. Θυμάμαι είχαμε κάνει κουαρτέτο και παίζαμε σε διάφορα σπίτια την περίοδο που ήταν στη Θεσσαλονίκη. Επαφές με τους Γερμανούς δεν είχαμε εκτός από εξαιρέσεις όπως αυτή με τον Αυστριακό στρατιώτη. Βέβαια οι Αυστριακοί ήταν εντελώς διαφορετικοί. Οι Γερμανοί δεν είχαν δικούς τους μουσικούς στην ραδιοφωνία στην οποία παίζαμε μόνο εμείς. Μόνο μια φορά μας έφεραν έναν Γερμανό μουσικό όταν μας έλειπε ένα όμποε. Αυτός ήταν επαγγελματίας. Είμασταν εβδομήντα

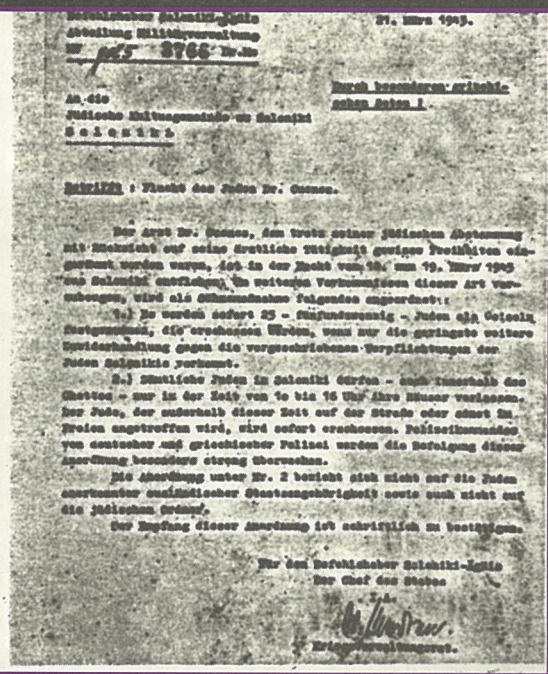
Θέμα: Απόδρασις του Έβραίου δρος Κουέγκα.

Ο Ιατρός δρ Κουέγκα, εις τὸν ὅποιον, παρὰ τὴν ἰουδαϊκὴν του καταγωγὴν, εἶχαν χορηγηθῆ ὀρισμέναι ἐλευθερίαι, λόγω τῆς ἰατρικῆς του ἰδιότητος, ἀπέδρασε τὴν νύκτα τῆς 18ης πρὸς 19ην Μαρτίου 1943 ἐκ Θεσσαλονίκης. Πρὸς ἀποφυγὴν ὄλων παρομοίων παραβάσεων, διατάσσονται ὡς ἀντίποινα τὰ ἑξῆς μέτρα:

1. Θὰ συλληφθῶν ἀμέσως 25 Έβραῖοι ὡς ἄμετροι, οἱ ὅποιοι θὰ τυφκιωθῶν εὐθὺς ὡς ἤθελε σημαδεῖ εἰς τὸ ἔξῃ ἢ παραμικρὰ ἀντίθετος πρὸς τὰς προδιαγραφωμένας ὑποχρεώσεις τῶν Έβραίων τῆς Θεσσαλονίκης.
2. Όλοι οἱ Έβραῖοι τῆς Θεσσαλονίκης θὰ πρέπει —ἀκόμη καὶ ἐντὸς τοῦ γυμνασίου— νὰ μὴ ἐγκαταλείπουν τὰς οικίας των παρὰ μόνον ἀπὸ τῆς 10ῆς μέχρι τῆς 16ῆς ὄρας. Πᾶς Έβραῖος, ὁ ὅποιος θὰ βεθᾶται κατὰ τὰς ὄλας ὄρας εἰς τοὺς δρόμους ἢ γενικῶς τὸ ὑπαίθριον, θὰ τυφκίζεται ἀμέσως. Περίπαλοι, ἀποταλούμενοι ἀπὸ Γερμανοὺς καὶ Έλληνας ἀξιωματικούς, θὰ ἀποταύσσονται μὲ ἰσχυρὰν ἀστυρητότητα ἐπὶ τῆς ἐφαρμογῆς αὐτῆς τῆς διαταγῆς.

Ἡ παράγραφος 2 δὲν ἀφορᾶ τοὺς Έβραίους ἀνεγνωρισμένης ἑξῆς ὑπηκοότητος.

Ἡ λήψις τῆς παρούσης διαταγῆς πρέπει νὰ ἐπιβεβαιωθῇ καὶ ἐγγράφως.

ΘΕΑΤΡΟΝ ΛΕΥΚΟΥ ΠΥΡΓΟΥ

ΣΗΜΕΡΟΝ ὥρα 7.30

Ἐναρξεις τῶν παραστάσεων τοῦ μεγάλου μουσικοῦ ἀθηναϊκοῦ συγκροτήματος, μὲ τὴν ἐπίκαιρη ἐπιθεώρησι

“Ἡ ΜΑΥΡΗ ΑΓΟΡΑ”

τοῦ Δ. ΓΙΑΝΝΟΥΚΑΚΗ

Η Ορχήστρα Συμφωνικής Τζαζ
του Γερμανικού Ραδιοφωνικού Σταθμού Θεσσαλονίκης, 1941-1944

Τάμαριξ

ΕΚΔΟΣΗ ΤΗΣ ΚΑΛΠΙΤΕΧΝΙΚΗΣ ΔΙΕΥΘΥΝΣΗΣ
ΤΟΥ ΟΡΓΑΝΙΣΜΟΥ ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΗΣ ΠΡΩΤΕΥΟΥΣΑΣ
ΤΗΣ ΕΥΡΩΠΗΣ «ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗ 1997»
ΛΕΩΦ. ΒΑΣΙΛΙΣΣΗΣ ΟΛΓΑΣ 105, 546 43 ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗ

ΤΗΛΕΦΩΝΑ: (031) 867 860 - 6, TELEFAX: (031) 868 870

e-mail address: enenintaepa @ culture 97. gr

Διεύθυνση έκδοσης: Δημήτρης Καλοκύρης
Διεύθυνση σύνταξης: Γιώργος Σκαμπαρδώνης
Σύμβουλος έκδοσης: Γιώργος Αναστασιάδης

Γραμματεία: Τατιάνα Παπά. Σελιδοποίηση - DTP: Κωνσταντίνα Σιδερίδου, Ατελιέ Ο.Π.Π.Ε.Θ. Έρευνα - συνεντεύξεις: Θεοδώρα Αυγέρη, Όλγα Τσαντήλα. Συνεργάτες του τεύχους: Γιώργος Αναστασιάδης, Μανώλης Καζαμπάκας, Κώστας Καρανίκας, Χαϊδή Κεραμοπούλου, Κοσμάς Κοσμίπουλος, Νίκος Μητάρης, Αθανάσιος Φιδειτζής. Φωτογραφίες: Άννα Τσούκα. Τυπογραφικές διορθώσεις: Δημήτρης Ανανιάδης, Μάρθα Βαζάκα. Επιμέλεια παραγωγής: Βασίλης Λαμπρίδης.

MICHELANGELO MERISI DA
CARAVAGGIO
ΚΑΙ ΟΙ ΠΡΩΤΟΙ ΣΥΝΕΧΙΣΤΕΣ ΤΟΥ

Ο Caravaggio, ίσως περισσότερο από κάθε άλλο καλλιτέχνη, ενδιαφέρει και ελκύει σήμερα με τρόπο απόλυτο και σχεδόν φετιχιστικό. Ποιά είναι η αιτία αυτού του συλλογικού πάθους; Μια έρευνα ίσως θα βοηθούσε να το καταλάβουμε. Η αλήθεια είναι ότι ο λομβαρδός καλλιτέχνης, τόσο προικισμένος και κακότυχος, αφού δεν κατόρθωσε να διατηρήσει τα πλεονεκτήματα που κατέκτησε, τόσο οξύθυμος και με αδιαμφισβήτητα υπαρξιακά προβλήματα, διεισδυτικός παρατηρητής της φύσης και εραστής της μή εξιδανικευμένης πραγματικότητας, μέχρι σημείου παραμόρφωσης και απρέπιας, προκαλούσε ακόμη και εν ζωή έναν υπέρμετρο θαυμασμό, ο οποίος αυξανόταν όσο έφθινε η ελπίδα να αποκτήσει κανείς τα έργα του.

Θεσσαλονίκη
ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΗ
ΗΡΩΤΕΥΟΥΣΑ
ΤΗΣ ΕΥΡΩΠΗΣ
1997